

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

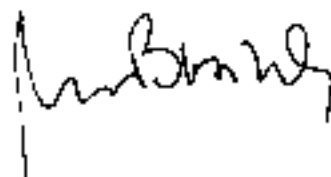
ГОДИШЕН ОТЧЕТ • 1992

Издание на Българската народна банка
1000 София, пл. „Княз Александър Батенберг“ № 1
Пресслужба, телефони: 886-351, 813-171
Телекс: 24090, 24091
Факс: 880558, 884401
Печат „Българска филателия и нумизматика“

**Уважаеми г-н Председател
на Народното събрание!
Уважаеми госпожи и господа
народни представители!**

В съответствие със Закона за БНБ, член 1, алинея 2 Българската народна банка се отчита за дейността си пред Народното събрание. Имам честта да ви представя съгласно член 54 от споменатия закон Отчета на Българската народна банка за 1992 година.

**Проф. Т. Вълчев, д. ик. н.
Управител на Българската
народна банка**

РЪКОВОДСТВО НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА

ЧЛЕНОВЕ НА ПЛЕНАРНИЯ СЪВЕТ

Венцеслав Димитров, к. ук. н.
Ганчо Колев
проф. Георги Петров, г. ук. н.
Деян Попов
Димитър Костов
Емил Хърсеv, к. ук. н.
Камен Тошков

Константин Димитров
Любомир Филипов
Любомир Христов, к. ук. н.
доц. Милети Младенов, к. ук. н.
Олег Недялков
Розалина Нацева, к. ук. н.
проф. Тодор Вълчев, г. ук. н.
Стоян Шукеров

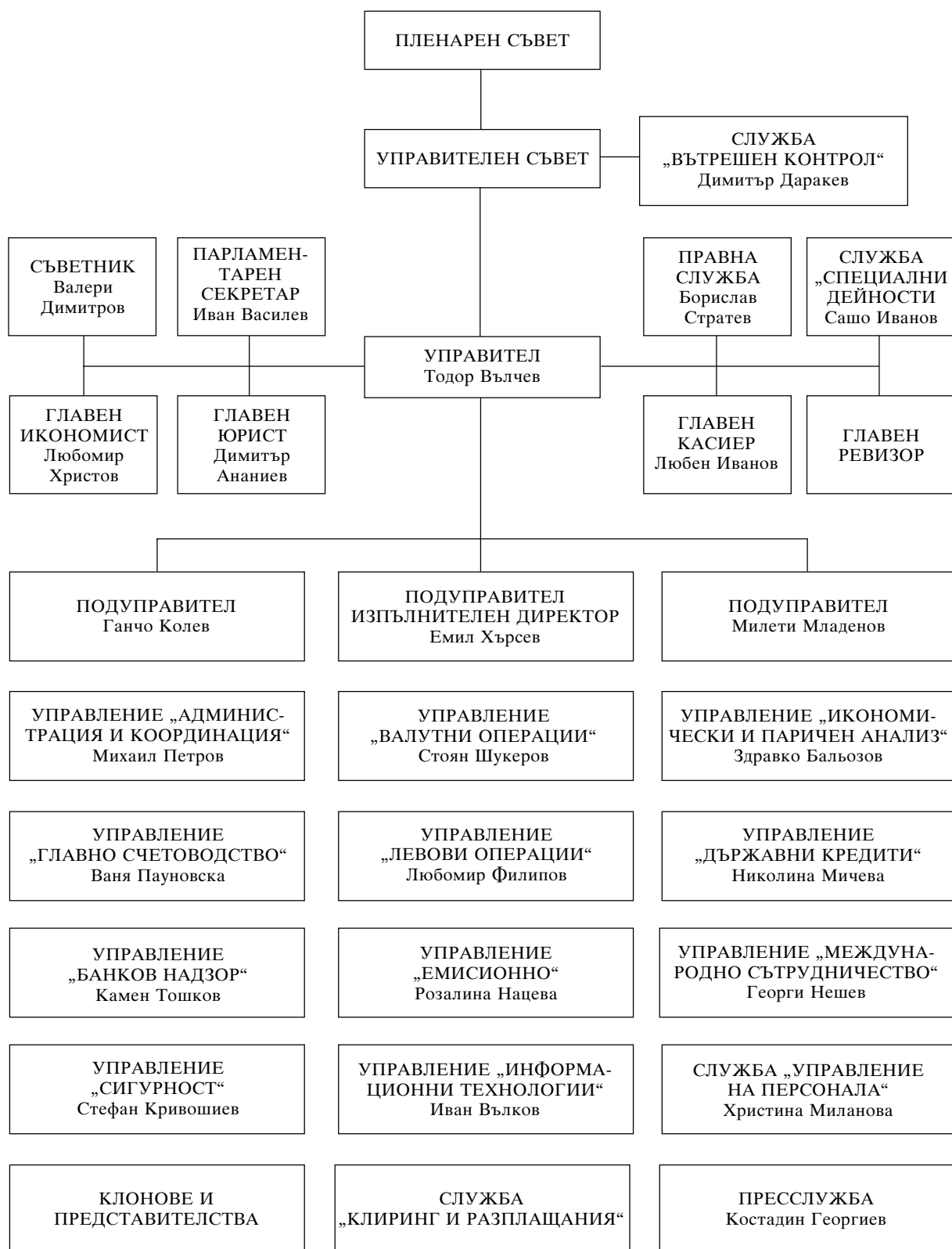
ЧЛЕНОВЕ НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ

проф. Тодор Вълчев, г. ук. н.
Емил Хърсеv, к. ук. н.
доц. Милети Младенов, к. ук. н.
Ганчо Колев

Розалина Нацева, к. ук. н.
Любомир Филипов
Стоян Шукеров
Камен Тошков
Любомир Христов, к. ук. н.

Организационна структура на БНБ

(към 31 март 1993 г.)

Съдържание

Основни икономически и политически събития през 1992 г.	9
I. Основни тенденции в развитието на световната икономика	
1. Страни от Централна и Източна Европа	17
2. Развити страни	20
II. Обща характеристика на икономиката	
1. Брутен вътрешен продукт	25
2. Заетост	30
3. Доходи и потребление	34
4. Цени	37
5. Външна търговия	41
6. Платежен баланс	46
7. Външен дълг	49
III. Валутна политика	
1. Цели и задачи	53
2. Валутен режим	54
3. Валутни резерви	54
4. Валутен пазар	55
5. Валутен курс	59
IV. Парична политика	
1. Цели и задачи	65
2. Парично предлагане	66
3. Вътрешен кредит	70
4. Паричен пазар	72
5. Лихви по операции на търговските банки	79
V. Фискална политика	
1. Приходи на републиканския бюджет	85
2. Разходи на републиканския бюджет	86
3. Дефицит по републиканския бюджет	90
4. Финансиране на бюджетния дефицит	91
5. Консолидиран държавен бюджет	91

VI. Друга дейност на БНБ	
1. Финансови резултати от дейността на БНБ _____	95
2. Банков надзор _____	98
3. Емисионна дейност _____	100
4. Информационни технологии _____	104
5. Връзки с международни финансови институции _____	105
6. Кадри и квалификация _____	108
7. Издателска дейност _____	109
VII. Развитие на банковата система	
1. Правно регулиране _____	113
2. Организационни промени _____	114
3. Балансови резултати от дейността на търговските банки _____	115
VIII. Основни насоки на паричната политика през 1993 г. _____	119
Приложения _____	125
Законодателна уредба на правното положение на дейността на БНБ в периода 1879 – 1992 г. _____	157

**Основни икономически и
политически събития през 1992 г.**

- 12 януари** Първите преки избори за президент и вицепрезидент на Република България. На 21 януари Централната избирателна комисия обявява д-р Желю Желев за президент и Блага Димитрова за вицепрезидент на страната.
- 16 януари** 36-то народно събрание (НС) приема Закон за стопанската дейност на чуждестранните лица и закрила на чуждестранните инвестиции. С него се установяват правните гаранции за участието на чуждестранния бизнес в стопанската дейност и инвестиционния процес у нас, либерализира се режимът, определен от стария закон, приет от 7-то велико народно събрание през 1991 г.
- 21 януари** НС дава мандат на правителството за сключване на споразумения по уреждане и разсрочване на външния дълг на страната към държавите, официални кредитори, и чуждестранните търговски банки.
- 5 февруари** НС приема Закон за възстановяване на собствеността върху одържавени недвижими имоти. Реституцията поставя началото на процеса на приватизация на държавната собственост.
- 26 февруари** Министерският съвет (МС) приема Постановление № 35 за митническа тарифа за облагане на стоките, внасяни от юридически лица и еднолични търговци. От 1 юли 1992 г. влиза в сила новата митническа тарифа, за която са характерни окрупнени и унифицирани митнически ставки и повишаване на средното равнище на митническото облагане. Започва да функционира единна митническа статистика, аналогична на прилаганата от страните от Европейската икономическа общност (ЕИО).
- 18 март** НС приема Закон за банките и кредитното дело. Регламентират се изискванията, общите рамки за регулиране на банковия сектор и небанковите финансови институции и се определят взаимоотношенията им с БНБ като централна банка.
- 20 март** НС приема Закон за изменение и допълнение на Закона за собствеността и използването на земеделските земи. С този законодателен акт се поставя началото на връщането на земята на законните ѝ собственици и се създават ликвидационни съвети на съществуващите държавни псевдокооперативни структури в селското стопанство.
- 9 април** НС приема Закон за държавния бюджет на Република България. Дефицитът на Републиканския бюджет за 1992 г. от 9168.7 млн. лв. се предвижда да бъде покрит чрез кредити от БНБ и емисия на държавни ценни книжа.
- 17 април** Република България сключва Второ стенд-бай споразумение с Международния валутен фонд (МВФ). Кредитът е в размер на 155 млн. СПТ и е предназначен главно за допълване на валутните резерви на страната.
- 17 април** МС приема Постановление № 64 за определяне и контрол на цените на някои стоки. С него правителството определи нови фиксирани цени на енергията и твърдите горива, нови минимални изкупни цени на основната селскостопанска продукция и намали до 9 броя стоките от първа необходимост за население.

нието, чиито цени са обект на наблюдение и контрол.

- 23 април** НС приема Закон за преобразуване и приватизация на държавните и общинските предприятия. Поставя се правната основа на процеса на приватизация в страната. Със закона се създава и Агенция по приватизацията като главен орган на държавата за организиране и координация на приватизационния процес.
- 7 май** Република България е приета за член на Съвета на Европа. Този акт е по-редна стъпка в утвърждаването на мястото на демократизираща се България в общоевропейския процес на интеграция.
- 5 юни** МС приема Постановление № 94, с което Република България в изпълнение на Резолюция № 757 на Съвета за сигурност на ООН се включва в мерките по въвеждане на ембарго срещу Сърбия и Черна гора. За втори път след ембаргото срещу Ирак страната ни търпи значителни загуби от рязкото съкращаване на външнотърговския стокообмен и прекратените плащания със съответната страна.
- 25 юни** МС приема Постановление № 114 за режима на износа и вноса. Ограничава се или изцяло се прекратява разрешителният режим във външната търговия, който се заменя с регистрационен. Установяват се някои квоти и тавани, експортни такси и минимални цени. Отпадат импортните такси.
- 10 септември** НС приема Закон за ратифициране на споразумения за разсрочване на външния дълг на Република България към официални кредитори. Същия ден НС ратифицира и финансов договор с Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) и Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБРР) за заем за енергетиката.
- 25 септември** НС приема Закон за изменение на Закона за държавния бюджет на Република България. Увеличението на бюджетния дефицит се налага поради необходимостта от изплащане на част от лихвите по заемите към частните банки кредитори (Лондонски клуб), за което правителството постига договореност. Цялата сума се покрива с кредит от БНБ.
- 28 октомври** МС не получава вот на доверие от НС и неговият ръководител Филип Димитров подава оставка. Започва политическа криза, която продължава два месеца.
- 24 ноември** МС приема Постановление № 234 за преоформяне като държавен дълг на несъбираеми кредити към банките на еднолични търговски дружества с държавно имущество и държавни фирми и за изчистване на кредитните портфейли на търговските банки с над 50% държавно участие.
- 25 ноември** НС приема Закон за изменение и допълнение на Кодекса на труда. Поставя се началото на ново трудово законодателство, съответстващо на прехода към пазарна икономика.
- 4 декември** Провежда се преброяване на населението на Република България. Предварителните резултати, обявени от Националния статистически институт, показват, че гражданите, живеещи в страната, са 8 472 724.
- 22 декември** Министърът на търговията парафира в Брюксел Споразумение за асоцииране на Република България към Европейската общност. То дава възможност за увеличаване на българския износ към страните от ЕО, като наред с най-важните направления (селско стопанство, черни метали и текстил) се създават предпоставки за преориентация и на традиционно изнасящите отрасли – ма-

шиностроене, електроника и химическа промишленост.

- 29 декември** НС приема Закон за събиране на приходите и извършване на разходите през 1993 г. до приемането на държавния бюджет за 1993 г. Чл. 3, ал. 2 предвижда горна граница за нетния банков кредит в размер на 9050 млн. лв. за първите три месеца на 1993 г. и до 1/3 от този размер за всеки месец след 31 март 1993 г.
- 30 декември** НС избира професор Любен Беров за министър-председател на Република България. С мандата на третата политическа сила в парламента – Движението за права и свободи – се реализира последната за момента възможност за избор на правителство в рамките на действащото Народно събрание. В Програмната си декларация новият кабинет определя като основна своя задача продължаването на започнатите реформи в духа на демокрацията и пазарната икономика.

I. Основни тенденции в развитието на световната икономика

През изминалата година българската икономика функционираше в твърде неблагоприятна външна среда. Наред с вътрешните икономически фактори продължилата и през 1992 г. рецесия в световната икономика затрудни процеса на осъществяването в страната пазарноориентирана реформа.

Най-болезнено върху икономиката на България се отрази задълбочаването на кризата в националните стопанства на партньорите ѝ от бившия Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ), на чиято територия страната няколко десетилетия намираше огромен и непретенциозен пазар за своите промишлени и селскостопански стоки. Разкъсващите се традиционни връзки между тези държави, както и разпадането на Съветския съюз и Югославия съкратиха външното търсене до нетипични за 80-те години равнища. В същото време бавните процеси на пренасочване на външнотърговските ни потоци към развитите държави и трудният достъп до техните пазари не можаха да осигурят – въпреки парафирания на 22 декември 1992 г. договор за асоцииране към Европейската общност (ЕО) – приобщаването на страната към международното стопанство. В това критично състояние България трябваше сама да търси път за икономическо оцеляване.

1. Страни от Централна и Източна Европа

Развитието на икономическите реформи в страните от Централна и Източна Европа предизвиква естествен интерес не само поради традиционните стопански връзки на България в региона, но и като добра възможност за сравнение. Общите черти на прехода, неговите цели и наследените от всички страни общосистемни проблеми в икономиката обуславят особената информативност на сравненията между тях и България.

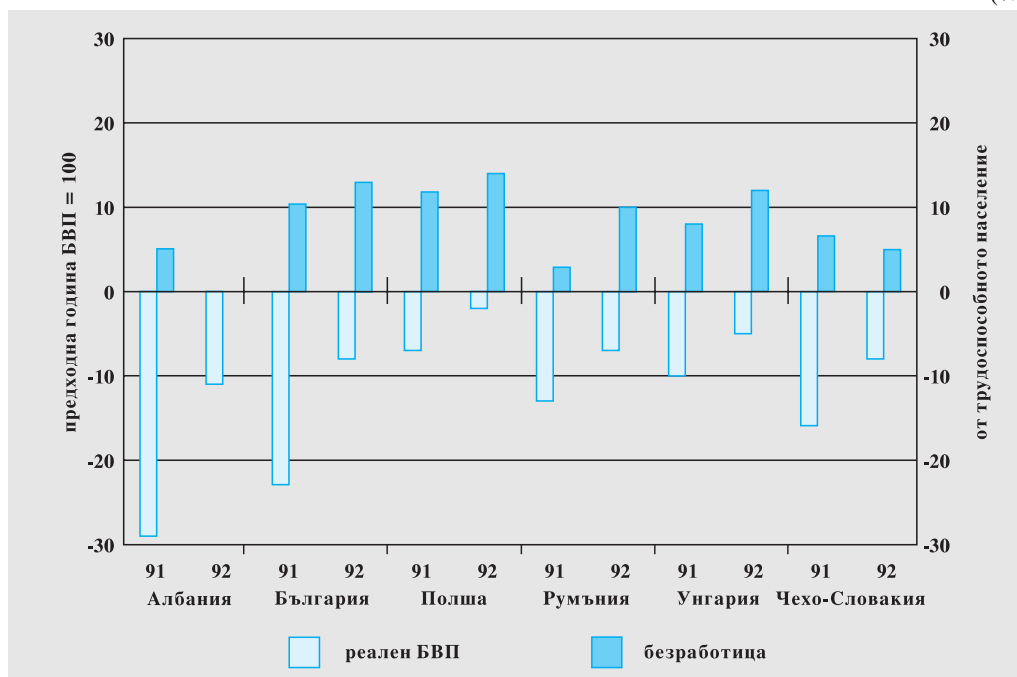
Изминалата година донесе поредни разочарования в стремежа на повечето от държавите от региона да преодолеят вътрешните си икономически трудности и да увеличат своя дял в международния стопански обмен, за да намерят така необходимото им външно равновесие. Напреднали повече или по-малко в изграждането основите на пазарната икономика върху принципите на икономическия неоконсерватизъм, тези държави – с малки изключения – все още са много далеч от ролята, която биха желали и биха могли да играят в световната икономика. Слаби надежди за икономическо съживяване все пак вдъхват определени частични успехи в националните стопанства на страните от Централна Европа – Чехия, Полша и Унгария.

Републики от бившия СССР

В икономически аспект за нововъзникналите независими републики от бившия СССР 1992 г. бе изключително тежка. Шоковата либерализация на цените и валутния пазар в Русия и в повечето държави от бившия Съветски съюз, извършена в условията на дълбока криза, крахът на платежния механизъм и паричната политика в рублевата зона и разкъсването на междуотрасловите и териториалните връзки имаха пагубно въздействие върху стопанските отношения в този огромен регион. Средният спад на реалния нетен материален продукт през 1992 г. общо за тази група страни се оценява на около 20% след натрупания вече спад от около 10% през 1991 г. Особено критично е положението в страните, въввлечени във военни конфликти и пострадали от

**БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ И БЕЗРАБОТИЦА В СТРАНИТЕ
ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА***

(%)

* Данните за 1992 г. са прогнозни.

Източник: ЕБВР, БНБ.

природни стихии (Армения, Азербайджан, Грузия, Молдова, Таджикистан), където този спад е поне два пъти по-голям.

Средната годишна инфлация в региона, измерена чрез повишаването на цените на дребно, през 1992 г. надхвърля 2000% при около 60% през 1991 г. Изключително повишаване на цените бе регистрирано в две държави, които през 1992 г. заемат около една четвърт от стокообмена на България – Русия и Украйна (според преобладаващите оценки над 2500% през 1992 г. срещу 80 – 90% през 1991 г.). Необузданата инфлация бе предизвикана от сериозни и трайни неравновесия на вътрешния пазар и се съпътстваше от частична субституция на рублата със свободно конвертируеми валути в условията на рязка девалвация (от около 110 – 120 рубли за щатски долар при откриването на регулирания валутен пазар в Русия през пролетта на 1992 г. до над 400 рубли за щатски долар в края на годината).

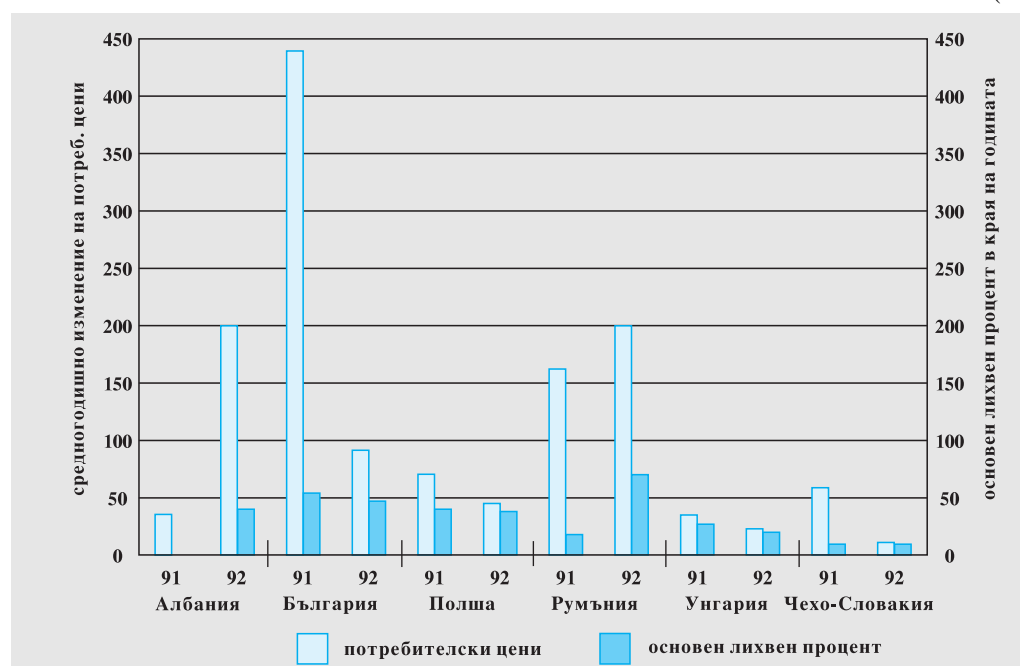
Инвестиционната активност в региона през 1992 г. е намаляла почти наполовина. Отбелязан е също значителен спад на износа и вноса. В тежест на реформите е и бързо натрупалият се през последните години външен дълг на повечето държави от региона. Като се имат предвид изброените дотук негативни тенденции в икономиката на страните от бившия СССР, все още твърде нисък изглежда броят на официално регистрираните безработни – от порядъка на 1 – 2% от работната сила за всички републики. Очевидно въпреки началото на реформата държавните предприятия засега не са започнали да функционират при по-твърди бюджетни ограничения, което също е важна причина за продължаващата висока инфлация в региона. Освен това следва да се отчитат и вероятните трудности на официалната статистика да регистрира резките изменения в икономическата ситуация, както и значително увеличилата се роля на частния и неформалния стопански сектор.

**Източно-
европейски
страни**

Като цяло държавите от Централна и Източна Европа (без бившите югославски републики) отбелязаха през 1992 г. по-добри икономически резултати в сравнение с 1991 г. Според преобладаващите оценки средният спад на реалния брутен вътрешен продукт (БВП) през изминалата година в регио-

**ИНФЛАЦИЯ И ОСНОВЕН ЛИХВЕН ПРОЦЕНТ В СТРАНИТЕ
ОТ ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА ПРЕЗ 1991 г. И 1992 г.***

(%)

* Данните за 1992 г. са прогнозни.

Източник: ЕБВР, Банка за международни разплащания (БМР), централни банки, БНБ.

на е 5%, което е два пъти по-малко в сравнение със спада на реалния БВП (11%), регистриран през 1991 г. Известни успехи държавите постигнаха и в опитите за удържане на инфлацията: докато през 1991 г. средната годишна инфлация (измерена по цени на дребно) бе около 85%, то през 1992 г. тя бе около 60%. Увеличен е и обемът на търговския обмен на региона със страните от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) – благоприятна тенденция с важно значение за успеха на икономическите реформи. От гледна точка на макроикономическите характеристики на отделните държави обаче в групата се наблюдават някои различия между централноевропейските и балканските страни.

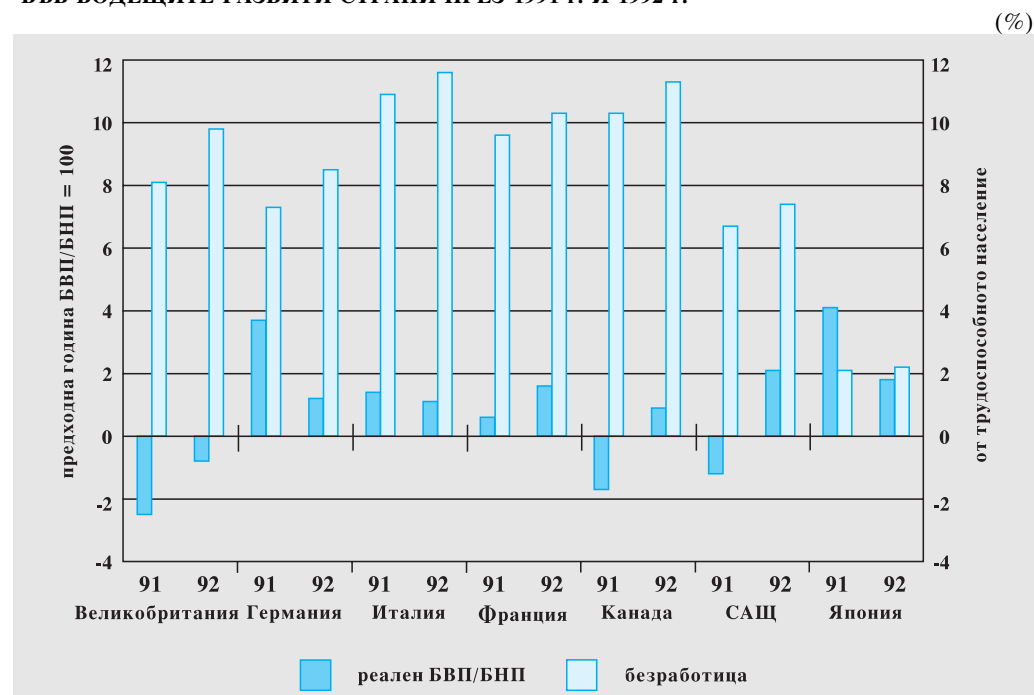
Пазарните реформи в Чехо-Словакия, Полша и Унгария се осъществяват по-успешно, отколкото в България, Румъния и Албания. Въпреки поредния спад на производството, заетостта и личното потребление през изтеклата година тези три страни значително подобриха своите търговски баланси и текущите сметки на платежните си баланси поради нарасналия износ за развитите държави. Това им позволи да сведат до по-ниски стойности инфлацията, да стабилизират валутите си и да увеличат дела на частния сектор в произведения БВП. Те постигнаха известни успехи и в структурната реформа: в приватизацията (главно Чехо-Словакия) и в привличането на чуждестранни инвестиции (Унгария).

В същото време България, Румъния и Албания макар да съкратиха спада на реалния БВП – през 1992 г. имаха колебливи резултати по повечето от останалите макроикономически параметри. В Румъния и Албания инфлацията (измерена по цени на дребно) дори се повиши спрямо 1991 г. И в трите държави структурните реформи изостават, а икономическите проблеми се утежняват и от крехкото вътрешнополитическо равновесие. Чуждестранните инвестиции в балканските страни до момента са незначителни.

2. Развити страни

И през 1992 г. подкрепата на развитите страни за провежданите реформи в Централна и Източна Европа остана под очакванията. Главна причина за това бяха икономическите трудности, които Западът вече трета година изпитва. Макар и не толкова тежък, колкото предшестващите го два (от средата на 70-те и началото на 80-те години), поредният цикличен спад продължи до голяма степен да сковава развитието на водещите световни икономически центрове. Свиването на пазара, обусловено от стагнацията в преобладаващата част от индустриалните държави, доведе до задълбочаване на кризата в бившите социалистически страни, удължаване на рецесията в повечето членки на ЕО и Япония и забавяне на оживлението в САЩ. В резултат на всичко това значително се повиши несигурността на международните финансови пазари.

**БРУТЕН ВЪТРЕШЕН/НАЦИОНАЛЕН ПРОДУКТ И БЕЗРАБОТИЦА
ВЪВ ВОДЕЩИТЕ РАЗВИТИ СТРАНИ ПРЕЗ 1991 Г. И 1992 Г.***

* Данните за 1992 г. са предварителни.

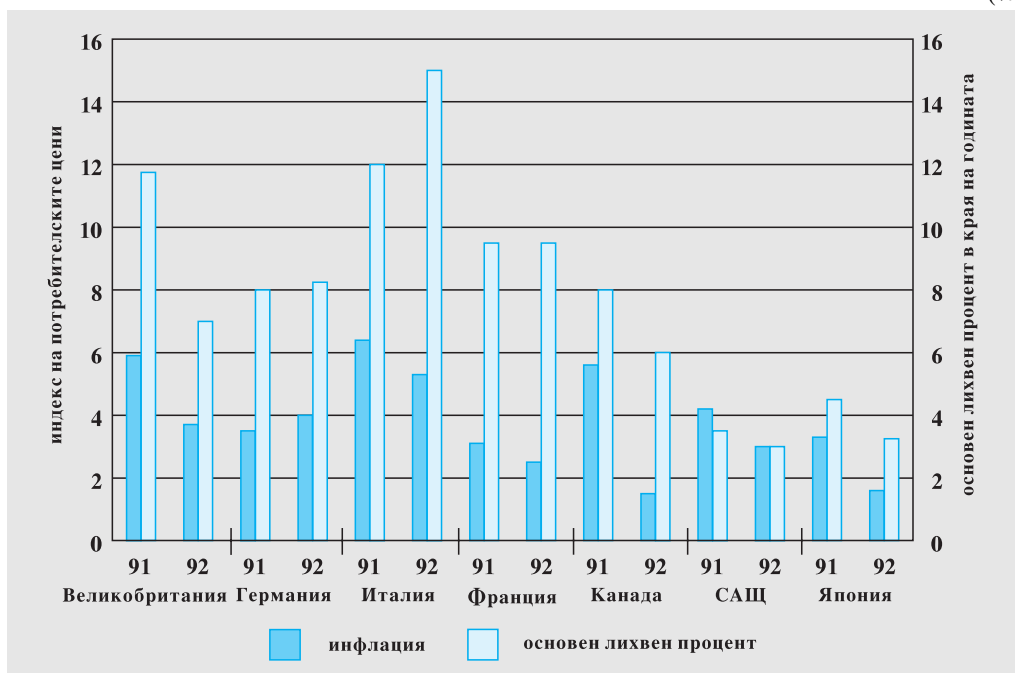
Източник: МВФ, БНБ.

Европейска общност

Западна Европа мъчително се опитваше да излезе от цикличната рецесия. През 1992 г. растежът на реалния БВП в повечето развити европейски държави бе между 1% и 2% (в някои от тях, сред които Великобритания, дори бе регистриран спад). Същевременно бавно, но постоянно нарастваше и безработицата. Тон на икономическите процеси в западната част на Стария континент продължи да дава Германия. Поддържаните от нея рекордно високи за последните години лихвени проценти, целящи да задържат стимулираната от процесите по приобщаването на източната към западната част на страната инфлация, причини разногласия около предстоящия валутен съюз в ЕО и оказа силен натиск върху валутно-курсовия механизъм на общността. Неравноесието повлия най-сериозно върху британската лира, която девалвира съществено през втората половина на 1992 г.; останалите по-слаби валути в Европейската валутна система също бяха тежко засегнати. През периода германската марка се колебаеше, без да промени сериозно реалната си покупателна сила.

**ИНФЛАЦИЯ И ОСНОВЕН ЛИХВЕН ПРОЦЕНТ ВЪВ
ВОДЕЩИТЕ РАЗВИТИ СТРАНИ ПРЕЗ 1991 г. И 1992 г.***

(%)

* Данните за 1992 г. са за третото тримесечие.

Източник: МВФ, БНБ.

Япония

През изминалата година рецесията продължи да оказва потискащо въздействие и върху икономиката на Япония. Все пак страната отбеляза растеж на реалния си БВП от около 2%. Безработицата се задържа на традиционно ниско за Япония равнище (около 2%). Инфлацията се понижи (до 1.6% годишно) независимо от слабо покачилите се в края на годината лихвени проценти. Продължи да расте и реалната покупателна способност на ъената.

САЩ

Растежът на реалния БВП в САЩ през изтеклата година се оценява на около 2%. Страната, изглежда, преодолява рецесията и започва да навлиза във фазата на дългоочакваното стопанско оживление. С цел да го стимулира, през 1992 г. Федералната резервна система поддържаше рекордно ниски за последните години лихвени проценти. Избирането на Бил Клинтън за президент през ноември 1992 г. бе съпътствано от ускоряване на стопанския подем и нарастване на надеждите за укрепване на икономическия растеж през 1993 г. Това се прояви и в ревалоризацията на щатския долар на международните валутни пазари в края на 1992 г.

II. Обща характеристика на икономиката

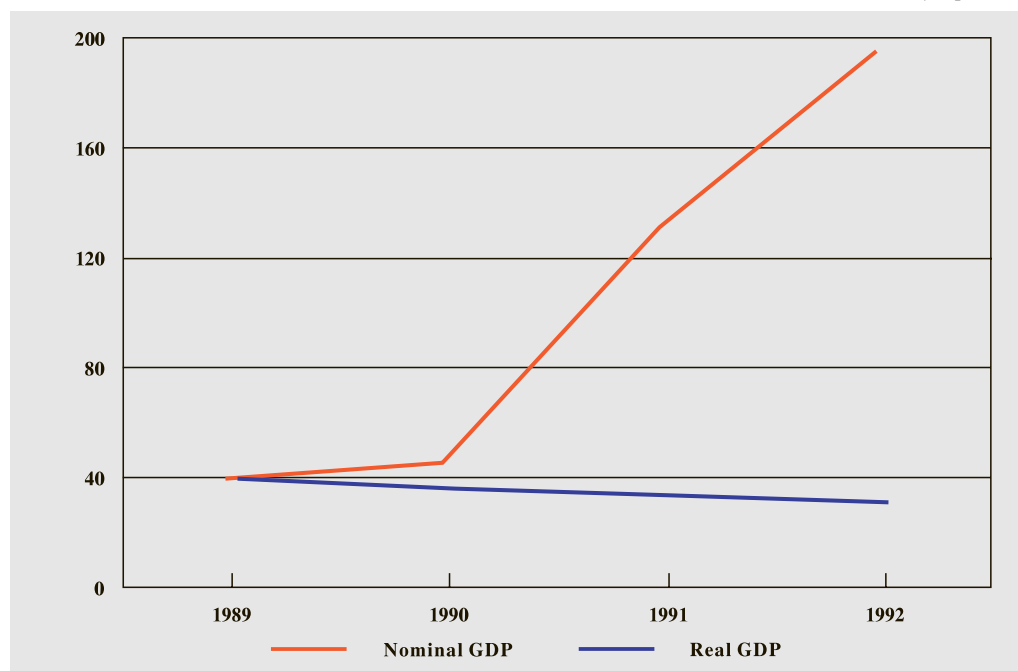
1. Брутен вътрешен продукт

Обща динамика

През 1992 г. номиналният брутен вътрешен продукт, произведен в Република България, е около 195 млрд. лв.¹ В реален израз той е със 7.7% по-малък в сравнение с предходната година. И през отчетната година, макар и с по-ниски темпове, продължава започналата от 1989 г. тенденция към намаляване на брутната добавена стойност. Реалното снижение на БВП през 1992 г. е съответно с 1.4 пункта по-ниско от това през 1990 г. и с 4 пункта по-ниско от 1991 г.² Продължаващият спад в БВП отразява дълбоката икономическа депресия, съпътстваща прехода от централно планирано към пазарно стопанство, който се осъществява в условията на бавни структурни промени на микроравнище, в общи линии неблагоприятна и непрекъснато усложняваща се външна среда и ограничено чуждестранно финансиране.

ДИНАМИКА НА БВП ПРЕЗ ПЕРИОДА 1989 – 1992 г.

(млрд. лв.)

Източник: НСИ, БНБ.

Тримесечните данни за динамиката на създадения през 1991 г. и 1992 г. БВП показват, че у нас се наблюдават два относително постоянни периода на по-значителен спад в икономическата активност: януари – март и юли – септември. Общата добавена стойност през тези периоди по текущи цени е при-

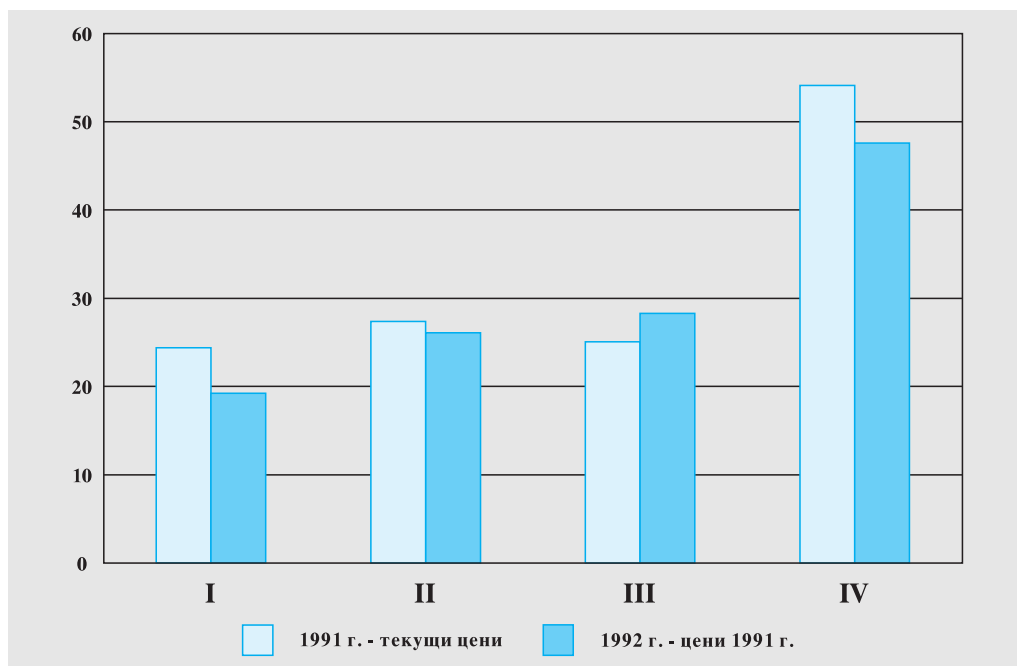
¹ По предварителни данни на Националния статистически институт (НСИ).

² Темповете на промяна на БВП за всяка една от трите години са изчислени по цени на предходната година.

близително равна на създадения БВП през последното тримесечие на съответната година, което се дължи главно на сезонното раздвижване на вътрешното и външното потребителско търсене. В реално изражение (по цени от 1991 г.) през всички тримесечия на 1992 г. се наблюдава спад в сравнение с предходната година. Редуването на периоди на реално задълбочаващ се спад с последващо краткотрайно и на по-ниско реално равнище оживление в стопанската дейност е още едно доказателство за трайната и постоянно задълбочаваща се депресия, обхванала българската икономика.

ПРОИЗВЕДЕН БВП ПО ТРИМЕСЕЧИЯ ПРЕЗ 1991 г. И 1992 г.

(млрд. лв.)

Източник: НСИ, БНБ.

Потребление

И през 1992 г. динамиката и структурата на съвкупното вътрешно търсене остават определящ фактор за намаляването на БВП. Значителното съкращаване на реалните доходи на населението и рестриктивната фискална политика на правителството през 1991 г. доведоха до силно реално ограничаване на потреблението (с около 14.4%). Това обуслови нарастването на синдикалния и социалния натиск върху правителството през 1992 г. Влошеното икономическо състояние на страната и неуспехите в установяването на конструктивен диалог между социалните партньори увеличи политическата нестабилност. Отслабената рестрикция по отношение на доходите на населението през 1992 г. и високото равнище на инфлационните процеси в обстановка на социална несигурност доведоха до ново реално свиване на потреблението с още около 7.7% спрямо предходната година.

Намрупване

Инвестициите в основен капитал през 1992 г. са 39.3 млрд. лв. по текущи цени, а в реално изражение те са по-малко с 1.5% спрямо предходната 1991 г. Като се има предвид, че за предишните две години спадът в инвеститорската активност е реално с около 35%, сегашното равнище на обема на инвестициите остава обезпокоително. Главни причини за все още ниското ниво на инвестиционно търсене са несигурната стопанска конюнктура, политиката на рязко ограничаване на бюджетните разходи за инвестиции, а също така натрупаните лоши кредити в икономиката и високото номинално равнище на лихвените проценти по банковите кредити. Това до голяма степен обяснява и слабия интерес на външните инвеститори към нашата икономика.

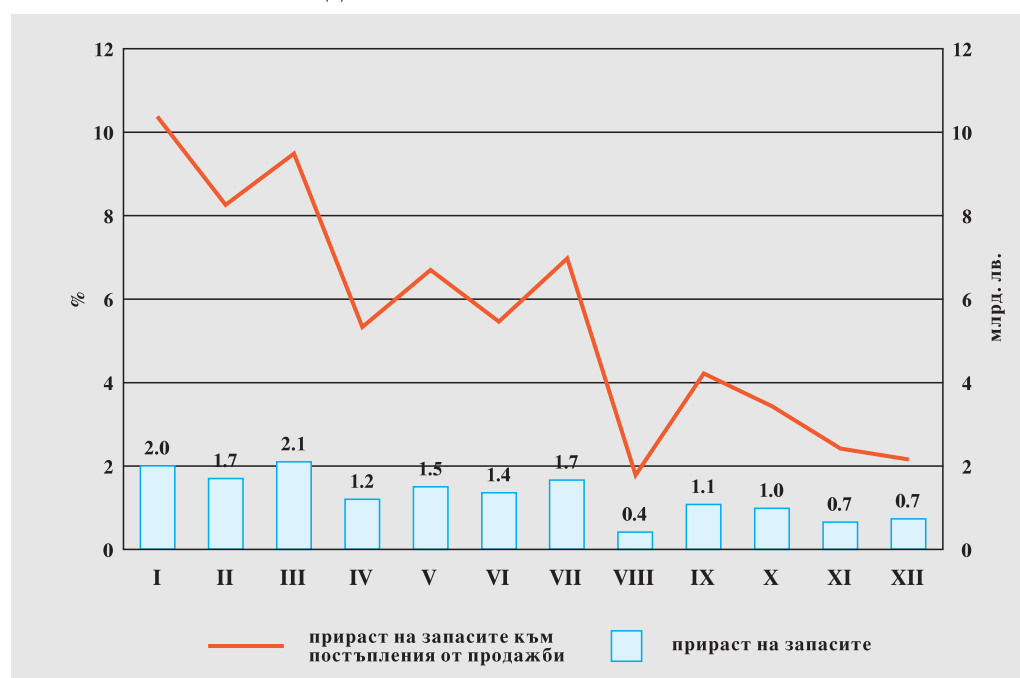
Делът на разходите за машини и съоръжения през отчетната година бе

34.3% от общия обем на инвестициите и се запази на равнището на 1991 г. И през 1992 г. продължи установилата се през последните години неблагоприятна тенденция към промяна на съотношението между активните и пасивните елементи на капитала в полза на последните.

Въпреки че бюджетните ограничения спрямо предприятията от общественния сектор все още не са достатъчно твърди (при липсата на нормативна уредба на фалита), производствените запаси намаляха абсолютно и достигнаха най-ниското си равнище през последните пет години – 3.1% от БВП. Това показва, че реалният сектор постепенно е преодолял типичната за централно планираните икономики висока норма на производствените запаси.

Продължи характерното за условията на икономическа криза нарастване на запасите от готова продукция в абсолютно изражение – до около 13 млрд. лв. за 1992 г., но отношението им към обема на постъпленията от продажби отразява постепенното приспособяване на производителите към обема и динамиката на съвкупното търсене.

ОТНОШЕНИЕ НА ПРИРАСТА НА ЗАПАСИТЕ НА ПРОДУКЦИЯ КЪМ ПОСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ ПРЕЗ 1992 г.

Източник: НСИ, БНБ.

Нетен износ

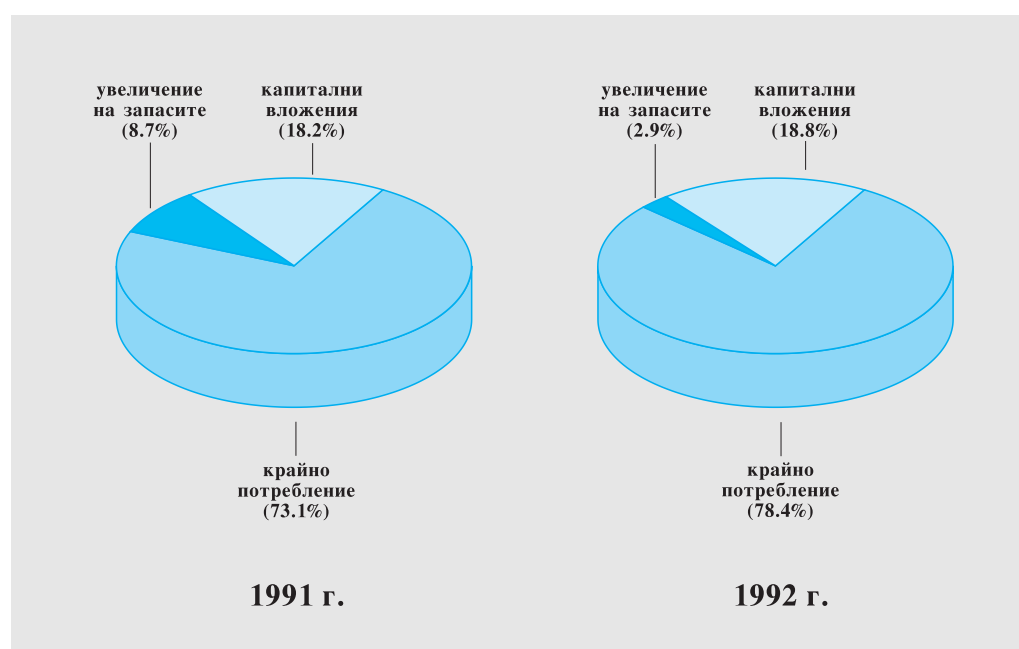
Либерализирането на валутния режим и външнотърговския обмен през 1991 г. изигра определена възпираща роля за спада на БВП, като частично компенсира слабото вътрешно търсене и доведе до известно реструктуриране на външната търговия. През първото шестмесечие на 1992 г. инфлационните процеси у нас предизвикаха реално поскъпване на националната валута, което намали конкурентните способности на българските производители на международните пазари. Съчетани със съществуващия дефицит на отделни стоки и задълбочаващата се криза в някои традиционни външнотърговски партньори, те оказаха потискащ ефект върху износа и предизвикаха значително реално снижение на БВП спрямо същия период на миналата година. След въвеждането на новата митническа тарифа и понижаването курса на лева през второто полугодие икономическите условия за българския износ се подобриха. Постигнато бе отново крехко равновесие във външнотърговския баланс³, което при малките обеми на износа и вноса не е особено окуражително.

³ По предварителни данни на НСИ.

Функционална структура на БВП

Различната динамика в изменението на компонентите на агрегираното търсене през 1992 г. доведе до някои промени в неговата функционална структура. Относителният дял на потреблението в използвания БВП отново се увеличи до 78.4%, което е с 5.3 пункта повече от дела му през 1991 г., и със 7.5 пункта повече, отколкото през 1990 г. Делът на инвестициите спадна от 26.9% през 1991 г. на 21.6% през 1992 г. главно поради значителното съкращаване на запасите. Делът на външотърговското салдо след чувствителното увеличение през 1991 г. се върна на равнището от 1990 г. – около половин процент от БВП, което свидетелства, че икономиката на страната все още няма стабилна експортна насоченост. Наличието на огромна отрицателна статистическа необвързка в данните за използването на БВП през 1992 г. сочи, че показателите за произведения в страната БВП вероятно са силно занижени. Причини за това могат да бъдат както недостатъчната информация за добавената стойност в частния сектор, така и недостатъчният опит при оценката на нематериалните услуги.

СТРУКТУРА НА ИЗПОЛЗВАНИЯ БВП

Източник: НСИ, БНБ.

Отраслова структура

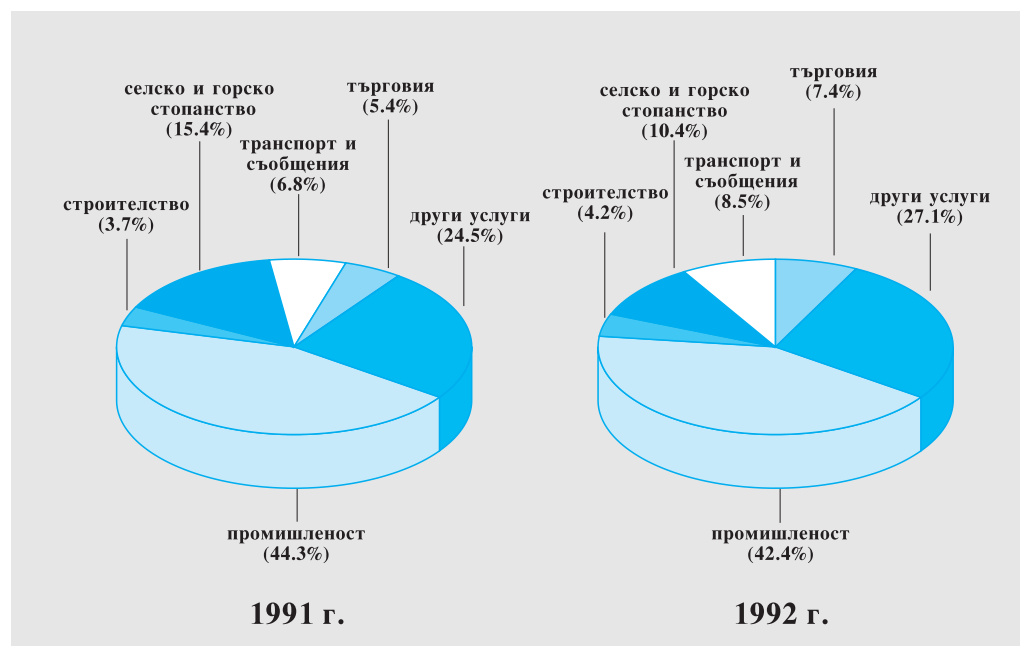
Общият ефект на промените във вътрешното и външното търсене през 1992 г. макар да не доведе до толкова голямо реално съкращаване на БВП, каквото бе наблюдавано в предходните години, задълбочи промените в неговата отраслова структура. Най-съществен принос за реалното намаление на БВП има спадът на добавената стойност в *промишлеността* – 16.5% в сравнение с 1991 г. (по цени 1991 г.), като общо за последните две години това снижение е 27.4% (по цени 1990 г.). В резултат на това относителният дял на промишлеността в БВП намаля от 44.3% през 1991 г. на 42.4% през 1992 г. Както и в предходната година значителното съкращаване на добавената стойност в промишлеността (над 80%) се дължи на свиването на продажбите на промишлена продукция в подотраслите: „Хранително-вкусова промишленост“, „Химическа и нефтепреработваща промишленост“, „Електротехническа и електронна промишленост“, „Машиностроене и металообработка“ и „Производство на електро- и топлоенергия“. Всички те са свързани или пряко с потреблението на населението („Хранително-вкусова промишленост“ и „Производство на електро- и топлоенергия“) и държавата („Електротехническа и електронна промишленост“, „Машиностроене и металообработка“ и „Производство на електро- и топлоенергия“), или са все още до голяма сте-

пен зависими от пазарите на бившия Съветски съюз („Химическа и нефтопреработваща промишленост“, „Електротехническа и електронна промишленост“, „Машиностроене и металообработка“). Освен че са индикатор за потиснатото вътрешно потребление и ниската конкурентоспособност на нашата продукция на външните пазари, тези резултати основателно поставят въпроса за скоростта на оттеглянето на държавата от икономическия оборот в условията на прехода от планово към пазарно стопанство.

Значителен е спадът през 1992 г. в добавената стойност от *селското стопанство* – около 7.7% спрямо предходната година. Това се дължи в значителна степен на сериозните структурни промени, извършващи се в отрасъла при промяната в собствеността на селскостопанските земи.

През последните две години се наблюдава тенденция към увеличаване дела на услугите в произведената брутна добавена стойност от икономиката, което е и една от целите на икономическата реформа. За този ход на промените в структурата на БВП допринасят както специфичните особености на услугите (необходимост от сравнително по-малко инвестиции за реструктуриране в сравнение с другите отрасли), така и все по-голямата либерализация на икономическата политика. Увеличават дела си в БВП в сравнение с 1991 г. *транспортът и съобщенията* – с 1.7 пункта, и *търговията* – с 2 пункта. Непрекъснато се увеличава добавената стойност (в номинално изражение) от т. нар. „Други услуги“⁴, след като към тях бе отнесена оценената по пазарни цени условна рента на жилищата, обитавани от собствениците им. Това доведе до нарастване на относителния дял на *другите услуги* в общата структура на произведения БВП през 1992 г. до 27.1%.

СТРУКТУРА НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ БВП

Източник: НСИ, БНБ.

Секторна структура на БВП

През изтеклата година се ускори започналите след старта на икономическата реформа промени в секторната структура на БВП. Частният сектор на българската икономика постепенно, макар и по-бавно от очакванията, се разширява и през 1992 г. в него бе създаден БВП на стойност 30.4 млрд. лв. по текущи цени. В резултат на това относителният му дял в БВП на страната

⁴ В сектора „Други услуги“ се включват жилищно-комунално стопанство и битово обслужване, наука и научно обслужване, образование, култура и изкуство, здравеопазване, социално осигуряване, физкултура, отдих и туризъм, финанси, кредит и застраховка, управление.

се увеличи с 3.7 пункта и достигна 15.6%. Най-бързо се развива частният сектор в услугите, където относителният му дял в БВП се удвои в сравнение с 1991 г. Продължи да нараства делът на частния сектор в индустрията – от 3.9% през 1991 г. на 6.1% през 1992 г., което го изведе на първо място в секторната структура. Сравнително по-бавно бе развитието на частния сектор в селското и горското стопанство – относителният му дял в БВП спадна с един пункт спрямо предходната година.

Липсата на цялостно регулярно наблюдение от страна на НСИ на производството и заетостта в частния сектор, както и на динамиката и структурата на приходите и разходите на домакинствата дават допълнителни основания да се смята, че през 1992 г. неговият дял в създадения БВП, а оттук и на целия БВП, е подценен.

ДЯЛ НА ЧАСТНИЯ СЕКТОР В БВП (по текущи цени)

(%)

	1989	1990	1991	1992*
Частен сектор – общо	7.2	9.5	11.9	15.6
Селско и горско стопанство	4.6	6.7	5.5	4.5
Индустрия	1.8	1.7	3.9	6.1
Услуги	0.8	1.1	2.5	5.0

* По предварителни данни.

Източник: НСИ.

2. Заетост

Общ спад

Сериозната икономическа криза в страната продължи да обуславя спада в заетостта и през 1992 г. По данни на НСИ работещите в обществения (държавен и кооперативен) сектор за една година намаляват от 3204.6 хил. на 2652.6 хил. души, а средният спад на заетите спрямо 1991 г. възлиза на 17.2%. За последните две години от началото на икономическата реформа значително нарасна заетостта в частния сектор. По предварителни оценки на НСИ през 1992 г. заетите в него са 434 хил. души. Средносписъчният брой на персонала възлиза на около 3086 хил. души (вкл. частния сектор). В отраслов аспект спадът на заетостта е силно диференциран в зависимост от скоростта на процеса на реформиране и адаптация към новите пазарни условия във всеки отделен отрасъл. По-голямо е намалението на заетите в отраслите, непосредствени производители – 20.6%, за сметка на по-бавния спад в сферата на услугите – 5.5%.⁵

Промисленост

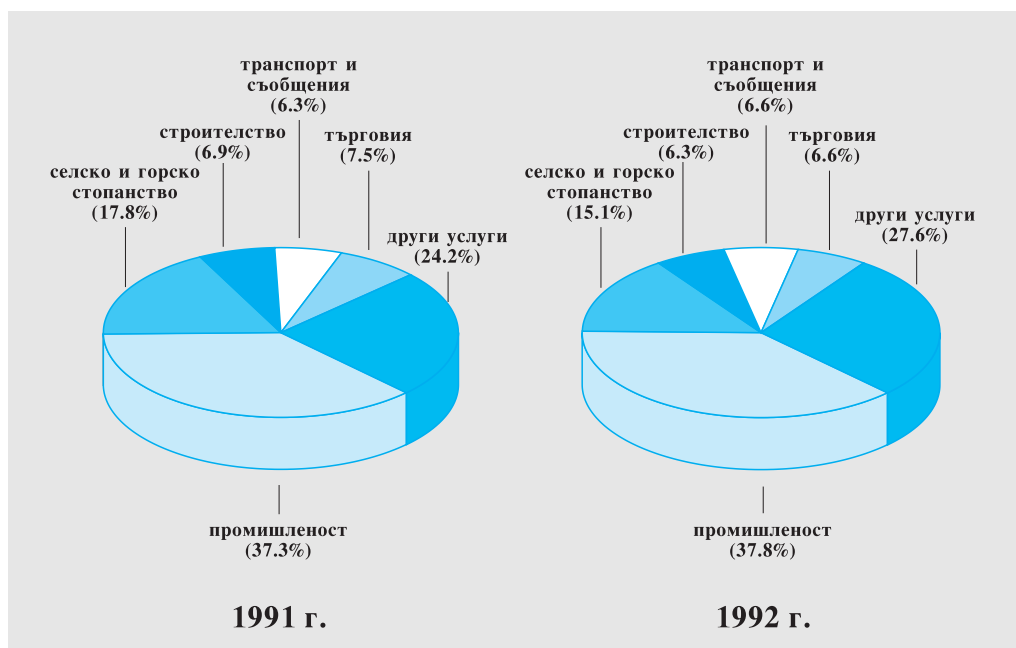
Средносписъчният брой на персонала в промишлеността през 1992 г. намаля със 191.1 хил. души, което е 34.6% от общия спад в обществения сектор. Поради липсата на законова база за фалитите и през изтеклата година се запази практиката в редица производства заетите да се пускат в принудителен неплатен отпуск при временно спиране или прекратяване на производствената дейност. Това утвърди тенденцията и през 1992 г. спадът на производството в промишлеността (24.2%) да е по-голям от намалението на заетите в отрасъла (16%).

Най-висок принос за намалението на заетите имат електротехническа и електронна промишленост (спад от 20.2%); машиностроителна и металообра-

⁵ Поради липса на информация за отрасловата заетост в частния сектор анализът и изводите за структурните промени в заетостта се отнасят само за обществения (държавен и кооперативен) сектор на националната икономика.

ботваща промишленост (спад от 20.1%); други отрасли на промишлеността (спад от 29.2%) и хранително-вкусова промишленост (спад от 13.4%). Икономическите и политическите промени, настъпили през последните две години в Източна Европа и Близкия изток, допринасят съществено за загубата на значими дялове от пазарите на готова продукция на тези производства. На тях се пада повече от 68% от всичките съкратени работни места в отрасъла. На обратния полюс е черната металургия, която е увеличила числеността на заетите със 7.9%.

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ЗАЕТОСТТА

Източник: НСИ, БНБ.

Селско и горско стопанство

Намалението на заетите през 1992 г. е в размер на 168.8 хил. души. Това е отрасълът с най-бърз отчетен темп на намаление на работните места през миналата година – 30.5%. До голяма степен този спад се дължи на приетите в началото на 1992 г. изменения в Закона за собствеността и ползването на земеделските земи, с които започна ликвидацията на бившите ТКЗС. Допълнителен фактор за този най-висок спад е и липсата на добра отчетност от страна на ликвидационните съвети за заетите в преходните структури на отрасъла.

Строителство

Икономическата криза и рязкото свиване на инвестициите се отрази особено върху заетостта в строителството. През 1992 г. отрасълът загуби над 53 хил. заети, което представлява намаление с 24.2% в сравнение с 1991 г. Побързият спад на работещите в строителството в сравнение със средния за обществения сектор определя и продължаващото вече трета година намаление на относителния дял на отрасъла в общата структура на заетите.

Транспорт

Средносписъчният брой на заетите в транспорта през 1992 г. намалява с 27.4 хил. души. Въпреки спада с 13.6% поради инфраструктурните си особености отрасълът слабо увеличава дела си в общия брой на заетите в националната икономика от 6.3% през 1991 г. на 6.6% през 1992 г.

Търговия

По официални данни отрасълът е с втори по големина спад на заетите (27%) след селското стопанство. Високият относителен дял на новосъздадените частни фирми с основен предмет на дейност търговия, реституцията на покритата градска собственост, както и започващата да набира скорост мал-

ка приватизация дават основание да се твърди обаче, че по-голяма част от заетите в частния сектор на българската икономика са в отрасъл търговия. Затова може да се счита, че през 1992 г. броят на заетите в търговията е нараснал както относително, така и в абсолютен размер.

Други услуги

Средносписъчният брой на заетите в този отрасъл намалява през 1992 г. с 39 хил. души. Темпът на намаление на работещите е 3.7 пъти по-нисък от темпа в останалите отрасли на националната икономика и това допринася за запазването на тенденцията към устойчиво нарастване на относителния дял на заетите в тази сфера от 22.2% през 1991 г. на 25.3% през 1992 г. В структурно отношение най-бързо намаляват заетите в отрасъл наука и научно обслужване – с 15.1 хил. души, или 23.4%, през 1992 г. спрямо 1991 г., жилищно-комунално стопанство – с 8 хил. души, или почти 14%, и в култура и изкуство – 4.9 хил. души, или 13.8%. Значително по-бавно, със средногодишен темп 2.5%, през 1992 г. протичат процесите на освобождаване на заетите в образованието и здравеопазването. Това съществено влияе за бързото нарастване на относителните дялове на тези отрасли в общата численост на заетите – съответно с 1.1% и 1.5%. През 1992 г. значително е забавено и освобождаването на кадри от управлението – само 2.4 хил. души, или 5.2%. Наложено от икономическата реформа бързо развитие на банковото дело увеличи броя на заетите във финансовата, кредитната и застрахователната дейност с 6.6 хил. души.

Безработица

Продължаващата стагнация в националната икономика и през 1992 г. предопределя динамиката в броя на безработните. В края на годината те достигнаха 576 893 души, като нарастването в сравнение с края на 1991 г. е със 157 770 души.

За цялата 1992 г. относителният дял на безработните като отношение на регистрираните безработни към работната сила (заети в общественния сектор плюс безработни) се е повишил от 13% на 19.1%. Това е в резултат на нарастването на безработните с 37.6% и намалението на заетите с 352.1 хил. души, или с 12.6%, в рамките на 1992 г. Посочените данни за относителната безработица изглеждат завишени, тъй като в броя на заетите не са включени работещите в частния сектор, а и много от регистрираните безработни са заети в определен тип доходоносна дейност, необхваната от националната статистика. Ако се приеме, че около 25% от безработните са заети в икономиката в сянка и около половин милион са заетите в частния сектор, реалният дял на безработните в трудовите ресурси на страната в края на 1992 г. е около 12%.

БЕЗРАБОТНИ И РАЗХОДИ ЗА КОМПЕНСАЦИИ, ПОМОЩИ И ПРЕКВАЛИФИКАЦИЯ

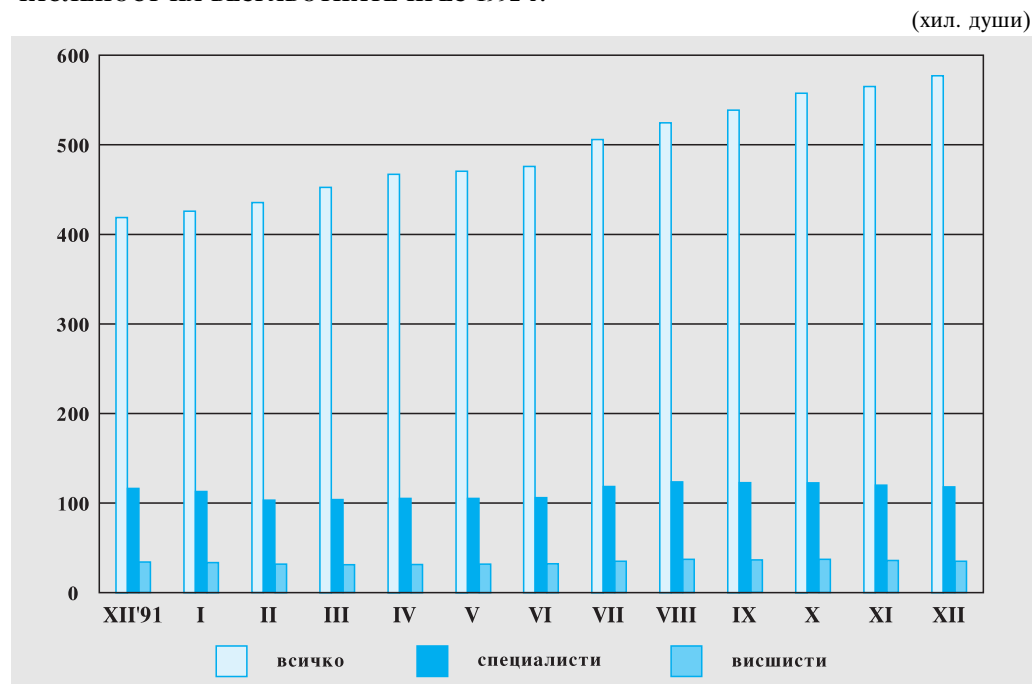
	Декември 1990 г.	Декември 1991 г.	Декември 1992 г.
Безработни (души)	65079	419123	576893
Получаващи компенсация (души)	32307	173185	198510
Относителен дял на получаващите компенсация (%)	49.6	41.3	34.4
Разходи за компенсация и помощи на един безработен (лв.)	169	486	630
Разходи за преквалификация на един безработен (лв.)	0.15	2.41	6.05

Източник: Министерство на труда и социалните грижи (МТСГ), БНБ.

Средномесечният прираст на безработните от 2.7% е разпределен неравномерно в рамките на годината. Той е най-висок през периодите март – април (3.6%), юли – август (5%) и октомври (3.5%). Тези пикове се дължат на голе-

мите контингенти от млади хора, преминаващи от казармата и образователната система направо в групата на търсещите работа. За същите периоди се наблюдава и значително нарастване на относителния дял на безработните млади хора до 30 години.

ЧИСЛЕНОСТ НА БЕЗРАБОТНИТЕ ПРЕЗ 1992 г.

Източник: МТСТ.

Основни тенденции

В структурно отношение при безработните през 1992 г. се открояват следните по-важни тенденции:

- относителният дял на безработните до 30 години остава прекалено висок въпреки сериозното намаление от 48.6% в края на 1991 г. на 44.8% в края на 1992 г. Свиването на производството и намаленото търсене на работна сила се отразява най-силно върху незапочналите работа млади хора;
- безработните специалисти се увеличават през 1992 г. само с 1499 души и относителният им дял в края на годината достига 20.4% при 27.8% в края на 1991 г. Особено висок сред тях е делът на инженерно-техническите специалисти – 53.2% през декември 1992 г., който за една година нараства с 4.1%;
- стабилно ниско е равнището на безработните висшисти. За 1992 г. те са се увеличили само със 772 души, а относителният им дял е намалял от 9.1% на 6.8%;
- въпреки спада с около 2% през 1992 г. се запазва тенденцията относителният дял на жените да изпреварва този на мъжете както в общия брой на безработните, така и в броя на специалистите без работа.

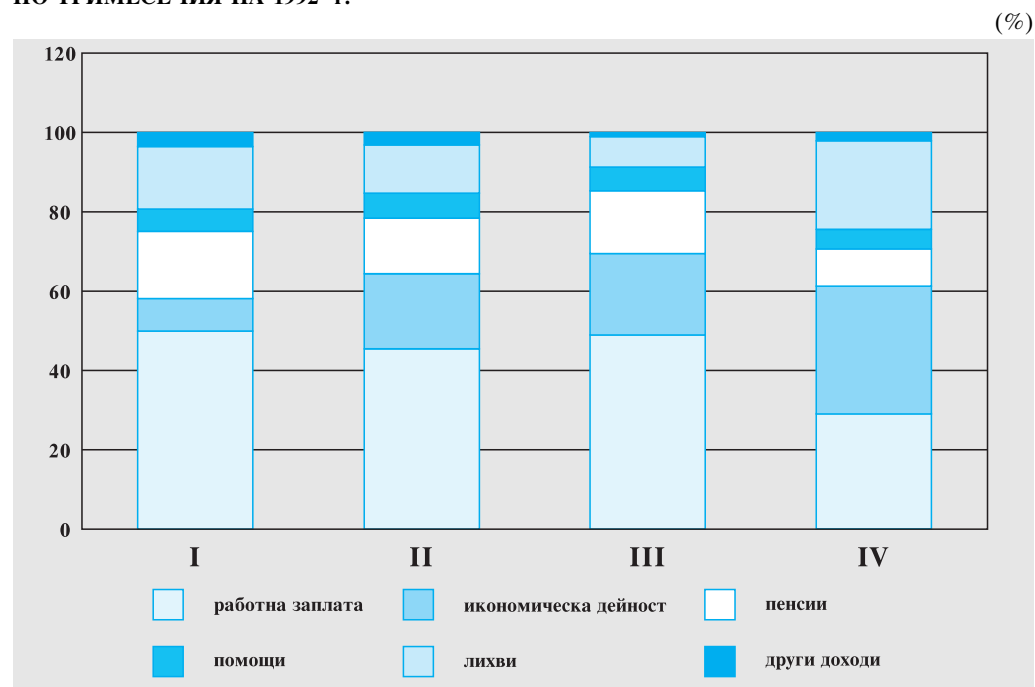
През 1992 г. се забелязва забавяне нарастването на безработицата поради съкратената „излишна“ заетост в рамките на съществуващата производствена структура. Следва да се очаква, че предстоящото реструктуриране на националното стопанство ще е съпроводено с нова вълна в ръста на безработните, след което ще се формира и нова устойчива отраслова структура на заетостта.

3. Доходи и потребление

През 1992 г. паричните доходи на населението⁶ значително нарастват в номинално изражение – с 85.8% спрямо 1991 г. Реалният им размер за същия период обаче намалява с 2.9%. В структурно отношение се наблюдава значителна диференциация в динамиката на отделните видове парични доходи. Изключително бързо се увеличава размерът на *доходите от „Друга икономическа дейност“*⁷. За последната година те бележат ръст над шест пъти, като относителният им дял нараства от 5.8% през 1991 г. на 22.9% през 1992 г. (което се дължи и на недостатъци в статистическото обхващане). По относителния дял на тези доходи страната се приближава до някои страни с развита пазарна икономика. По-бързо от средния темп се увеличават и *доходите от лихви* – с 91.2%, докато *доходите от работна заплата и пенсии* имат значително по-бавен ръст – съответно 63.9% и 61.7%. Това води до понижаване относителния дял на работната заплата от 45.9% през 1991 г. на 40.5% през 1992 г., а за същия период пенсиите губят почти 2 пункта от 15-процентния си дял през 1991 г.

В тримесечен разрез отделните видове доходи показват различна динамика. Доходите от работна заплата, пенсии, стипендии и помощи, които са основни за населението, имат плавно номинално нарастване през годината. Поради тяхната специфика през последното тримесечие на 1992 г. изключително бързо нарастват спрямо предходните девет месеца доходите от лихви (228.6%) и доходите от „Друга икономическа дейност“ (226.2%). По тези причини за последните три месеца на 1992 г. в структурата на паричните доходи настъпват сериозни промени – доходите на населението от „Друга икономическа дейност“ стават с най-висок относителен дял – 32.3%, който надвишава този на работната заплата с 3.3 пункта. За същия период 22.3% от всички парични доходи са за сметка на изплатени лихви от банковата система.

СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИТЕ ДОХОДИ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПО ТРИМЕСЕЧИЯ НА 1992 г.

Източник: НСИ, БНБ.

⁶ Данните са от тримесечното наблюдение на НСИ на балансите на паричните доходи и разходи на населението.

⁷ Доходите от „Друга икономическа дейност“ включват доходи от частна предприемаческа дейност, продажба на селскостопанска продукция на населението, рента и дивиденди.

Работна заплата

Средната работна заплата през 1992 г. достигна 1895 лв. месечно. Реалният ѝ размер се е увеличил с 3.3% спрямо 1991 г. Ръстът на реалната работна заплата се дължи на изключително високата редукия на числеността на заетите и през 1992 г. – със 17.2% спрямо равнището от предходната година.

През 1992 г. правителството приложи по-съвършена система за регулиране нарастването на средствата за работна заплата като един от основните елементи на антиинфлационната политика. Таваните за нарастване на фонд „Работна заплата“ се определяха в зависимост от прогнозното равнище на инфлацията през годината. В резултат на това през 1992 г. в общественния сектор средствата за работна заплата (60 307 млн. лв.)⁸ нараснаха с 63.5% спрямо 1991 г., което е 85.5% от равнището на инфлацията за същия период.

В отраслов аспект се наблюдава значителна диференциация в размера на номиналната средна работна заплата. През 1992 г. работещите в отрасъл „Производство на електро- и топлоенергия“ получават с 92.8% по-висока заплата от средната за страната. Този показател е висок и в каменноуглената промишленост – с 83.5%; черната металургия – с 67.4%; цветната металургия – с 51.7%; химическата промишленост – с 54.2%, и финансовите, кредитните и застрахователните услуги – с 63.8%. Изброените отрасли, без последния, и през изтеклата година продължиха да функционират при меки финансови ограничения, т.е. разчитаха на държавно субсидиране, което им позволи да формират по-високо заплащане в сравнение със средната работна заплата въпреки Наредбата за регулиране нарастването на средствата за работна заплата. Същите отрасли имат и най-голям ръст на номиналната средна работна заплата през 1992 г. спрямо 1991 г. – от 2.3 до 2.6 пъти. На другия полюс са отраслите, които действаха при по-твърди финансови ограничения (шивашка промишленост – с 37.1% под средната за страната работна заплата; селско и горско стопанство – с около 26%; кожарска и обувна промишленост – с 18.8%), или са на пряка издръжка на бюджета (култура и изкуство – с 21.4%, и образование – с 16.1%).

Пенсии

През 1992 г. са изплатени 20 млрд. лв. за пенсии. Броят на пенсионерите нарасна с 67 166 души и влоши още повече съотношението между работещите в обществен и частния сектор и пенсионерите – от 1.49 през 1991 г. на 1.28 през 1992 г. Бързото увеличаване на пенсионерите и липсата на акумулирани средства във фонд „Социално осигуряване“ обрекоха на неуспех реформата на пенсионното дело, започнала с приетия през 1992 г. Закон за изменение и допълнение на Закона за пенсиите. Средната месечна пенсия се увеличи в номинално изражение от 430 лв. през 1991 г. на 674 лв. през 1992 г., но реалният ѝ размер загуби за същия период около 18% от покупателната ѝ сила. Този факт, съчетан с ниското равнище на пенсиите, практически предопредели мястото на над 2.4 млн. пенсионери в страната в групата на гражданите с най-ниски доходи.

Поради намаляването на относителния дял на доходите от работна заплата и пенсии в общите доходи на домакинствата, за основна част от които това са единствените видове доходи, през 1992 г. продължи влошаването на подоходната структура на населението. При екзистенц-минимум за декември 1992 г. от 1208 лв. в края на годината 38.5% от гражданите на страната са с месечни доходи под или на тази граница.

Разходи

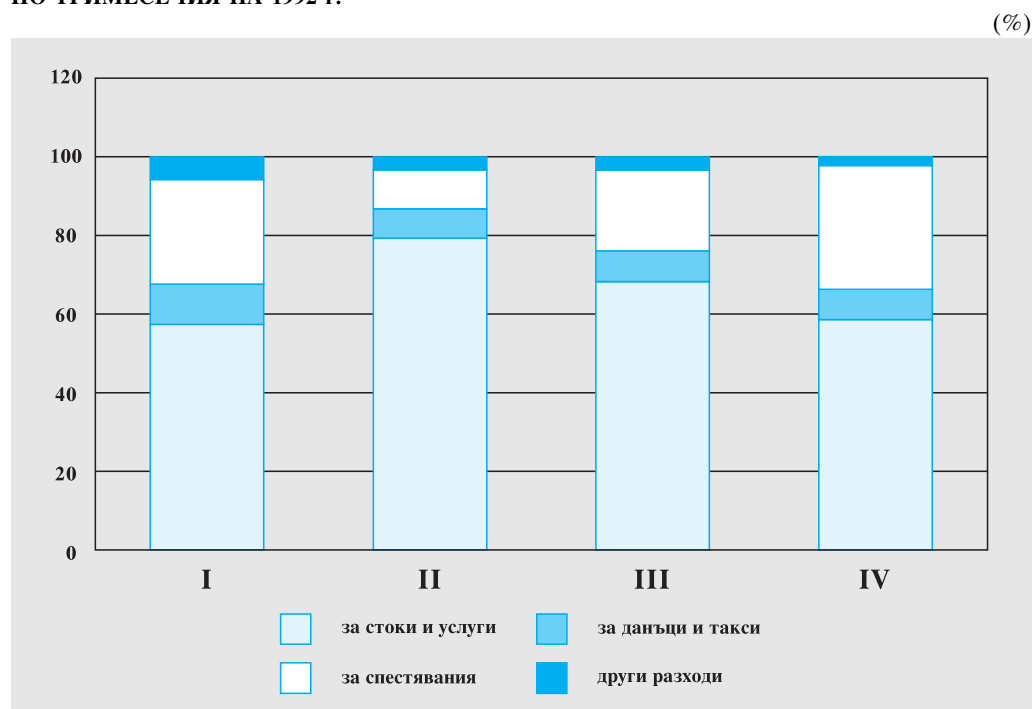
И през 1992 г. основните парични разходи на населението бяха направени за *покупка на стоки и заплащане на услуги*. Спрямо предходната година те са нараснали съответно с 59.3% и 99.2%. Но относителният им дял е значително редуциран – от 72.1% през 1991 г. на 65% през 1992 г. Прави впечатление големият *прираст на спестяванията*, който през 1992 г. се е увеличил

⁸ НСИ не наблюдава работната заплата в частния сектор, поради което изводите от анализа за динамиката и структурата на заплащането на труда през 1992 г. се отнасят само за обществен (държавен и кооперативен) сектор на националната икономика.

повече от три пъти и относителният им дял за последното тримесечие на годината е втори по големина (31.5%) сред паричните разходи на населението. Това се дължи, от една страна, на високите лихвени проценти, които правят привлекателно държането на свободните пари в банкови депозити, но реално отрицателният лихвен процент говори и за липса на икономически алтернативи за по-разумното им влягане в икономическия оборот.

В сравнение с предходната година през 1992 г. значително намаляват *разходите за погасяване на заеми* (-44.4%), което се дължи на вече погасените значителни количества заеми през 1991 г. при ниската годишна лихва от 2%. За една година относителният им дял в разходите на населението е намалял от 3.4% на 1%.

СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИТЕ РАЗХОДИ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПО ТРИМЕСЕЧИЯ НА 1992 г.

Източник: НСИ, БНБ.

СТРУКТУРА НА ОБЩИТЕ РАЗХОДИ НА ДОМАКИНСТВАТА

(%)

	1991	1992
Общ разход	100	100
Хранителни продукти	47.7	46.8
Спиртни напитки	4.1	3.0
Тютюневи изделия	2.4	1.7
Жилища	6.4	3.2
Жилищно обзавеждане	3.0	4.4
Облекло, обувки и галантерия	7.1	7.6
Лична хигиена и здравеопазване	1.4	1.8
Образование и свободно време	2.5	3.2
Транспорт и съобщения	5.5	7.1
Други разходи	19.9	21.3

Източник: НСИ.

Потребление

Данните от наблюдението на домакинските бюджети на населението на НСИ показват изменение в структурата на общите разходи за потребление. През 1992 г. се запазва традиционно високият разход за *храна* (46.8%) въпре-

ки намалението от 1% спрямо предходната година. В същото време бързо растящите цени на *транспортните и съобщителните услуги* увеличиха съществено техния дял от 5.5% през 1991 г. на 7.1% през 1992 г. Пикът в изплащането на *жилищата* през 1991 г., както и влошените икономически условия в строителството и пазара на жилища през 1992 г. намалиха наполовина дела на този вид разходи – от 6.4% на 3.2%. Но за същия период съществено нараснаха разходите за *жилищно обзавеждане* – от 3% на 4.4% от общите разходи за потребление на населението.

4. Цени

През 1992 г. продължиха мерките за по-нататъшна либерализация на цените, които започнаха все повече да изпълняват своите нормални функции в пазарното стопанство: информационна – за характеризиране на съотношението между търсене и предлагане на отделните видове стоки, и регулираща – за разпределение на ресурсите в икономиката. Наред с това контролът върху общата динамика на инфлацията бе главна цел при осъществяването на макроикономическата стабилизация и основен индикатор за степента на нейното достигане. С развитието на тези процеси в бъдеще индексите на цените ще стават все по-еднозначни и обективни измерители на инфлацията.

Потребителски цени

През 1992 г. индексът на потребителските цени, чрез който е прието да се измерват инфлационните процеси в страната, отбеляза средногодишно увеличение от 91.3% спрямо предходната година и надхвърли чувствително предварителните предвиждания, залегнали в макроикономическата рамка за 1992 г. Практиката през последните две години показва, че ценовият скок през февруари 1991 г. бе само прагът, зад който започна истинската динамика на инфлационните процеси в страната.

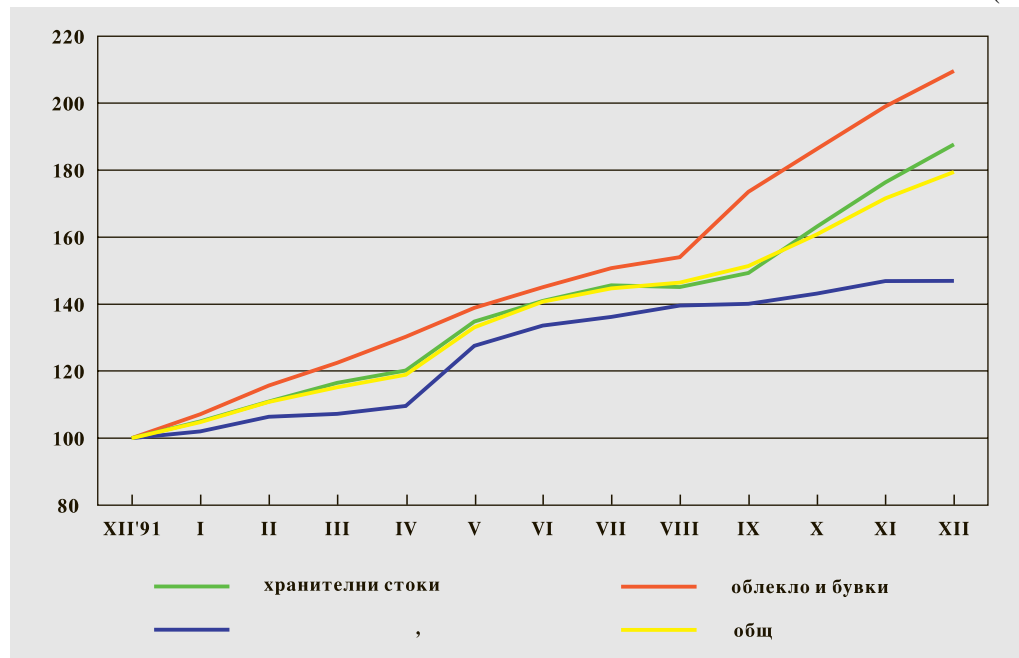
През декември 1992 г. цената на потребителската кошница на НСИ бе със 79.4% по-висока от тази за същия месец на предходната година. Динамиката на общия индекс на потребителските цени през отделните месеци е показателна за колебанията в движението на инфлационните процеси през 1992 г. През месеците януари и февруари средният индекс (5.3%) е по-висок от средния за годината (5%), което главно е отражение на ускорения ръст в доходите на населението в края на 1991 г., увеличил значително търсенето на пазара. Спадът в равнището на индекса на потребителските цени през следващите два месеца се дължи на ограничителното въздействие на регулярните данъчни плащания, резкия спад на производството в началото на 1992 г. и изчаквателната позиция на синдикатите. През май правителството фиксира нови по-високи (между 25 и 60%) цени на електро- и топлоенергията, въглищата и пропан-бутана. Увеличени бяха също цените на съобщителните услуги и общият индекс на потребителските цени достигна най-високото си месечно равнище след ценовия скок от началото на 1991 г. – 11.9%. В края на полугодия цената на потребителската кошница бе с 40.8% по-висока, отколкото през декември 1991 г., а средномесечното поскъпване бе вече 5.86%. Последва рязко снижаване на месечния индекс на потребителските цени – 2.8% през юли и 1.2% през август. Това се дължи главно на сезонния фактор, но също и на ограничаване на бюджетните разходи чрез отлагане на настъпили плащания и увеличаване темпа на регистрираната безработица. Разхлабването на паричната политика през лятото, натрупването на неуредени бюджетни плащания и започналото дестабилизиране на политическата обстановка в страната доведе до бързо ускоряване на инфлацията – 3.4% през септември и 6.2% през октомври.

През последните два месеца на 1992 г. в условията на правителствена криза, растящ синдикален натиск и традиционното за сезона повишаване на търсенето инфлацията се запази на достигнатото вече високо равнище –

6.22% през ноември и 4.6% през декември. Относителното задържане на ускореното ѝ нарастване през декември стана възможно единствено поради отлагането на поредното предвиждано повишаване на цените на енергоносителите за началото на 1993 г.

ИНДЕКСИ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ ПРЕЗ 1992 г.

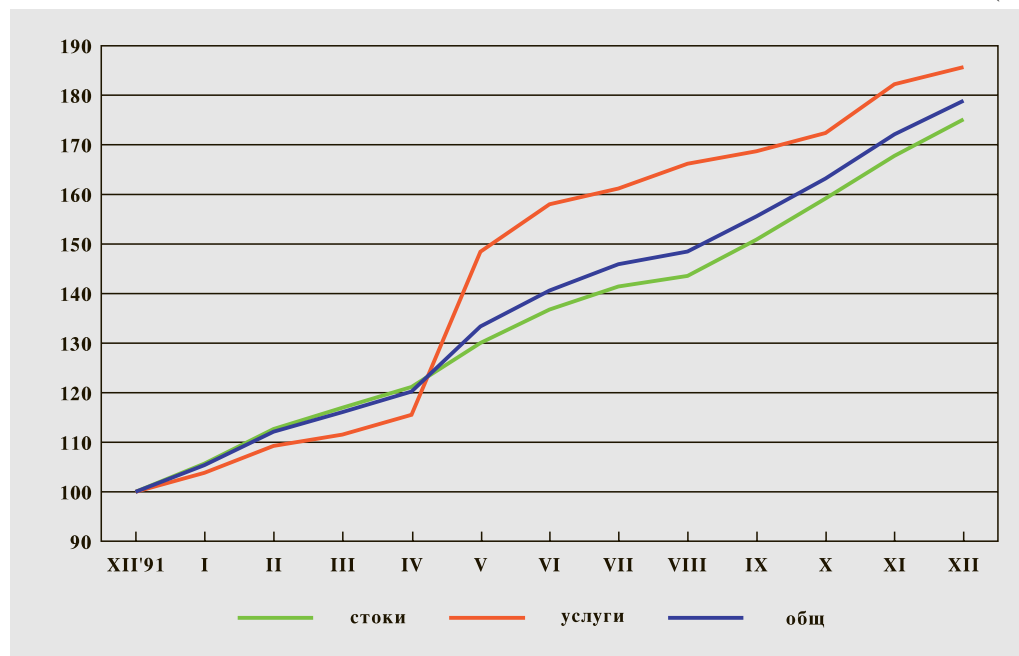
(%)

Източник: НСИ, БНБ.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ДРЕБНО ПРЕЗ 1992 г.

(%)

Източник: НСИ, БНБ.

Цени на дребно

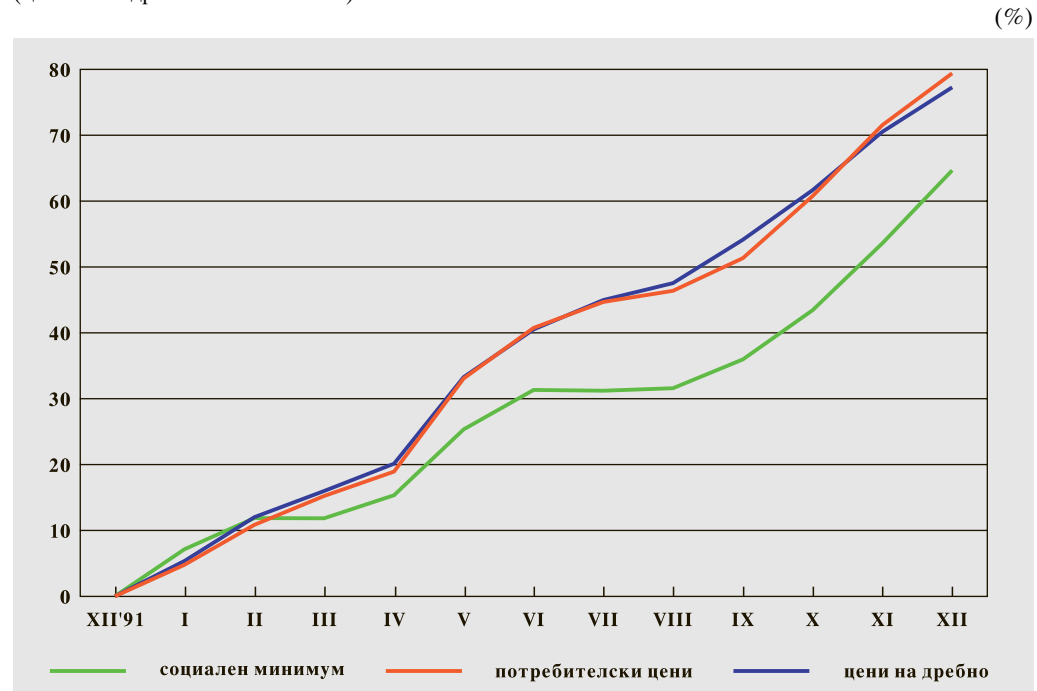
Увеличението на цените на дребно в края на 1992 г. е 77.2%, с 2.2 пункта по-ниско от това на потребителските цени. Най-голямо е поскъпването на услугите – с 87.5%, по-слабо (но над средното) при хранителните стоки – с

82.5%, а най-ниско при нехранителните – със 71.6%. Месечната динамика на индекса на цените на дребно е аналогична на тази на потребителските цени. Малката разлика възниква поради структурните различия между стокооборота на дребно и разходите на домакинските бюджети, които служат за тегла на двата вида индекси. Следователно слабата диференциация в поскъпването на различните групи стоки и услуги дава основание да се счита, че високата инфлация е трайно явление през изтеклата година и причините за нейното упорито проявление след ценовата либерализация през 1991 г. не се изчерпват само със скокообразните периодични корекции в цените на енергоносителите.

Цена на издръжката на живота

За следене и анализ на динамиката на издръжката на живота по отделни групи от населението от началото на 1991 г. се разработва и индекс на цените при нормативно зададени тегла (екзистенц-минимум). В кошницата му са включени само основни видове стоки и услуги, които формират достатъчното потребление на най-нискодоходните групи от населението. В края на 1992 г. издръжката на живота се увеличи с 64.7%. По-бавното увеличение на този индекс в сравнение с индексите на цените на дребно и на потребителските цени се дължи на ниския дял на стоки и услуги с високи и по-динамични цени, неприсъщи на потребителите с ниски доходи, както и на високия дял на плодовете и зеленчуците, чиито цени в определени периоди от годината имат отрицателна динамика.

ДИНАМИКА НА СОЦИАЛНИЯ МИНИМУМ ПРЕЗ 1992 г.
(цена на издръжката на живота)

Източник: НСИ, БНБ.

Цени на наблюдаваните стоки

През май 1992 г. броят на стоките от първа необходимост, чиито цени са обект на контрол от страна на правителството, бе намален от 14 на 8. Обявено бе и ново по-високо равнище на прогнозните им цени в сравнение с август 1991 г. За периода януари – април цените на наблюдаваните стоки надхвърлиха прогнозните с 4.9% (при нарастване на индекса на потребителските цени за същия период 18.9%), докато за май – декември 1992 г. това равнище бе надхвърлено с 47.8% при ръст на потребителските цени 50.8%. Това показва, че цените на наблюдаваните стоки нямат значително влияние върху общото равнище и динамиката на инфлация, а поради ниския им относителен дял и върху издръжката на живота.

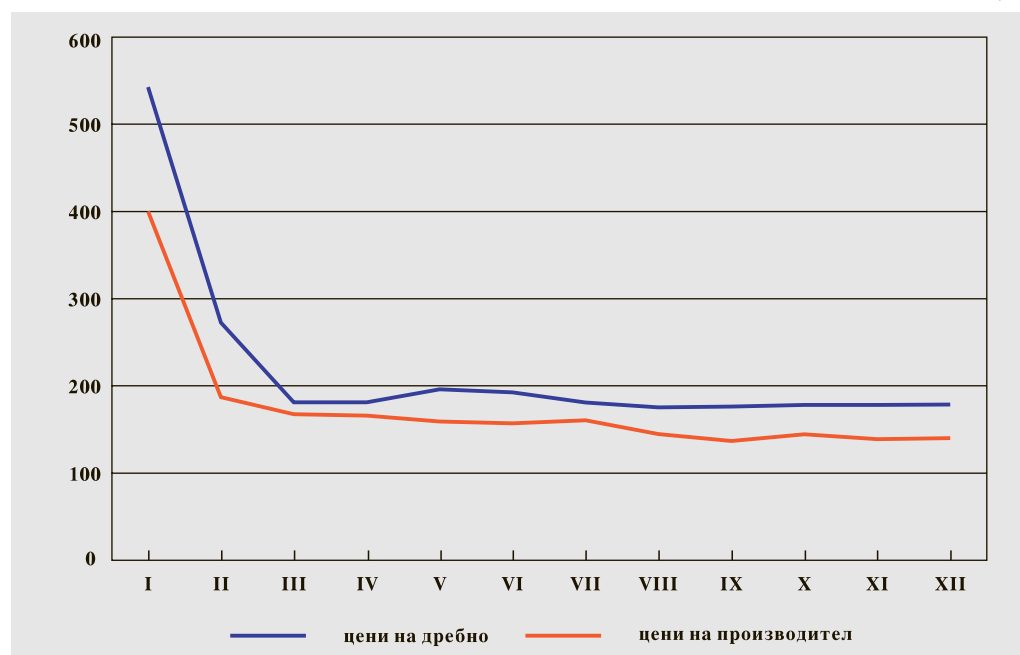
Цени на производител

И през изтеклата 1992 г. публикуваните от НСИ месечни статистически данни за цените на производител останаха под изискванията за надеждна оценка на протичащите процеси в икономиката.⁹ Проследяването на динамиката на индекса на цените на производител на стокова промишлена продукция дава основание да се твърди, че цените на производител растат с по-бавен темп от цените на дребно. Това се потвърждава също от прогресивно намаляващата печалба на предприятията, както и от увеличаването на относителния дял на разходите за работна заплата. Главен фактор за значителното разминаване между цените на производител на стокова промишлена продукция и цените на дребно е нарастването на броя на междинните търговски звена по веригата производител – краен потребител. За тази разлика допринася и по-слабата зависимост на цените на производител от цените на вноса, тъй като върху тях най-силно въздействат цените на вносните енергийни ресурси, които са фиксирани от правителството, а вносът на други суровини е ограничен. През годината най-много са нараснали цените на производител на стокова промишлена продукция в някои от по-малките промишлени отрасли – „Нефтодобивна промишленост“ – със 122.6%, „Стъкларска и порцеланово-фаянсва промишленост“ – с 81.8%, „Кожарска, кожухарска и обувна промишленост“ – с 80.4%. По-висок, но близък до средното равнище, е индексът на цените в структуроопределящите промишлени отрасли – „Машиностроителна и металообработваща промишленост“, „Химическа и нефтопреработваща промишленост“, „Хранително-вкусова промишленост“, „Производство на електро- и топлоенергия“. Снижение в сравнение с 1991 г. има само индексът на цените в „Целулозно-хартиената промишленост“.

НАРАСТВАНЕ НА ЦЕНИТЕ НА ДРЕБНО И ЦЕНИТЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛ НА ПРОМИШЛЕНА ПРОДУКЦИЯ ПРЕЗ 1992 г.

(при база същият месец на предходната година = 100)

(%)

Източник: НСИ, БНБ.

⁹ Като първа крачка за формирането на такъв индекс НСИ предостави индекси на цените на производител на стокова промишлена продукция в промишлеността на база на извадка от около 600 изделия. Те са определени при база съответния месец на предходната година = 100% и не позволяват да се следи инфлационната динамика в рамките на годината. От март 1992 г. извадката бе увеличена на 995 изделия, а от май вече се публикуват и месечни индекси на цени на производител на стокова промишлена продукция, но при текущи тегла. При динамичните промени в обема и структурата на промишлената продукция това прави индекса измерител повече на структурни, отколкото на ценови промени.

5. Външна търговия

След рязкото съкращаване през 1990 – 1991 г. външната търговия през 1992 г. имаше признаци на слабо възстановяване. Рано е обаче това съживяване на външнотърговския стокообмен на страната да се превръща в повод за особен оптимизъм.

Върху наблюдаваните съществени промени в географската и стоковата структура на външнотърговския ни стокообмен през изтеклата година значително влияние имаха редица вътрешни и външни фактори. Сред вътрешните водеща бе ролята на измененията в нормативната основа за регулиране на външната търговия, които продължиха започналите през 1991 г. процес на либерализация, а сред външните – изпълнението от страна на България на резолюцията на ООН за въвеждане на търговско ембарго срещу Сърбия и Черна гора.

Динамика на износа и вноса

По данни на митническата статистика външнотърговският стокообмен на България през 1992 г. по текущи цени възлиза на 162.2 млрд. лв. Сравнен с 1991 г. (102.5 млрд. лв.), стойностният обем на стокообмена е нараснал номинално с около 60 млрд. лв., или с 58%. Износът по текущи цени е в размер на 81.6 млрд. лв. (при 57.4 млрд. лв. през 1991 г.), а вносът – 80.6 млрд. лв. (при 45.1 млрд. лв. през 1991 г.). Стойностният обем на износа през 1992 г. по текущи цени превишава този през 1991 г. с 42%, а на вноса – със 79%. Така през 1992 г. е формирано положително външнотърговско салдо, което възлиза номинално на над 1 млрд. лв.¹⁰ Сравнението със стойностния обем на външнотърговското салдо през 1991 г. (12.2 млрд. лв.) показва съкращаване по текущи цени с 11.2 млрд. лв., или с 91%.

В сравнение с необичайно рязкото снижаване през 1990 г. (до 46%) делът на стокообмена в brutния вътрешен продукт на страната (измерен по цени на съответната година) през 1991 г. и 1992 г. бързо възстанови характеристиките си за 80-те години стойности. За разлика от 1991 г. обаче (която е изключение от общата тенденция) през 1992 г. отново се наблюдава почти равностоен дял на износа (41.9%) и вноса (41.3%) в БВП, а делът на външнотърговския стокообмен като цяло (83.2%) свидетелства за запазването на отворения характер на българската икономика.

ВЪНШНА ТЪРГОВИЯ

(БВП = 100)

(%)

	1989	1990	1991	1992
Износ	34.5	23.3	43.8	41.9
Внос	32.3	22.7	34.4	41.3
Стокообмен	66.9	46.0	78.2	83.2

Източник: НСИ, БНБ.

Подобно на 1991 г., динамиката на стокообмена, износа и вноса по тримесечия през 1992 г. се характеризира с неравномерност и с асиметричност на

¹⁰ Като се има предвид, че отчетените от НСИ данни за 1992 г. при износа са по цени FOB, а при вноса – по цени CIF, може да се направи заключението, че стойностният обем на вноса, сравнен както със същия през 1991 г., когато статистическото отчитане бе по цени FOB, така и с този на износа, до известна степен е надценен. Това се отразява и на външнотърговското салдо, което при внос по цени FOB би било по-голямо. Потвърждение на това е и външнотърговското салдо (484.5 млн. щ.д.), получено като разлика от валутните постъпления от износа при цени FOB и валутните плащания по вноса също при цени FOB в платежния баланс на страната през 1992 г. Посочените различия от методологически характер внасят известна условност в съпоставимостта на външнотърговските данни за 1991 г. и 1992 г.

износа и вноса. Това се дължи преди всичко на продължаващите процеси на преориентиране на българския стокообмен в условията на неопределеност на вътрешната и външната икономическа среда, на загубата на пазари в повечето от страните – традиционни партньори на България, трудния достъп до пазарите на развитите държави и, разбира се, на определени сезонни фактори.

Поради отсъствието на данни за индексите на физическия обем на стокообмена, износа и вноса през 1992 г. засега е възможна само приблизителна оценка на реалната динамика на външната търговия на България през отчетния период. При преизчисляване на стойностните обеми на износа и вноса на страната в щатски долари по тримесечия през 1991 г. и 1992 г. и при отчитане на средна за 1992 г. инфлация на валутите на главните ни търговски партньори, нарастването на физическия обем на стокообмена през 1992 г. при база 1991 г. се оценява в порядъка на 11 – 15%. Това нарастване при износа е символично – между 1 и 3%, докато при вноса е съществено – около 24 – 26%¹¹. Бавният растеж на износа по съпоставими цени, съпроводен със значително увеличаване на вноса, е признак за продължаваща слабост и засилваща се импортна зависимост на българската икономика през изтеклата година.

Стокова структура на износа и вноса

В структурата на българския *износ* по стокови раздели през 1992 г.¹² най-голям дял се пада на раздел „Неблагородни метали и изделия от тези метали“, който по текущи цени заема малко повече от 15% в общия износ. В рамките на този раздел определящо значение през 1992 г. имат стоките от групата „Чугун, желязо и стомана“, както и износът на необработен цинк. Втори по значението си в износа на страната е раздел „Пластмаси и пластмасови изделия; каучук и каучукови изделия“, чийто относителен дял е малко над 12%. В него преобладаващ е износът на пластмаси и пластмасови изделия – 11% от общия износ на страната. Трети по важност в износа е раздел „Машини и апарати, електрооборудване и др.“, на който също се падат повече от 12% от общия износ на България през 1992 г. В него водещо е мястото на карите, чийто износ през 1992 г. възлиза на почти 3% от общия износ на страната. В стоковата структура на износа остава значителен и износът на цигари, суров и необработен тютюн и вина, както и на някои продукти на химическата промишленост (калцинирана сода и карбамид).

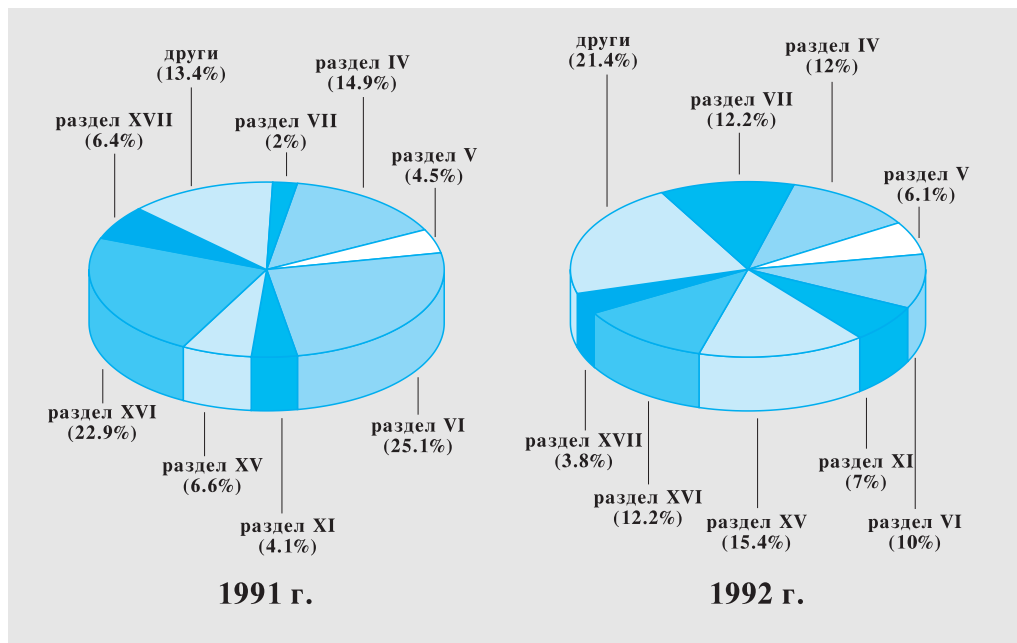
В структурата на *вноса* по стокови раздели през 1992 г. най-голям е дялът на вноса на горива и енергия, който заема над 37% от общия внос на България през 1992 г. В този раздел основните стокови позиции са суров нефт (12% от общия внос през 1992 г.), природен газ (над 8%), дизелово гориво (над 3.5%) и електроенергия (над 3%).

Втори по значимост (16% от общия внос) е вносът на машини и апарати, електрооборудване и др., сред които вносът на ядрени реактори и части за тях заема над 10%. Съществено значение за българския внос през 1992 г. има още и вносът на продукти на химическата промишленост (над 8% от общия внос през 1992 г.) и транспортни съоръжения (близо 8%).

¹¹ Оценката за физическото нарастване на вноса е близка до тази на платежния баланс, докато несъответствието при износа се дължи на значителната разлика в търговските салда, регистрирани от митническата и банковата статистика.

¹² Нововъведената митническа тарифа съответства на хармонизираната система за стокова класификация на ЕО и е коренно различна от прилаганата у нас няколко десетилетия номенклатура на бившия СИВ. Преходът от досега използваната стокова номенклатура към новата система води до редица трудности при съпоставянето на стоковата структура на стокообмена, износа и вноса на България през 1992 г. с предишни периоди.

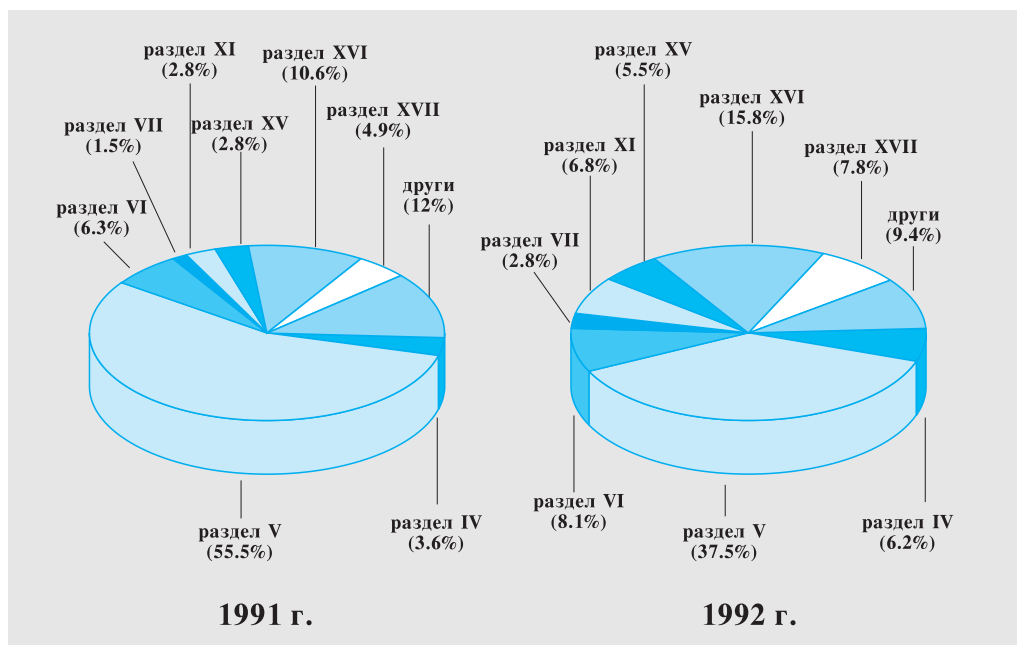
ИЗНОС ПО СТОКОВИ РАЗДЕЛИ*

* Раздел IV – Продукти на хранителната промишленост, тютюни и др.; Раздел V – Минерални продукти; Раздел VI – Продукти на химическата промишленост и др.; Раздел VII – Пластмаси, каучук и изделия от тях; Раздел XI – Текстилни материали и изделия от тях; Раздел XV – Неблагородни метали и изделия от тях; Раздел XVI – Машини и апарати, електрооборудване и др.; Раздел XVII – Транспортни съоръжения.

Източник: НСИ, БНБ.

ВНОС ПО СТОКОВИ РАЗДЕЛИ*

* Раздел IV – Продукти на хранителната промишленост, тютюни и др.; Раздел V – Минерални продукти; Раздел VI – Продукти на химическата промишленост и др.; Раздел VII – Пластмаси, каучук и изделия от тях; Раздел XI – Текстилни материали и изделия от тях; Раздел XV – Неблагородни метали и изделия от тях; Раздел XVI – Машини и апарати, електрооборудване и др.; Раздел XVII – Транспортни съоръжения.

Източник: НСИ, БНБ.

Географска структура на износа и вноса

Важно място във вноса на страната заемат и продуктите на хранителната промишленост, тютюнните и обработените заместители на тютюна, неблагородните метали и изделията от тях, пластмасите и пластмасовите изделия, каучукът и каучуковите изделия.

В географската структура на външнотърговския стокообмен се наблюдава задълбочаване на тенденциите към преориентация на българския износ и внос от бившите социалистически страни към развитите държави, възникнали в резултат на предприетите в страната икономически реформи и краха на СИВ още през 1990 г. и 1991 г. Същевременно почти без изменения при износа и с колебливи засега нараствания при вноса се характеризират относителните дялове на арабските държави и развиващите се страни.

По отношение на *износа* държавите от Централна и Източна Европа и републиките от бившия СССР, от една страна, и държавите от ОИСР, от друга – запазват изключителното си значение. След като години наред тези две групи страни поглъщаха около 80 – 85% от българския износ, на тях и през 1992 г. се падат 82% от него. През 1992 г. обаче за първи път съществено се промениха относителните дялове на посочените две групи държави в общия износ на страната, вследствие на което ролята на техните пазари за българския износ вече се изравни. Докато делът на европейските държави от бившия СИВ, Югославия и Албания в общия износ на България рязко спадна (от 77.3% през 1990 г. на 57.8% през 1991 г. и 41.9% през 1992 г.), делът на страните – членки на ОИСР, бързо се увеличи от 11.9% през 1990 г. на 26.3% през 1991 г. и 42.3% през 1992 г.¹³

Значителното нарастване на дела на износа за държавите от ЕО в структурата на общия износ на България (от 7.9% през 1990 г. на 15.7% през 1991 г. и 30.8% през 1992 г.) за сметка на резкия спад на дела на износа за партньорите ѝ от бившия СИВ е най-важната промяна в географската структура на износа на страната. Главно на това се дължи увеличаването на външнотърговския стокообмен на България с държавите от ОИСР. В рамките на ЕО най-голям вносител на български стоки остава Германия, на която се пада близо една трета от българския износ за региона през 1992 г. Традиционните позиции на Италия (над 17%) и Гърция (почти 14%) като водещи търговски партньори на България в ЕО се запазват.

В рамките на спадания дял на износа за републиките от бившия СССР и държавите от Централна и Източна Европа през 1992 г. се забелязва слабо оживление на българския износ за някои от източноевропейските търговски партньори. Най-голям вносител на български стоки през 1992 г. е Общността на независимите държави (ОНД), предимно Русия, с дял от 43%. Втора по значение е Украйна с дял от 15% от износа на България за региона. Следват страните от нова Югославия, Македония и Румъния.

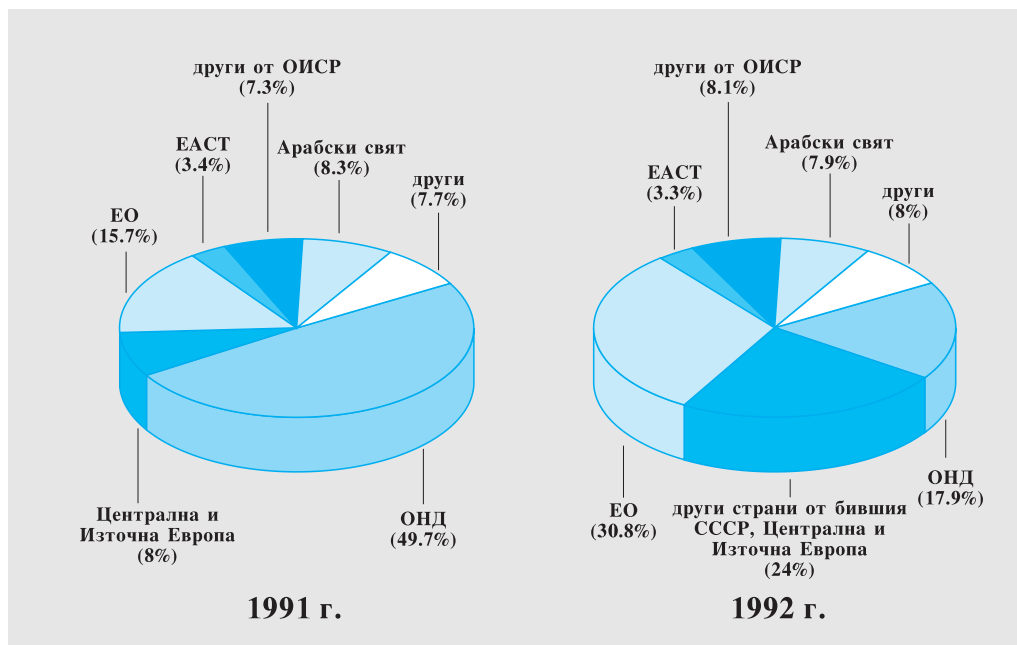
Със своите 7.9% в общия износ на България през 1992 г. арабските страни се вметват в традиционните си за последните няколко години 6 – 8%, като водещите позиции на Либия и Ирак – доскорошни най-големи търговски партньори на България в арабския свят – се изместват от Сирия, Ливан и Египет. Сред останалите развиващи се държави (чийто дял в българския износ е около 8%) най-голям е делът на Аржентина.

При географската структура на *вноса* основните тенденции, характеризиращи износа, са още по-силно изразени. Няколко десетилетия делът на развитите страни в българския внос бе около 25%. В края на 80-те години обаче той започна постепенно да нараства. От 1991 г. насам в резултат на преминаването към разплащания в конвертируема валута и по международни цени в рамките на бившия СИВ и последвалото разпадане на търговско-икономи-

¹³ С оглед да се постигне съпоставимост в дяловете на отделните географски региони, цитираните в текста данни за 1990 г. за бившия СИВ, Югославия и Албания не обхващат бившата ГДР, която е включена в ОИСР.

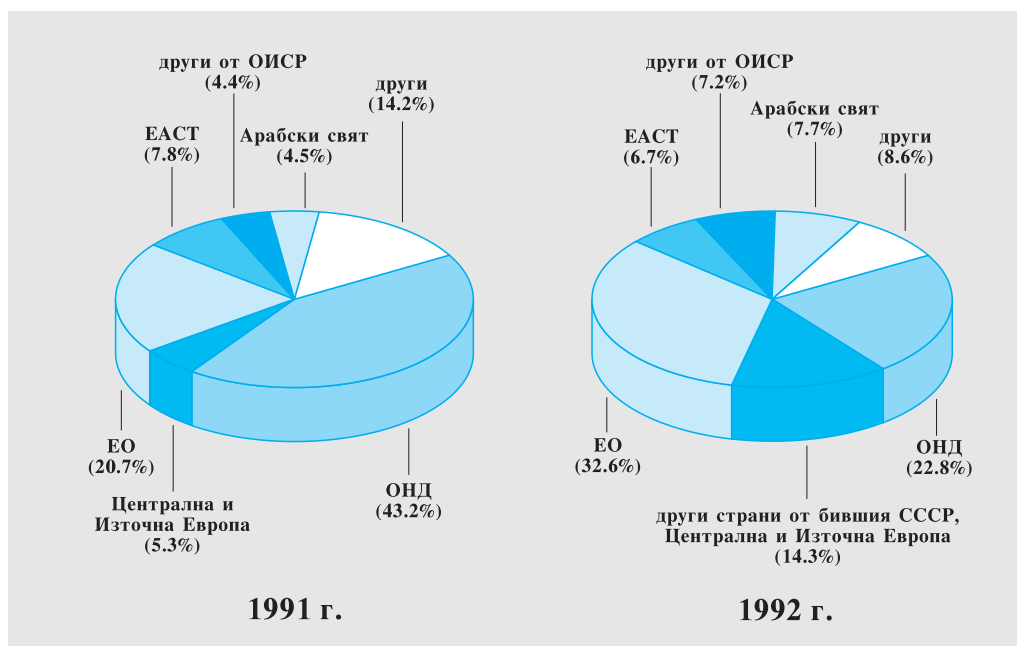
ческий съюз на държавите от социалистическия блок, както и на възстановяването на традиционните в миналото търговски връзки между източната и западната част на Европа под въздействието на обединителните процеси на континента, делът на държавите от ОИСР в българския внос рязко се увеличи и дори се превърна в определящ. Докато през 1990 г. на тези страни се падаха 21.6% от българския внос, през 1991 г. – 32.8%, срещу съответно 69.3- и 48.5-процентен дял на СССР и държавите от Централна и Източна Европа, то през 1992 г. съответните дялове са вече 46.5% срещу 37.2%.

ИЗНОС ПО ГРУПИ СТРАНИ

Източник: НСИ, БНБ.

ВНОС ПО ГРУПИ СТРАНИ

Източник: НСИ, БНБ.

Най-голям дял във вноса на България (близо една трета) се пада на държавите от ЕО. В групата на тези държави водещи търговски партньори на България остават Германия (39.2% от българския внос от региона през 1992 г.), Гърция (18.1%) и Италия (16.2%). Понижава се значението на държавите от Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ), на които през 1992 г. се падат 6.7% от българския внос при 7.8% през 1991 г. В същото време нараства значението на някои страни от ОИСР, които не членуват в ЕО или ЕАСТ (САЩ, Япония, Турция).

Сред страните от бившия СИВ най-значително е съкращаването на вноса от републиките на бившия СССР, чийто относителен дял в общия внос намалява от 43.2% през 1991 г. на 28.6% през 1992 г. Основни търговски партньори, от които се внасят предимно енергийни ресурси, са ОНД (главно Русия) и Украйна. Слабо се възстановява (след като спадна до 5.3% през 1991 г. при 12.8% през 1990 г.) делът на страните от Централна и Източна Европа – около 8.6% през 1992 г. Сред държавите от тази група най-голям е вносът от Румъния, Чехо-Словакия и нова Югославия.

Делът на арабските държави в българския внос от около 4.5% през 1990 г. и 1991 г. нарасна с 3.2 пункта и през 1992 г. достигна 7.7%. Покачване във вноса на България с известни колебания отбеляза и делът на развиващите се страни: 4.8% през 1990 г., 14.2% през 1991 г. и 8.6% през 1992 г.

6. Платежен баланс

Платежният баланс на България за 1992 г. е съставен единствено на базата на данни от банковата система на страната.

ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС

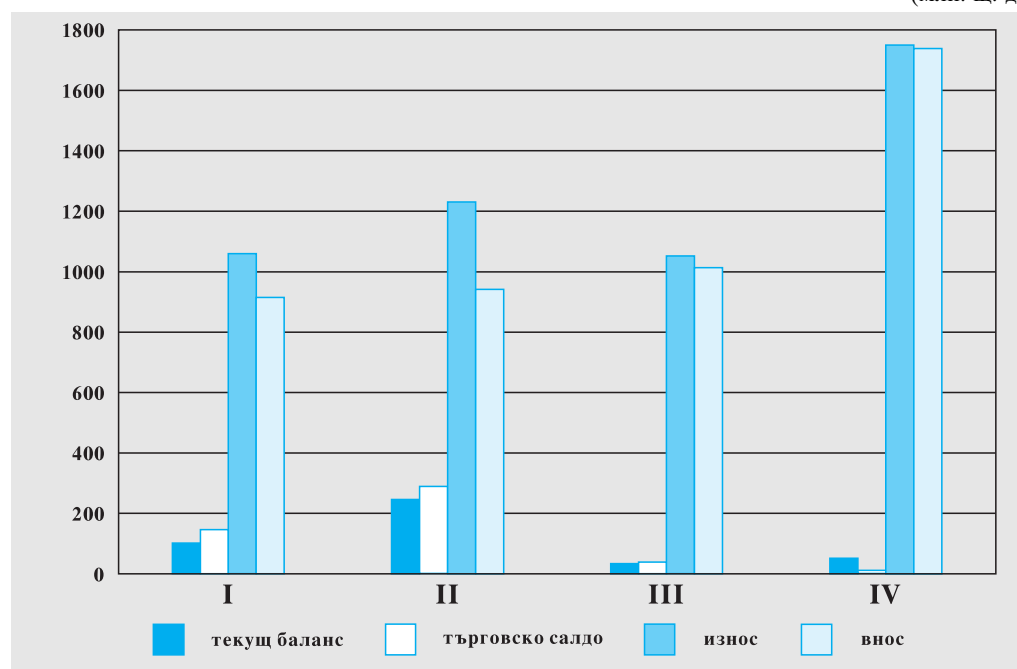
(млн. щ. д.)

Показатели	1991	1992
Текуща сметка	-77.0	451.6
Търговски баланс	-32.0	484.5
Износ на стоки, FOB	3737.0	5093.0
Внос на стоки, FOB	3769.0	4608.5
Услуги, нето	-114.0	-75.8
Преводи, частни (трансфери), нето	50.1	39.7
Държавни дарения	19.0	3.1
Капиталова сметка	115.0	-31.5
Преки инвестиции в България, нето	55.9	41.5
Средно- и дългосрочни получени заеми, нето	-48.1	42.1
Предоставени заеми, нето	294.9	32.5
Краткосрочен дълг	-187.7	-147.6
Грешки и пропуски	6.8	-20.6
Общ баланс	44.8	399.5

Източник: БНБ.

ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС ПО ТРИМЕСЕЧИЯ НА 1992 г.

(млн. щ. д.)

Източник: БНБ.

Текуща сметка

През 1992 г. балансът по текущите операции приключи с положително салдо в размер на 451.6 млн. щ. д., което е с над половин млрд. щ. д. повече от 1991 г. (сравненията се извършват с платежния баланс в конвертируема валута), когато салдото бе -77 млн. щ. д.

Характерна особеност на динамиката на баланса по текущите операции през изтеклата година бе запазването на положително салдо през всички тримесечия. През първото тримесечие на 1992 г. – предимно в резултат на реализираното положително салдо по външнотърговския баланс на страната в размер на 145.7 млн. щ. д. – бе компенсирано отрицателното салдо по услугите (почти 50 млн. щ. д.) и салдото по текущите операции приключи в размер на 101.6 млн. щ. д. През второто тримесечие то се повиши на 245.8 млн. щ. д. главно вследствие на увеличението на салдото по външнотърговските операции (почти два пъти до максимума от 288.8 млн. щ. д. за тримесечията на изминалата година). През третото тримесечие на 1992 г. последва сериозно съкращаване на положителното салдо в баланса по текущите операции до 33.3 млн. щ. д., което се дължи на аналогичното свиване на външнотърговското салдо. През четвъртото тримесечие салдото по текущата сметка слабо се увеличи – най-вече поради реализираното за първи път през последните години положително салдо по услугите в размер на 42.3 млн. щ. д., достатъчно за компенсиране на поредния спад във външнотърговското салдо и формирането се – отново за първи път през 1992 г. – отрицателно салдо по нетните частни преводи (трансфери).

Главен фактор за положителното салдо по текущата сметка на платежния баланс е реализираното през 1992 г. *положително валутно салдо по външнотърговските операции* в размер на 484.5 млн. щ. д.¹⁴ То е резултат на зна-

¹⁴ За целите на платежния баланс валутните постъпления от износа и валутните плащания по вноса, формиращи валутното салдо по външнотърговските операции на страната, се отчитат по цени FOB, докато през 1992 г. вносите, базиращ се на митническата статистика, се отчита от НСИ по цени CIF. Тази методологическа особеност – наред с други различия от методологически характер между НСИ и БНБ – обяснява по-големия обем на регистрираното в платежния баланс валутно салдо по външнотърговските операции в сравнение с отчитаното от НСИ външнотърговско салдо. Освен това следва да се има предвид, че в публикуваните данни на НСИ не са включени стоките на специален режим, както и всички грешно попълнени митнически декларации.

чително подобрено съотношение между валутните постъпления от износа на стоки (над 5 млрд. щ. д. през 1992 г. при около 3.7 млрд. щ. д. през 1991 г., или нарастване с 36%) и валутните плащания по вноса на стоки (около 4.6 млрд. щ. д. през 1992 г. при почти 3.8 млрд. щ. д. през 1991 г., или нарастване с 22%).

Положителното салдо в размер на 39.7 млн. щ. д. по *нетните частни преводи* (трансфери), въпреки че е по-малко от реализираното през 1991 г., когато бе 50.1 млн. щ. д., също съдейства за увеличаването на салдото по текущата сметка през 1992 г.

Фактор с обратно въздействие продължава да бъде *салдото по услугите*. Въпреки че през четвъртото тримесечие на 1992 г. за първи път от няколко поредни години насам то бе с положителен знак, през изминалата година се запази неговата традиционна обща отрицателност. Все пак известен успех за българската икономика е намаляването (с около една трета) на отрицателното салдо по услугите: от -114 млн. щ. д. през 1991 г. на -75.8 млн. щ. д. през 1992 г. То се дължи главно на обрата в тенденциите, настъпил през 1992 г. в баланса по пътуванията (туризма). Докато през 1991 г. постъпленията от международния туризъм в страната бяха 43.7 млн. щ. д., а плащанията при задгранични пътувания на български граждани 127.9 млн. щ. д., през 1992 г. постъпленията от туризма са 49.2 млн. щ. д., а плащанията – едва 23.1 млн. щ. д. И през 1992 г. балансите по превозите (транспорта) и лихвите се запазват отрицателни и остават най-съществените фактори за отрицателния знак на баланса по услугите.

Капиталова сметка

Балансът по капиталовите операции през 1992 г. е отрицателен: -31.5 млн. щ. д. Сравнена с капиталовата сметка на платежния баланс на страната през 1991 г., която бе 115 млн. щ. д., капиталовата сметка през 1992 г. е намаляла номинално със 146.5 млн. щ. д.

Отрицателното капиталово салдо е резултат преди всичко от спадането на нетната сума на отпуснатите от България кредити с 262.4 млн. щ. д. Почти 4 пъти намаляват нетните приходи от изплащане на предоставени от страната заеми на развиващи се държави (от 92.4 млн. щ. д. през 1991 г. на 23.4 млн. щ. д. през 1992 г.). Рязко се снижават и постъпленията от газопровода „Ямбург“ – от 202.5 млн. щ. д. през 1991 г. до едва 9.1 млн. щ. д. през 1992 г. Спад спрямо 1991 г. се наблюдава също в размера на чуждестранните инвестиции в страната, които през 1992 г. са едва 41.5 млн. щ. д.

Приток на средства в капиталовата сметка са регистрирани по теглените от страната средно- и дългосрочни заеми в нетно изражение: след като през 1991 г. погашенията превишаваха получените от България кредити с 48.1 млн. щ. д., през 1992 г. получените външни заемни средства са повече от погашенията с 42.1 млн. щ. д. През 1991 г. нетните депозити на нерезиденти бяха в размер на 85.2 млн. щ. д., докато през 1992 г. български банки са депозирали средства в чужбина в размер на 53 млн. щ. д. (нето). През изтеклата година вземанията на България по междуправителствени спогодби с бившия СССР и Русия са нараснали с 200.6 млн. щ. д.

Общ баланс

През 1992 г. общият баланс на страната е положителен. Той отразява нарастването през периода на валутните резерви на страната с 399.5 млн. щ. д. По-значително се увеличават чуждестранните резерви на БНБ (с 575.1 млн. щ. д. през 1992 г. при 358 млн. щ. д. през 1991 г.), което позволява на централната банка да провежда по-уверено своята валутна политика. Макар и по-малко (213.8 млн. щ. д. за 1992 г. срещу 264.9 млн. щ. д. за 1991 г.), увеличението на валутните средства на търговските банки повишава техните възможности за обслужване на финансовите потоци на страната с останалия свят. През 1992 г. ползваните външни ресурси бяха 217.2 млн. щ. д. от МВФ и 172.2 млн. щ. д. от ЕО.

7. Външен дълг

Към 31 декември 1992 г. външният дълг на България възлиза на 12.952 млрд. щ. д. Тази сума включва задълженията на Българската външнотърговска банка (БВБ) и други български търговски банки, които представляват 90% от общия обем на дълга, и новото външно финансиране от Международния валутен фонд, Международната банка за възстановяване и развитие (МБВР), Европейската банка за възстановяване и развитие и Групата на 24-те (Г-24). През 1992 г. външното финансиране бе около две трети от това през 1991 г. и за двете години достигна 1.268 млрд. щ. д.

Българската външнотърговска банка е кредитополучател по всички задължения към официалните и частните кредитори на България поради ролята на централна валутна банка, която тя е изпълнявала до 1990 г. Сумата на външния дълг по нейните книги е 11.3 млрд. щ. д., от които 8.5 млрд. щ. д. се падат на частни банки, или 75%. Дългът в конвертируема валута към бившите страни – членки на СИВ, е 1.250 млрд. щ. д.

Към официалните кредитори от Парижкия клуб дългът възлиза на 1.2 млрд. щ. д. След Споразумението за разсрочване от 17 април 1991 г. през 1992 г. България е заплатила 53 млн. щ. д. за обслужване на тези задължения.

На 14 декември 1992 г. е сключено Второто парижко споразумение. Разсрочени са плащанията на задълженията, чийто падеж е между 31 март 1992 г. и 1 април 1993 г.

Задълженията по облигационни заеми възлизат на 347 млн. щ. д. Обслужването им представлява 15.2 млн. щ. д. годишно.

Дългът към официалните и частните кредитори според използването на кредитите и заемите се разпределя по следния начин: 54% – финансиране на платежния баланс; 29% – търговско финансиране, и 17% – инвестиционно финансиране.

Съотношението на сумата на външния дълг към БВП спадна от 173% през 1991 г. на 152% през 1992 г. В същото време външният дълг се равнява на 296% от експортните приходи през 1992 г.

След мораториума на плащанията (29 март 1990 г.) България регулира своите отношения с търговските банки кредитори на базата на тримесечно отлагане на плащанията (roll-over). Отчитайки важността на проблема за външния дълг, на 23 януари 1992 г. Народното събрание взе решение да възложи на правителството постигането на споразумение с частните банки кредитори за окончателно уреждане на задълженията чрез намаление на дълга и неговото обслужване. В съответствие с това решение България започна частично обслужване на текущите лихви, като плащанията за 1992 г. възлязоха на около 30 млн. щ. д.

Преговорите с Банковия консултативен комитет са ориентирани към постигането на споразумение за еднократно решение на проблема за външния дълг към банките от Лондонския клуб. Постигната е договореност за използването на всички възможности на сделките от типа „Брейди“. Позицията на България се основава на съгласуваните с Международния валутен фонд и Международната банка за възстановяване и развитие реалистични прогнози за платежните възможности на страната до 2000 г.

Външните задължения на другите български търговски банки в края на 1992 г. възлизат на 375 млн. щ. д., което е с 23% по-малко от сумата на задълженията им в края на предходната година.

ВЪНШЕН ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ КЪМ 31 ДЕКЕМВРИ 1992 г.

(млн. щ. д.)

Обща сума на дълга	12 952
в т.ч.	
на Българска външнотърговска банка	11 309
към официални кредитори	1 205
към търговски банки	8 508
към СИВ (в конвертируема валута)	1 250
на други български търговски банки	375
Съотношение външен дълг / БВП (%)	152
Съотношение външен дълг / износ (%)	296

Източник: БНБ.

III. Валутна политика

1. Цели и задачи

И през 1992 г. валутната политика бе неразделна част от паричната политика на БНБ, насочена към осигуряване на вътрешна и външна стабилност на националната валута. Тя продължи да се осъществява в условията на изборения още при откриването на валутния пазар през февруари 1991 г. режим на свободно плаващ курс на българския лев към някои основни чуждестранни валути (щатски долар, германска марка и швейцарски франк). Валутният курс през периода изпълняваше ролята на номинална котва. Въпреки (а може би именно поради това) плаващия режим на неговото формиране през цялата 1992 г. той бе достатъчно устойчив и не създаде допълнително напрежение в общия процес на протичащата в страната макроикономическа стабилизация.

Основна задача на валутната политика бе осигуряването на *относителна стабилност в номиналния валутен курс*. В условията на плаващ режим за неговото определяне и повишена инфлация усилията на централната банка бяха насочени към поддържане курса на лева на такова равнище, което, от една страна, не оказва инфлационен натиск в страната, а от друга – запазва конкурентната способност на българските производители на международните пазари. След като в края на 1991 г. все още съществуваше голяма разлика между номиналния обменен курс и покупателната способност на националната валута, през 1992 г. бе възможно постигането на зададената цел въпреки значителното реално поскъпване на българския лев. Свидетелство за това е положителното търговско салдо в платежния баланс, което показва също, че на реалния сектор бе дадена възможност втора година да преориентира и адаптира външнотърговските си отношения след разпадането на икономическите връзки със страните от бившия СИВ.

Друга главна задача на валутната политика бе *намаляването на колебанията в номиналното равнище на валутния курс*, които предизвикват несигурност в резултатите от външнотърговската дейност и подронват доверието в националната валута. Важно условие за постигането на тази цел бе наличието на достатъчен валутен резерв, позволяващ ефикасна намеса за парире на чисто спекулативните тенденции в търсенето и предлагането на чуждестранна валута.

През 1992 г. в динамиката на валутния курс също се наблюдава добре изразен сезонен характер с относително по-високо зимно равнище и по-голямо спадане през лятото. Въпреки това амплитудата на колебанията бе силно съкратена и българският лев, макар и с плаващ обменен курс към основните чуждестранни валути, показва значителна стабилност. Стабилизирането на валутния курс на лева се осъществи не само чрез интервенциите на централната банка на валутния пазар, а и чрез умелото прилагане на различни парични инструменти, регулиращи ликвидността на търговските банки и предпочитанията на икономическите агенти да държат своите временно свободни финансови средства в национална или чуждестранна валута.

Трета важна задача бе *увеличението на валутните резерви* до равнище, осигуряващо стабилност във външнотърговските плащания, ефикасна намеса при необходимост на валутния пазар и започване на частично обслужване на външния дълг като необходимо условие за сключване на сделка за неговото преоформяне. В резултат на положителното търговско салдо в платежния ба-

ланс и на постъпващото външно финансиране от МВФ и ЕО в края на 1992 г. БНБ успя да увеличи почти двукратно своите чуждестранни резерви в сравнение с края на 1991 г. От нетно изкупената валута тя продаде над една четвърт на Министерството на финансите (МФ) за възобновяване изплащането на част от лихвите по външния дълг.

Постигнатите добри резултати в областта на валутната политика през 1992 г. не бива да омаловажават обстоятелството, че тя остава силно зависима от начина за решаване на проблема за външния дълг. Само след определяне на параметрите на неговото преоформяне ще стане възможно дефинирането на конкретните цели на валутната политика и пътищата за тяхното постигане без кризисни ситуации на валутния пазар. В противен случай валутната сфера остава уязвимо място в цялостния процес на провежданата макроикономическа стабилизация и евентуален неуспех в тази област няма да позволи създаването на условия за икономически растеж в средносрочна перспектива.

2. Валутен режим

За разлика от 1991 г., когато БНБ започна да провежда независима валутна политика и трябваше за тази цел да изгради основите на валутния пазар в страната и да регламентира правилата за функционирането му, през 1992 г. тя вече имаше известен опит по неговото регулиране. За да се осигурят възможности за по-нататъшно разширяване и задълбочаване на валутния пазар и подобряване на неговото банково обслужване, в края на 1991 г. бяха извършени някои промени във валутния режим, които влязоха в сила от началото на 1992 г.

Местните лица получиха правото да извършват покупко-продажба на валута срещу левове помежду си по безкасов начин чрез търговските банки, където се водят техните сметки. Основанието за сделката се удостоверява от купувача на валута пред банката на продавача. Търговските банки, извършващи превод на валута в тези случаи, се задължиха да информират ежедневно БНБ за участващите в сделката лица, за размера и курса на продадената валута.

Изразяването на годишния лимит за продажба на чуждестранна валута за частни пътувания на местни физически лица в чужбина в щатски долари бе заменено с изразяване на лимита в български левове. Размерът на лимита бе променен от 50 щ.д. на 10 000 лв. (по текущия централен курс за 23 декември 1991 г. това се равняваше на 445 щ.д.). Размерът на продадената валута и датата на покупката се отбелязват върху обикновения задграничен паспорт.

Извършените промени във валутния режим продължават общия *процес на либерализиране* на валутния пазар. Внесеното в Министерския съвет предложение от БНБ за ново увеличение на лимита за покупка на валута от физически лица до 50 000 лв. (над 2000 щ.д. по курса в края на 1992 г.) и свободното (без деклариране) изнасяне и внасяне на чуждестранна валута до 500 щ. д. показва намеренията на централната банка за по-нататъшно либерализиране на търговията с чуждестранна валута. В същото време частичната конвертируемост на лева се запазва в условията на силна ограниченост на притока от валутни средства поради продължаващата икономическа депресия и неуредения външен дълг на страната.

3. Валутни резерви

През изтеклата година управяваните от БНБ валутни резерви, включващи чуждестранната валута и монетарното злато на страната, нараснаха от 683.1 млн. щ.д. на 1258.1 млн. щ.д. Почти 57% от техния прираст бе за сметка

на външно финансиране от МВФ и ЕО, а останалите 43% – от нетно купената валута от БНБ на валутния пазар. В резултат на това нетните чуждестранни активи на централната банка се увеличиха над 4.5 пъти.

Обем на резервите

В течение на годината равнището на валутните резерви се определяше от динамиката на нетните покупки на чуждестранна валута от БНБ на валутния пазар и от честотата на постъпващите средства от МВФ и ЕО. Главно в резултат от полученото външно финансиране през април валутните резерви на страната надхвърлиха 1 млрд. щ.д. В края на октомври, след значителните нетни покупки на чуждестранна валута от БНБ и постъпилите поредни траншове от Второто стенд-бай споразумение с МВФ, валутните резерви достигнаха своя максимум за 1992 г. от 1442.8 млн. щ.д. До края на годината те постепенно намаляха с около 200 млн. щ.д. поради нетните продажби на валута от БНБ и забавянето във външното финансиране вследствие влошаването на политическата и икономическата обстановка в страната. Аналогична на натрупването и използването на валутните резерви бе и динамиката на нетните чуждестранни активи на БНБ: през октомври те достигнаха своята максимална стойност от 470.4 млн. щ.д., а в края на годината спаднаха до 317.3 млн. щ. д.

Управление на резерва

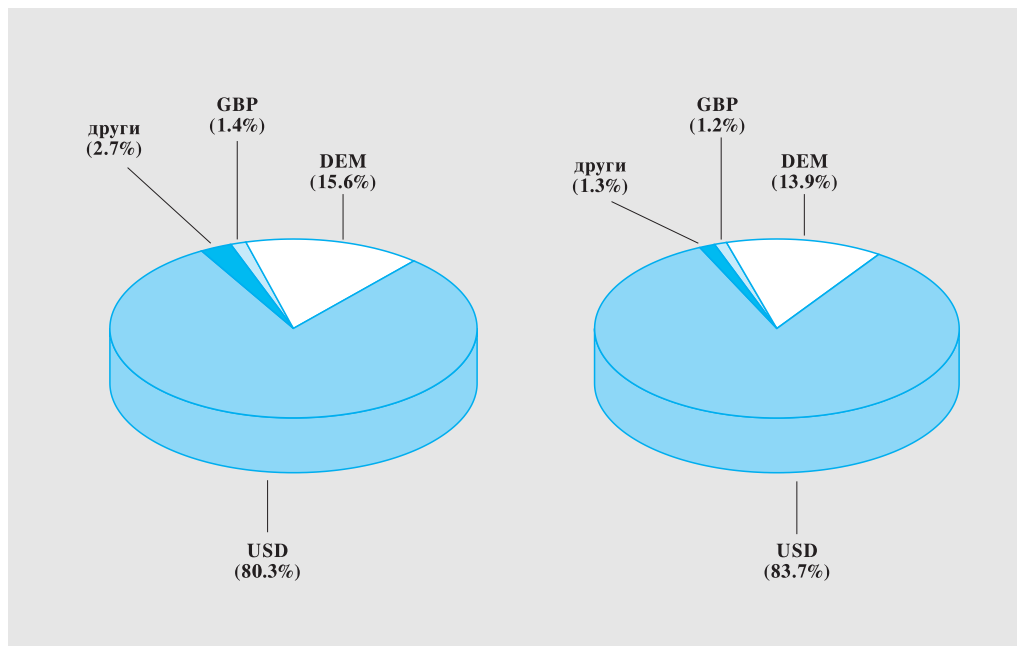
При управлението на валутните резерви БНБ се стремеше да поддържа разумен резерв от средства по разплащателните си сметки, за да бъде винаги в състояние да окаже стабилизиращо въздействие на валутния пазар в страната. Разпределянето на инвестираната част от валутния актив по видове валути се определяше от преобладаващите вътрешни потребности от щатски долари, сезонния цикъл на валутния пазар и от необходимостта от достатъчна диверсификация за намаляване риска от колебанията в курсовете на чуждестранните валути. Изборът на парични инструменти бе в тясна зависимост от тяхната доходност и ликвидност, а на отделните чуждестранни кореспонденти – от тяхната надеждност. В края на 1992 г. бе увеличена квотата на страната в МВФ, което разширява възможностите за получаване на кредити от тази международна финасова институция.

Достигнатото равнище на валутните резерви съответства на тримесечен внос по данните от платежния баланс на страната за 1992 г., което все още е недостатъчно. При запазване на слабо положително търговско салдо то е достатъчно за поддържане външната стабилност на националната валута в режим на плаващ обменен курс. В същото време валутните резерви, дори и при умерено увеличение в краткосрочна перспектива, не позволяват да се финансира сделка за преоформяне на външния дълг към банките – кредиторки от Лондонския клуб. В този смисъл равнището на валутните резерви остава под силното влияние на бъдещите решения по обслужването на външния дълг и размера на постъпващите външни средства за подпомагане на неговото финансиране.

4. Валутен пазар

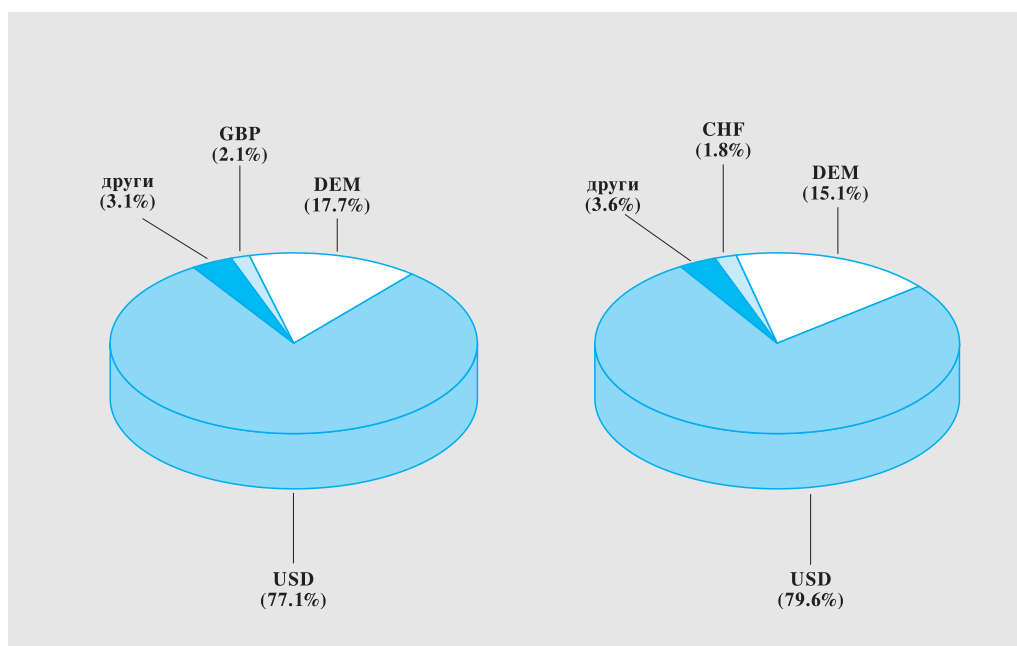
Статистическите данни за валутния пазар, изчислени на база сумата от всички спотови операции на българския пазар на централната банка и на търговските банки с пълен лиценз (помежду им и с клиенти) за валутни операции в страната и в чужбина, сочат покупки на чуждестранна валута на стойност 2.8 млрд. щ.д. и продажби на стойност 2.5 млрд. щ.д. Спрямо 1991 г. обемът на валутния пазар се увеличи 2.3 пъти (изчислено за съпоставими периоди след либерализацията на пазара от февруари 1991 г.). Водеща позиция на българския валутен пазар имаше щатският долар.

ВАЛУТЕН ПАЗАР (ОБЩО) И МЕЖДУБАНКОВ ПАЗАР

Източник: БНБ.

ПОКУПКИ ОТ КЛИЕНТИ И ПРОДАЖБИ НА КЛИЕНТИ

Източник: БНБ.

Структура на пазара според вида на валутата

Делът на *щатския долар* при междубанковите операции бе по-голям, отколкото при операциите с клиенти, което показва предпочитание към щатския долар за валутни арбитражи срещу националната валута, аналогично на международните пазари. Същевременно делът на *германската марка* не бе много по-нисък от този при операциите с клиенти, което показва както значението на междубанковия пазар като опосредстващо звено между покупките от клиенти и продажбите за тях, така и за използването на марката при арбитражи срещу долара през лева. При операциите с клиенти прави впечатление по-големият дял на марката сред постъпилата, отколкото сред разход-

ваната валута, въпреки устойчивия пасив в търговското салдо с Германия. Това свидетелства за предпочитания на фирмите към доларови валутни баланси и съответно по-охотна продажба на маркови, отколкото на доларови постъпления. Характерно за структурата е и различието между преобладаващите видове от останалите валути при покупките и при продажбите.

Количествени параметри на валутния пазар

Валутните постъпления на *търговските банки (ТБ)* с пълен лиценз от български клиенти (фирми, търговски банки и др.) се равняваха на 1761.5 млн. щ.д., а продадената от тях валута на клиенти – на 1290.5 млн. щ.д., т.е. те реализираха положително валутно салдо от 471 млн. щ.д. Почти 80% от него бе акумулирано в нетни покупки на БНБ на междубанковия пазар. Заедно с нетните покупки от други партньори в размер на 27.2 млн. щ.д. общо купената от централната банка (нето) чужда валута достигна 399 млн. щ.д. С приспадане на нетните продажби от 153.5 млн. щ.д. за организации на бюджетна издръжка и за обслужването на външния дълг нетните покупки на БНБ на спотовия пазар остават 245.5 млн. щ.д. В крайна сметка надхвърлянето на изкупената от клиенти валута над продадената за клиенти бе 498.2 млн. щ.д., в т.ч. 471 млн. щ.д., които търговски банки с пълен лиценз купиха нето от клиенти, и 27.2 млн. щ.д., които БНБ купи нето от други участници на пазара. Тази чуждестранна валута се разпредели, както следва: прираст на резервите на търговските банки с пълен лиценз – 99.2 млн. щ.д., нетен прираст на резерва на централната банка – 245.5 млн. щ.д., акумулирана сума от Министерството на финансите за обслужване на външния дълг – 88.6 млн. щ.д., и покупка на валута от бюджетни организации, опосредствана от резерва на централната банка (освен валутата, която те купиха от търговски банки) – 64.9 млн. щ.д. Съответно делът на търговските банки бе 19.9%, на БНБ – 49.3%, на Министерството на финансите за външния дълг – 17.8% и на бюджетните организации – 13%. Общо за ядрото на банковата система (централна банка и търговски банки с пълен лиценз) купената от клиенти валута възлезе на 1797.8 млн. щ.д., продадената – на 1364.6 млн. щ.д., а салдото от 433.3 млн. щ.д. се разпределя между търговските банки (99.2 млн. щ.д., или 22.9%), централната банка (245.5 млн. щ.д., или 56.7%) и обслужването на външния дълг от държавния бюджет (88.6 млн. щ.д., или 20.4%). От хронологическа гледна точка характерно бе последователното увеличение на положителното салдо между банковите покупки и продажби през първите три тримесечия на годината и спад на салдото през последното тримесечие.

ВАЛУТЕН ПАЗАР ПРЕЗ 1992 г.

(млн. щ. д.)

	А) купени	В) продадени	С) салдо
1) БНБ с клиенти	36.3	162.6	-126.3
2) търговски банки	1761.5	1290.5	471.0
3) междубанков (само търговски банки)	596.5 (514.3) ¹⁵	596.5	–
4) междубанков (вкл. БНБ)	644.6 (562.4) ¹⁵	644.6	–
5) БНБ общо	456.3	210.8	245.5
6) БНБ с търг. банки с пълен лиценз	420.0	48.2	371.8
7) междуфирмен ¹⁶	50.3	50.3	–
8) общо с клиенти (1+2+7)	1848.1	1503.4	344.7

Източник: БНБ.

¹⁵ Поради неточности в отчетността сумите на покупките (3А) и продажбите (3В) на междубанковия пазар не са равни. С цел елиминиране на пропуските при съпоставките са използвани сумите на 3В както за продажби, така и за покупки. Отчетните суми на покупките са дадени в скоби. Аналогично е постъпено с производния ред 4. Неточностите се дължат частично на неси- метричното отчитане на някои сделки с брокерски къщи.

¹⁶ Данните са за минималния размер на пазара по текущо наблюдение.

Пазарна позиция на БНБ

Позицията на БНБ на нетен купувач на валутния пазар бе естествено отражение на превишаването на постъпилата над изкупената валута на пазара. С отчитане на нетната позиция на продавач през 1991 г. след интервенциите, извършени тогава за стабилизиране на валутния пазар и валутния курс, реалният прираст на резерва от либерализацията на пазара до края на 1992 г. състави около половината от нетните покупки за 1992 г. Въпреки това акумулираният резерв е сравнително скромен не само по отношение на външния дълг, но и на възможността, която предостави безпрецедентното силно обезценяване на лева след либерализацията. През първата година на либерализацията нетните валутни постъпления на централната банка бяха отрицателни поради необходимостта от стабилизиране на валутния курс, докато през следващата 1992 г. ефектът от подценяването на лева върху износа и съответно върху валутните приходи бе използван по-пълно при по-активни покупки от страна на централната банка.

Интервенции за изглаждане на сезонните колебания

Операциите на БНБ по акумулиране на превеса на постъпилата над разходваната валута бяха разпределени в течение на 1992 г. с отчитане на политиката ѝ като централна банка за поддържане на устойчив валутен курс. Така през първото тримесечие, което се характеризираше с по-напрегнат валутен пазар, със сезонно поскъпване на щатския долар (и съответно другите основни валути) към лева и с падежи на плащания на търговски банки към чужбина, покупките на БНБ заемаха сравнително неголяма част от нетните постъпления на търговските банки, като балансираше само периоди на силно превишаване на предлагането на чужда валута над търсенето. Основната част от покупките бе разпределена през второто и третото тримесечие, когато положителното валутно салдо на търговските банки бе най-голямо и курсът на долара към лева най-нисък. Това даде възможност при едно разпределение на покупките в достатъчно дълъг период, позволяващо спокоен и относително уравновесен валутен пазар, централната банка да извърши годишната акумулация на чужда валута при среден курс, по-нисък от средния курс на валутния пазар за годината. Така при среден непретеглен централен курс на валутния пазар 23.338 лева за долар средният годишен курс на покупките на БНБ бе с 1.5% по-нисък (22.980), докато средният курс на продажбите бе практически равен на средния централен (едва с 0.1% по-нисък – 23.307). Това дава нетен положителен резултат за БНБ 157 млн. лв. от хронологическото разпределение на покупките и от преобладаването им над продажбите. Сравнението със среднопретегления централен курс, който за годината бе 23.279 лева за долар, позволява да се отчете и интензивността на пазара. Спрямо този курс средният годишен курс на покупките на БНБ бе с 1.3% по-нисък, а на продажбите леко по-висок – с 0.1%. Тази съпоставка сочи положителен резултат за БНБ от 142.5 млн. лв. И при двата варианта близостта на средния курс на продажбите със средния централен курс и по-ниският от него среден курс на покупките илюстрират стабилизиращата роля на операциите на централната банка на валутния пазар.

Междубанков пазар

Междубанковият пазар растеше с темпове, изпреварващи общото развитие на валутния пазар, като обемот му през второто полугодие надхвърли, а общо за годината доближи половината от размера на банковите операции с клиенти. Това свидетелства (разбира се, имайки предвид и неколkokратния оборот на някои суми на пазара) за нарастващата преразпределителна роля на междубанковия пазар относно валутните приходи и разходи в националната икономика. С развитието на междубанковия пазар фирмите продавачи и купувачи на големи суми валута започнаха да се ориентират към междубанковите котировки (където спредът е по-тесен в сравнение с котировките за клиенти), оказвайки натиск за стесняване на спреда на валутния пазар.

Междуфирмен пазар

Като допълнение на междубанковия пазар се разви междуфирменият пазар, регламентиран с правителствено Постановление № 240 от 23 декември

1991 г. Делът му в купената и продадената валута от и за банкови клиенти нарасна от 0.5% през първото тримесечие до 5% през четвъртото тримесечие, като средно за годината бе около 3%. Допускането на такива сделки бе натиск върху спреда между банковия курс купува и продава. Същевременно делимостта на сумите е по-ограничена от тази при посредничеството на банките и множеството от взаимноприемливи валути е по-ограничено. Съответно при неотклонен ръст на размера на междуфирмените сделки обемът на междуфирмения пазар (след първото тримесечие, когато бе незначителен) бе между 10 и 15 пъти по-малък от този на междубанковия. В структурата му доминираше щатският долар (средно за годината 95.6%), следван от германската марка (3.6%).

ДЯЛ НА МЕЖДУБАНКОВИЯ ПАЗАР И НЕТНИТЕ ПОКУПКИ НА БНБ ОТ ВАЛУТНИЯ ПАЗАР ПРЕЗ 1992 г.

	(%)
междубанков оборот/купена от клиенти валута (ТБ)	33.9
междубанков оборот/продадена на клиенти валута (ТБ)	46.2
междубанков оборот/купена от клиенти валута (ТБ и БНБ)	35.9
междубанков оборот/продадена на клиенти валута (ТБ и БНБ)	44.4
БНБ – нето покупки/общо покупки на банките	13.7
БНБ – нето покупки/салдо на банките с клиенти	71.2

Източник: БНБ.

5. Валутен курс

Движението на валутния курс показва относителна стабилност на лева на валутния пазар в страната. Към края на 1992 г. централният курс на щатския долар към лева бе с около 10% по-висок от началото на годината, като в началото на годината курсът бе с около 5% по-нисък от средногодишния, а в края – с около 5% по-висок.

Динамика на валутния курс

Кривата на валутния курс лев – долар повтори тази за 1991 г., което, показвайки сезонен характер на движението на курса, отрази хронологията на преобладаване на търсенето за внос или на постъпленията от износ. Същевременно колебанията на кривата имат по-плавен характер, отклоненията в едната или другата посока са по-малки, „критичните“ точки, повтарящи същите моменти, не са така рязко изразени, както предходната година. Заслужава да се отбележи, че при общо по-високо ниво на курса на долара към лева от това през 1991 г. горните крайни точки за 1992 г. бяха под съответните за 1991 г.

Фактори на стабилността

Основни фактори за относителната стабилност на курса на лева през 1992 г. са:

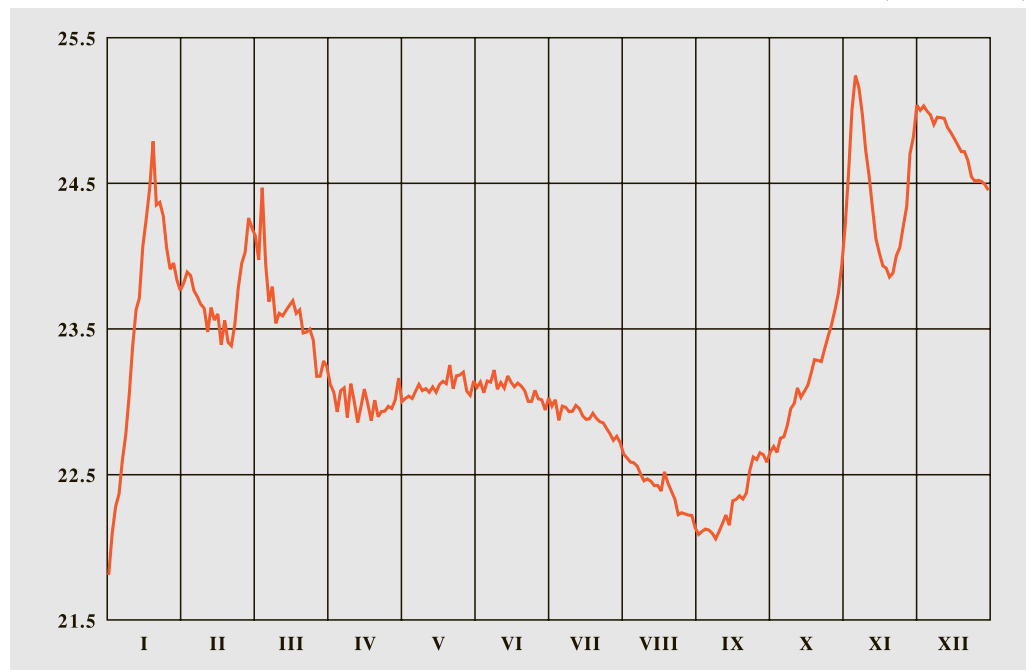
- *Балансираният външнотърговски обмен.* И при спадащо производство той се оказа възможен, тъй като производството на суровини и полуфабрикати се пренасочи от парализираната промишленост към износа, което позволи известна активност поне в тези отрасли и осигури валутни постъпления, използвани за внос на енергоносители и редица готови изделия. Граница за вноса стана намалената покупателна способност на населението, а спадът на икономическата активност сви търсенето на инвестиционни стоки, вкл. от внос, и бе осигурен превес на валутните постъпления над разходите.

- *Реалното подценяване на лева.* При ценовата либерализация през 1991 г. левът бе оставен да „плува“ и скокът на цените на чуждестранните валути бе значително по-силен от скока на цените на стоките. Впоследствие, вкл. и през 1992 г., инфлацията изпреварваше бавното номинално обезценяване на лева на валутния пазар, което се изрази в покачване на индекса на реалния курс. Оставането на този индекс под 100% обаче осигуряваше извес-

тно разстояние до реалния „под“ на курса и смекчаваше действието на инфлационните очаквания, чувствителността си към които курсът демонстрира още при либерализацията на пазара. В същото време останалият макар и вече стеснен марж на подценяване на българския лев предоставяше финансова (при отсъствието на действия и стимули за реална) конкурентоспособност на българските износители и може в известна степен да се приеме като фактор, поддържащ производствената им дейност и влияещ за активен платежен баланс.

ЦЕНТРАЛЕН ВАЛУТЕН КУРС ПРЕЗ 1992 г.

(лв. за 1 щ. д.)

Източник: БНБ.

- Стимулираното от БНБ *разширяване на валутния пазар*, в частност развитието на кредитен валутен пазар. През октомври 1991 г. БНБ започна операции по краткосрочно валутно финансиране на търговските банки. Пазарът все още е в процес на утвърждаване, което затруднява количествената оценка на влиянието му върху валутния курс. Обаче самото му наличие (материално то изисква определен валутен резерв на централната банка) сваля част от напрежението на валутния пазар. В перспектива може да се очаква валутното рефинансиране да въздейства за неутрализация на сезонните отклонения на кривата на валутния курс, като предоставянето на заеми в периоди на усилено търсене намалява натиска върху курса, а падежите за връщане на заеми създават допълнително търсене в периоди на преобладаващо предлагане.

- *Валутната политика на БНБ*. Горепосоченото хронологическо разпределение на операциите на централната банка на спотовия пазар остави предлагането на чуждестранна валута да бъде водещо в периоди на слаб лев, докато изкупуването на валута в периоди на силен лев балансира пазара и предотврати рязко сближение на номиналния и паритетния курс, което би усилило чувствителността и евентуално колебливостта на валутния курс.

- *Паричната политика на БНБ*. Стабилният валутен курс, особено през пролетта и лятото, позволи няколко последователни намаления на основния лихвен процент в началото на юли, август и септември. При сезонното рязко поскъпване на долара към лева в началото на ноември централната банка прибягна, аналогично на предходната година, до затягане на паричната политика и покачи скontoвния процент. Това доведе до преодоляване на рязкото покачване на курса на долара към лева.

При режим на плаващ курс централният валутен курс на лева към щатския долар е референтен курс. Чрез него се установяват курсовете на лева към останалите основни валути, обявявани от БНБ всяка вечер за следващия работен ден.¹⁷ Отразяването на валутния пазар в ежедневните централни курсове се актуализира с преминаването през юни към котиране на база всички операции на участниците в междубанковия пазар с вальор деня на изчисляване, към котиране на база операциите, извършени в деня на изчисляване. Показател за представителността на централния валутен курс бе честото му прилагане при междуфирмените валутни сделки.

¹⁷ Само за целите на счетоводството БНБ обявява ежемесечно курсове на над 100 други валути към лева.

IV. Парична политика

1. Цели и задачи на паричната политика

Целта на провежданата от БНБ парична политика е определена от чл. 2, ал. 1 на Закона за БНБ като „... поддържане на вътрешната и външната стабилност на националната парична единица...“. За разлика от 1991 г., когато тази цел трябваше да се постигне в условията на изключителна свръхликвидност и при отсъствие на валутен пазар, през 1992 г. бе необходимо да се поддържа вече достигнатото слабо финансово равновесие на макроикономическо равнище. От тази гледна точка на паричната политика на централната банка бе отредено важно място в провежданата финансова стабилизация.

През първата половина на годината рестриктивните мерки на паричната политика бяха подкрепени от рестриктивни по характера си фискална политика и политика на доходите. През второто полугодие обаче синхронът в провежданата макроикономическа стабилизация започна да се нарушава, което затрудни централната банка в осъществяването на последователна антиинфлационна политика.

Външно финансиране и външна стабилност

Централен проблем на паричната политика в прехода към пазарна икономика е поддържането на външната стабилност – равновесието на платежния баланс и стабилността на валутния курс на националната валута. При възстановяване на равновесието на платежния баланс България, както и останалите източноевропейски страни, използва специализираните форми на финансиране на Международния валутен фонд, Световната банка (СБ), както и кредитите от правителствата на страните от Г-24 за поддържане на платежните баланси. Външното финансиране на стабилизацията на платежния баланс изигра важна роля през 1991 г. (203 млн. щ. д. от Г-24, 150 млн. щ. д. от Световната банка и 405 млн. щ. д. от МВФ), докато през 1992 г. това финансиране значително намалѐ (172 млн. щ. д. от Г-24 и 278 млн. щ. д. от МВФ). В сравнение с минимално необходимото външно финансиране (1.6 млрд. щ. д. през 1991 г. и 0.9 млрд. щ. д. през 1992 г.) фактически осигуреното финансиране е по-скоро скромно. Недостатъчният прилив на външни ресурси е една от съществените причини за по-бавното протичане на процесите на прехода в България, а от друга страна, за по-драстичното свиване (колапс) на българската икономика.

В условията на прогресиращи процеси на стагнация на реалния сектор и недостатъчно външно финансиране паричната и валутната политика на БНБ трябваше да компенсират негативните тенденции на инфлация (вътрешна обезценка) и девалвация (външна обезценка) на лева със стремеж към максимална устойчивост на валутния курс, минимална променливост на валутния пазар и минимален платежен дебаланс с чужбина. Може да се обобщи, че тези задачи на паричната политика бяха изпълнени най-вече поради сполучливо избраната през 1991 г. система на плаващ валутен курс, либералния режим на външна търговия, облекчения валутен режим и създадената координация на въздействията на БНБ върху валутния пазар и паричното предлагане. Динамиката на валутния курс – благодарение на постигнатата външна стабилност на лева – на практика изигра ролята на основна номинална „котва“ на икономиката през двете години от началото на икономическите реформи.

Развитие на инструментите на паричната политика

За постигане целите на БНБ в областта на регулирането ръста на паричната маса и вътрешния кредит бяха използвани разнообразни парични инструменти. Наборът от финансови инструменти, с които разполага дадена централна банка, определят нейната способност да провежда гъвкава и координирана парична политика. По тази причина БНБ счита за една от своите най-важни задачи да развива инструменталната база на своята парична политика.

В условията на трайно неравновесие на паричните пазари в страната главен ограничител за кредитната експанзия останаха кредитните тавани, но при тяхното определяне започнаха да се отчитат капиталовата осигуреност и качеството на привлечените средства. Съществено развитие претърпяха схемите за рефинансиране на търговските банки, където необезпеченото кредитиране отстъпи постепенно място на ломбардните и скотовите кредити. Значително нарасна обемът на търговете на междубанкови депозити. Като цяло съществено се намали средната срочност на кредитния портфейл на БНБ.

Лихвената политика бе също с ясна антиинфлационна насоченост. През цялата 1992 г. продължи преходът към парични инструменти с по-индиректно въздействие, което създаде необходимите предпоставки за преминаване към операции на открития пазар в началото на 1993 г.

2. Парично предлагане

През 1992 г. паричното предлагане, измерено чрез агрегата „широки пари“ (включващ парите извън банките и всички видове депозити), нарасна с 50.2% и достигна 168.3 млрд. лв. Този ръст е съвсем близък до номиналния ръст на БВП, което показва, че провежданата през годината парична политика може да се характеризира като слабо рестриктивна. В резултат на това не настъпи съществено изменение в съотношението между широките пари и БВП, което се запази на равнище 85 – 86%.

НАРАСТВАНЕ НА ПАРИЧНИТЕ АГРЕГАТИ ПРЕЗ 1992 г.

Парични агрегати	млрд. лв.	XII'91=100 %
Широки пари	56.3	50.2
Бързоликвидни пари (M1)	10.9	40.7
Пари извън банките	6.4	54.0
Безсрочни депозити	4.5	30.2
Потенциални (квази) пари	45.3	55.6
Срочни депозити	33.5	129.7
Спестовни депозити	4.3	26.8
Депозити в чужда валута	7.5	18.9

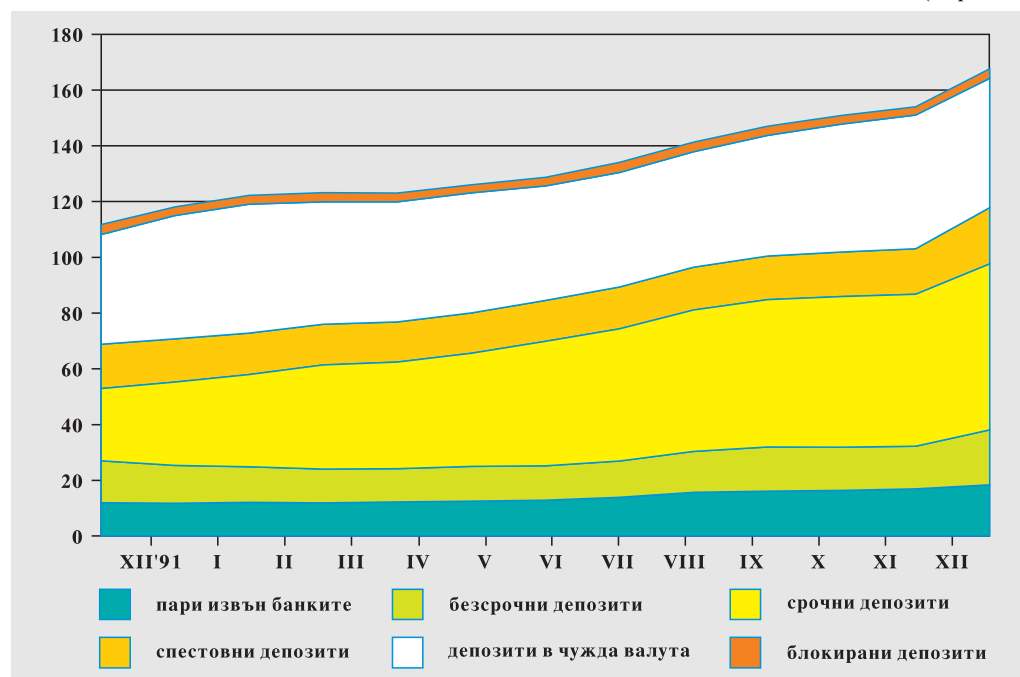
Източник: БНБ.

Широки пари

В течение на годината динамиката на широките пари бе твърде неравномерна. През първото полугодие те се увеличиха само с 15.3%, докато през второто полугодие нарастването им бе два пъти по-бързо – с 30.3%. Тези данни дават основание да се твърди, че ограничителният характер на паричната политика през първата половина на годината е бил по-силен, докато през третото и четвъртото тримесечие е налице известно разхлабване на паричната рестрикция.

ДИНАМИКА НА ПАРИЧНИТЕ АГРЕГАТИ ПРЕЗ 1992 г.

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

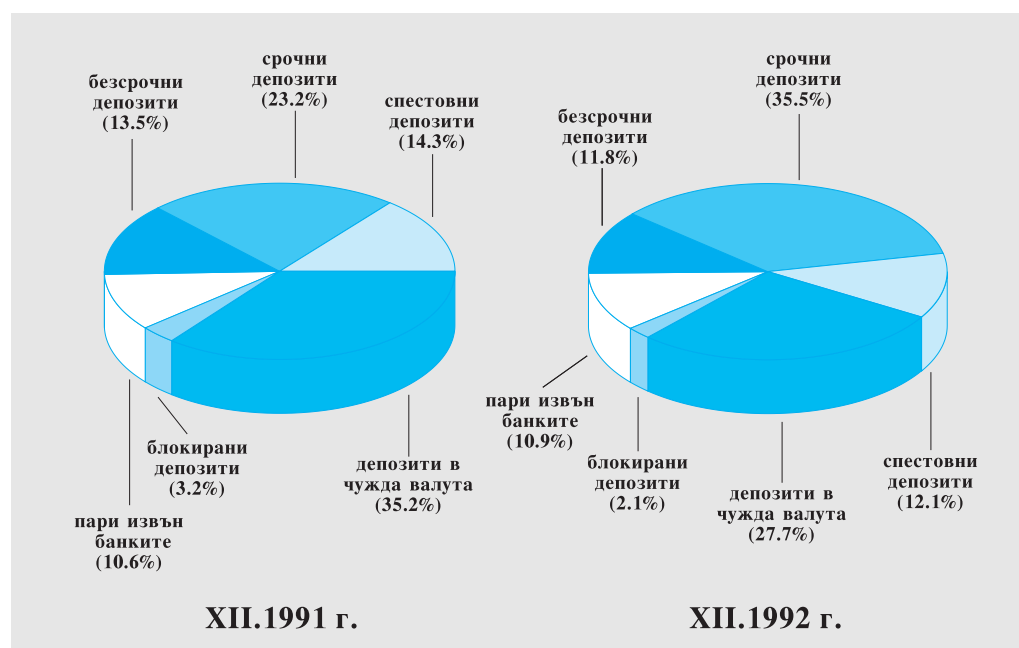
Определящ фактор за нарастването на широките пари е компонентът им в национална валута. В края на 1992 г. той се е увеличил с 48.9 млрд. лв., което е 71.1% спрямо края на 1991 г. Това нарастване е с 8.4 пункта по-малко от ръста на потребителските цени за същия период и не може да се счита за проинфлационно. В течение на годината динамиката на левовия компонент е аналогична на динамиката на широките пари: през първото полугодие увеличението е с 22.9%, а през второто – с 39.3%. През 1992 г. изменението на валутния елемент в широките пари е незначително. След елиминиране влиянието на валутния курс той нараства само с 3.8%.

Ускореният ръст на левовия компонент в широките пари доведе до увеличаване на неговия относителен дял в тях от 61.3% в края на 1991 г. до 69.9% в края на 1992 г. По този начин през изтеклата година продължи процесът на неговото постепенно възстановяване след рязкото му съкращаване от 87% през януари 1991 г. на 53.5% през следващия месец в резултат на значителната девалвация на националната валута.

Агрегат М1

През 1992 г. паричният агрегат М1 (включващ парите извън банките и остатъците по разплащателни сметки) нарасна с 10.9 млрд. лв., но съотношението между него и широките пари спадна от 24% на 22.5%. По-голямо е намалението през първото полугодие – до 19.4%, докато в края на годината след олихвяването на остатъците по разплащателните сметки то частично се компенсира. В течение на годината настъпват известни промени в структурата на паричния агрегат М1. Продължават да нарастват с изпреварващи темпове парите извън банките – с 54%, при ръст на депозитните пари 30.2%. В резултат на това техният относителен дял в М1 се увеличава от 44.1% в края на 1991 г. на 48.3% в края на 1992 г. Посочената тенденция се наблюдава вече втора година и нейното значение не бива да се подценява, тъй като наличните пари оказват пряк инфлационен натиск. Причините за нейното възникване са няколко: при повишена инфлация средствата по текущите сметки бързо се съкращават до разумния минимум; не се разширяват съществено възможностите за безналични плащания; честата неплатежоспособност на икономическите контрагенти ги принуждава да предпочитат разплащанията в брой; избягва се заплащането на дължими лихви и погашения; избягва се данък върху оборота и акцизите.

СТРУКТУРА НА ПАРИЧНОТО ПРЕДЛАГАНЕ

Източник: БНБ.

Квазипари

През 1992 г. квазипарите, включващи срочните и спестовните депозити и депозитите в чуждестранна валута, нарастват с 45.3 млрд. лв., или с 55.6%. Най-голям е приносът на срочните депозити, които се увеличават с 33.5 млрд. лв., което е 129.7%. Това води до нарастване на относителния им дял в квазипарите от 31.7 на 46.8%. Ръстът на срочните депозити е значително по-голям от начислените лихви за годината, което показва, че въпреки силните ограничения върху доходите на населението в банките продължават да постъпват нови спестявания. Може да се предполага, че главният източник на тези средства са нарасналите през годината доходи от икономическа дейност.

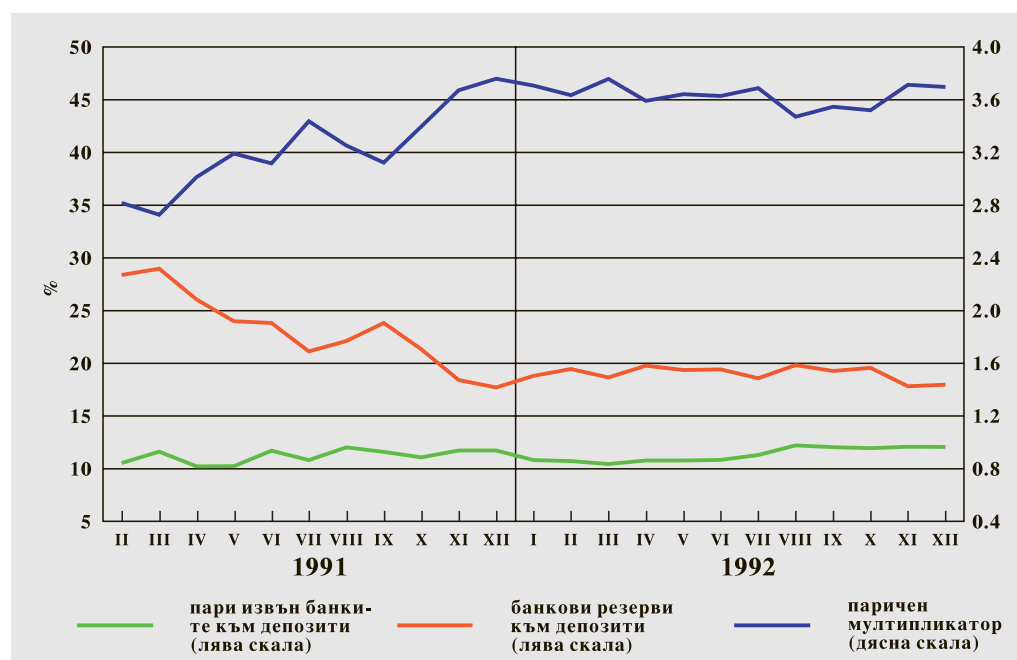
В течение на годината нарастването на срочните депозити чувствително се забавя: през първото полугодие то е 72.5%, през второто – 33.2%, в т. ч. през последното тримесечие – само 12.5%. Наблюдаваната тенденция е пряко следствие от понижаването на основния лихвен процент през лятото. След покачването на инфлацията през четвъртото тримесечие на годината възниква сериозна опасност за подронване на депозитната база, тъй като отрицателното равнище на реалния лихвен процент по депозитите доближи социално поносимата долна граница. В тези условия на нарастваща икономическа и политическа нестабилност централната банка прие единствено възможното решение – да се засили паричната рестрикция чрез повишаване на основния лихвен процент от началото на 1993 г.

През 1992 г. спестовните депозити се увеличиха с 26.8%, което е близо до размера на начислените лихви и показва, че вече почти е приключил процесът на прехвърляне на средства от тях в по-доходоносните срочни депозити. Относително постоянен остана и физическият обем на депозитите в чуждестранна валута. Въпреки значителната разлика между доходите по депозитите в левове и във валута през 1992 г. не се наблюдава преливане на средства от едните в другите. Може да се предполага, че размерът на депозитите в чуждестранна валута е близък до минимума, необходим за обслужване на външната търговия, а и в условията на частична конвертируемост на лева икономическите контрагенти проявяват ниска склонност към спекулативен риск на валутния пазар.

Паричен мулти- пликатор

Паричният мултипликатор характеризира в каква степен резервните пари се мултиплицират от търговските банки при формирането на съвкупното парично предлагане. През втората година от започналата радикална икономическа реформа той е значително по-устойчив, отколкото през 1991 г. Докато тогава паричният мултипликатор почти неотклонно нараства – от 2.74 през март до 3.77 през декември, през 1992 г. той остава сравнително постоянен и се колебае в интервала 3.48 – 3.77.

ПАРИЧЕН МУЛТИПЛИКАТОР

Източник: БНБ.

Динамиката на паричния мултипликатор се определя от изменението на две основни за банковия сектор отношения: между парите извън банките и депозитите и между банковите резерви и депозитите. Главен фактор за бързото нарастване на този показател през 1991 г. е систематичното спадане на отношението между банковите резерви и депозитите от около 29% в началото на реформата до 17.8% в края на годината. То ясно разкрива стремежа на търговските банки в условията на преход към пазарно стопанство по-ефективно да използват привлечените средства, като разширяват кредитната си дейност и ограничават своите резерви в централната банка. През 1992 г. динамиката на това отношение е много по-слабо изразена, което дава основание да се счита, че периодът на адаптация е приключил и търговските банки са достигнали желаното равнище по отношение на своята ликвидност.

Отношението между парите извън банките и депозитите характеризира предпочитанията за ликвидност на населението и фирмите. През 1991 г. и 1992 г. то варира в интервала 10.3 – 12.3%, като се наблюдава слаба тенденция към повишение, а колебанията му са главно под влияние на промените в основния лихвен процент и сезонния фактор.

Нарасналата стабилност на паричния мултипликатор през изтеклата година създава предпоставки за по-ефективен контрол на паричното предлагане чрез управлението на резервните пари от централната банка.

3. Вътрешен кредит

През 1992 г. не настъпиха съществени промени в нетните чуждестранни активи на страната. Те се измениха само с 13% под влиянието на валутния курс. За същия период нетните вътрешни активи се увеличиха с 26%. В тези условия темпът на нарастване на вътрешния кредит бе 51% и почти съвпадна с ръста на широките пари.

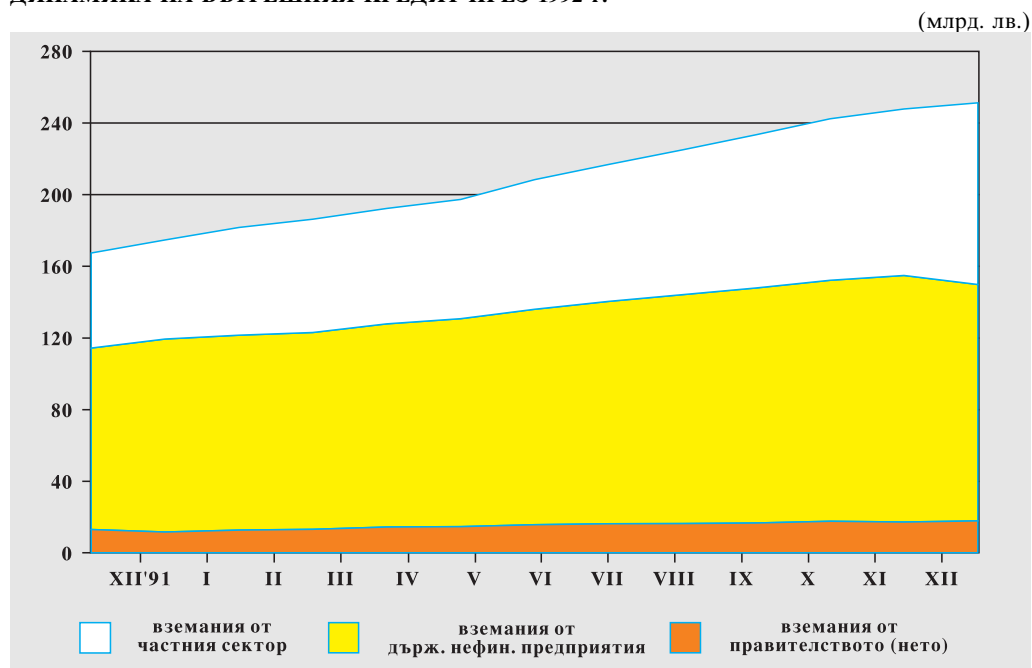
НАРАСТВАНЕ НА ВЪТРЕШНИЯ КРЕДИТ ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	млрд. лв.	XII'91=100 %
Вътрешен кредит, общо	85.3	51.0
в левове	40.6	47.6
в конвертируема валута	44.7	54.5
Кредит за правителството	48.4	91.3
в левове	18.0	111.0
в конвертируема валута	30.3	82.5
Кредит за нефинансовите държавни предприятия	32.1	31.7
в левове	17.7	31.6
в конвертируема валута	14.4	31.7
Кредит за частния сектор в левове	4.9	37.4

Източник: БНБ.

Увеличението през годината бе сравнително равномерно: 24.5% през първото полугодие и 21.3% през второто.

ДИНАМИКА НА ВЪТРЕШНИЯ КРЕДИТ ПРЕЗ 1992 г.

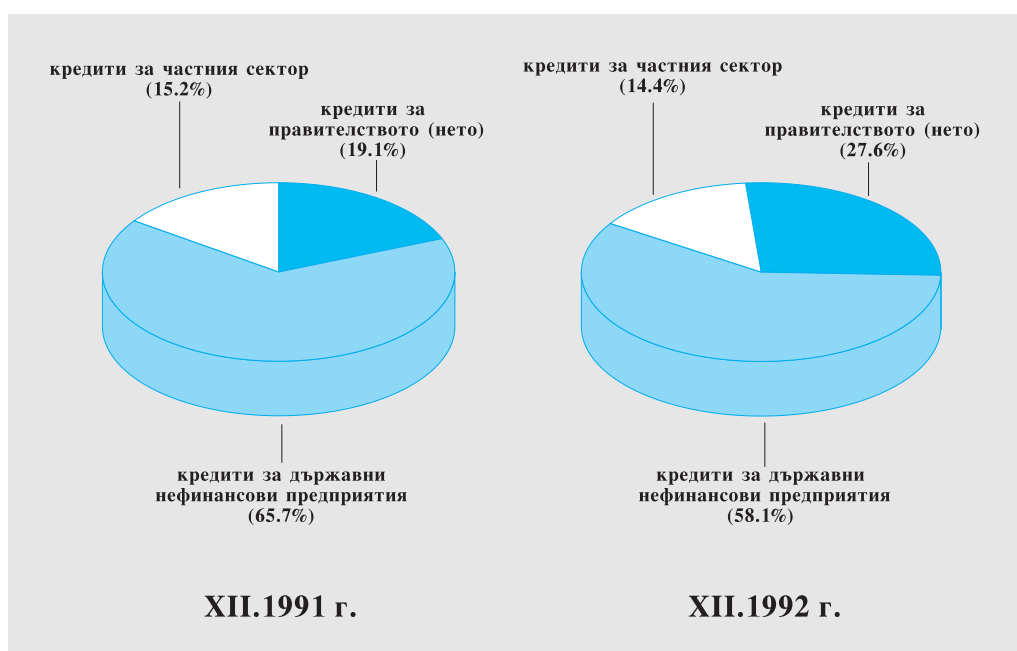
Източник: БНБ.

Вземания от правителството

С изпреварващи темпове нараснаха нетните вземания от правителството. През 1992 г. те се увеличиха с 48.4 млрд. лв., или с 91.3%, в т. ч. само през второто полугодие с 29 млрд. лв., или с 40%. При недостиг на външното финансиране поради наложения през 1990 г. мораториум върху изплащането на

чуждестранния дълг основен източник за покриване на бюджетния дефицит бе кредитът в национална валута, който се увеличи с 18 млрд. лв. (111%). Потребностите на правителствения сектор от допълнителни ресурси през годината бяха твърде неравномерни. През първото полугодие нетните левови вземания от него останаха почти на равнището от края на 1991 г. (ръстът бе едва 6.3%), а през второто експлодираха, нараствайки почти два пъти. Главна причина за наблюдаваното явление бе опитът на правителството да провежда фискална рестрикция не чрез умело управляване на разликата между приходи и разходи, а предимно чрез отлагане на настъпващите плащания. Сравнително по-умерено бе увеличението на валутния елемент във вземанията от правителствения сектор: с 82.5%, в т. ч. след елиминиране влиянието на валутния курс – с 62.6%. То се дължи на просрочени лихви и курсови разлики и не бива да се подценява, тъй като размерът му за 1992 г. е над 1 млрд. щ. д.

СТРУКТУРА НА ВЪТРЕШНИЯ КРЕДИТ (левов компонент)

Източник: БНБ.

Вземания от нефинансовия сектор

През изтеклата година нетните вземания от обществени и частни нефинансови предприятия се увеличиха с 37 млрд. лв., което е само 32.3%. При отчитане на годишната инфлация това означава съкращаване в реално изражение с 26.3%. Ръстът на левовия елемент бе 32.7%, което отчасти се дължи на отписването на около 7 млрд. лв. необслужвани кредити на енергетиката за сметка на резервния фонд на БНБ. Разпределението на кредитите между обществения и частния сектор бе близко до пропорционалното: вземанията от нефинансовите държавни предприятия нараснаха с 31.7%, а от населението – с 37.4%. Във вземанията от частния сектор продължиха да намаляват кредитите за жилищно строителство, а тези за стопански нужди се увеличиха с 56%.

Валутният компонент на вземанията от обществения сектор нарасна с 31.7%, а при елиминиране влиянието на валутния курс – със 17.3%. В абсолютно изражение увеличението е в размер на около 360 млн. щ. д. Доколкото икономическата депресия в реалния сектор продължава, възможностите за редовното обслужване на тези кредити остават твърде малки. В същото време в условията на действащия мораториум върху изплащането на външния дълг, притокът на чуждестранни финансови средства към националната ико-

номика се ограничи до заеми от международни финансови институции, които в сравнение с 1991 г. постепенно намаляват.

Изтласкване на реалната икономика

Изпреварващите темпове на нарастване на нетните вземания от правителството поставиха в затруднено положение кредитирането на националното стопанство. Въпреки силно потиснатото търсене на кредити от страна на реалния сектор през 1992 г. се прояви ефект на неговото изтласкване от правителствения: докато в края на 1991 г. относителният дял на последния в левовия вътрешен кредит бе 19.1%, в края на 1992 г. той достигна 27.2%. Тази неблагоприятна тенденция се наблюдава особено отчетливо през второто полугодие, за което нарастването е с 10 пункта.

4. Паричен пазар

През 1992 г. продължи ускореното развитие на паричния пазар.¹⁸ За разлика от 1991 г., когато във взаимоотношенията между БНБ и търговските банки все още преобладаваха по-директните парични инструменти, а междубанковият пазар за първи път се обособи, през втората година от своето съществуване паричният пазар значително се разшири и задълбочи. Регулярната емисия на ценни книжа включително и с по-дълъг матуритет създаде предпоставки за широкото им използване като залог при ломбардните заеми, които се превърнаха в преобладаваща форма за рефинансиране на търговските банки от БНБ. В същото време обемът на кредитните ресурси на междубанковия пазар надмина обема на рефинансирането от централната банка. В тези условия съществено нараснаха възможностите за провеждане на гъвкава и целенасочена парична политика и за по-бърз преход към индиректни инструменти за нейното осъществяване.

Взаимоотношения между БНБ и търговските банки

Взаимоотношенията между БНБ и търговските банки заемат главно място на паричния пазар. Чрез умело подбрани и дозирани парични инструменти централната банка непосредствено въздейства върху ликвидността на търговските банки и функционирането им в прехода към пазарно стопанство. Същевременно тя получава от тях информация за предпочитанията им относно обема и цената на желаните кредитни ресурси, които служат за обратна връзка при настройването на паричната политика за постигане на предварително определените цели.

Кредитни тавани

В условията на повишена инфлация основен инструмент за ограничаване на кредитната експанзия на търговските банки и регулиране на паричната маса бяха кредитните тавани. За подобряване ефективността на този инструмент се направиха някои промени в начина на тяхното определяне, които се свеждат до:

- Тримесечно отчитане на кредитните тавани. Направени бяха и някои промени в методиката на тяхното определяне.
- Намаляване влиянието на досега използваната база. Чрез използването на нова математическа формула от юли 1992 г. се увеличи влиянието на нарастването на привлечените средства от търговските банки. Новата методика фактически извърши едно по-равномерно разпределение между търговските банки в рамките на общия размер на кредитните тавани в страната.

¹⁸ Паричният пазар обхваща финансовите взаимоотношения между БНБ и търговските банки и между самите търговски банки. Доколкото все още липсва вторичен пазар на държавни ценни книжа, тяхната емисия се разглежда в раздела за финансиране на държавния дефицит.

- Увеличение на санкцията при превъзвешение на определения кредитен таван до осем процентни пункта над действащия норматив за задължителен минимален резерв върху привлечените от банките средства.

Максимално допустимото нарастване на кредитните остатъци на търговските банки беше определяно с решения на Управителния съвет (УС) на БНБ в съответствие с програмата на правителството, съгласувана с МВФ. При база 31 декември 1991 г. то достигна ръст от 7% през първото тримесечие до 29% за цялата 1992 г. Изпълнението на определените на търговските банки кредитни тавани общо за банковата система към края на годината е 105.36%, като превъзвешението варираше през отделните месеци от 2 до 8 млрд. лв. Това превъзвешение се дължи основно на покриването на капитализираните и несъбраните лихви по старите кредити за капитални вложения и отчасти на неспазване показателите за регулиране на банковия риск и ликвидност. Независимо от това прилагането на кредитните тавани ефективно ограничава нарастването на вътрешния кредит (в левове) и по такъв начин на паричното предлагане с темпове, съвместими с антиинфлационната насоченост на паричната политика като цяло.

Рефинансиране

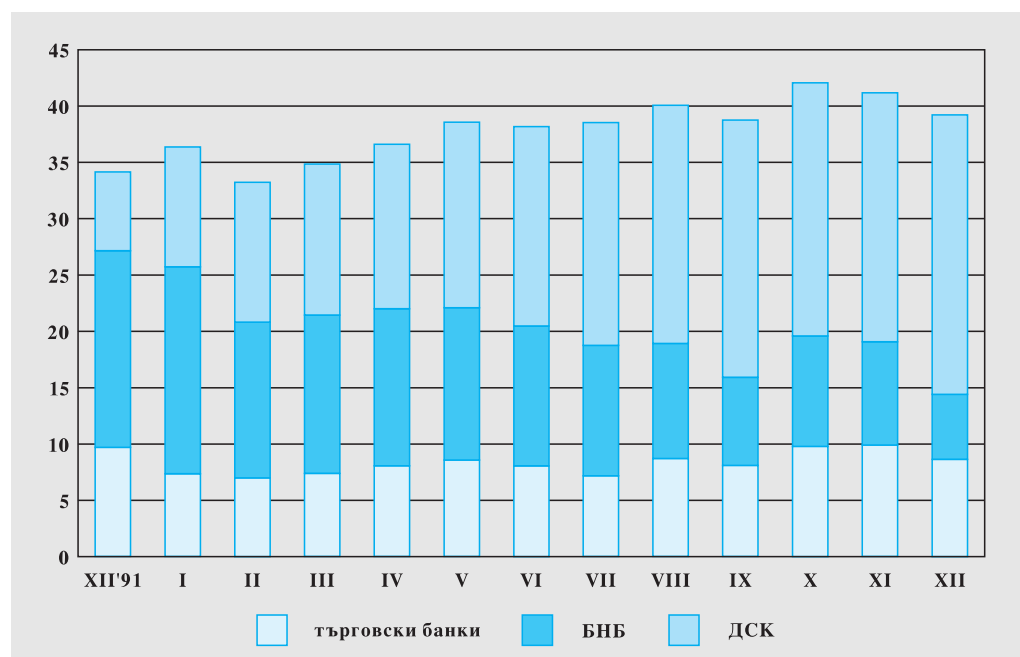
Поради дълбоката депресия, обхванала реалния, и все още недостатъчната развитост на финансовия сектор, рефинансирането остана главна форма на взаимоотношенията между централната и търговските банки. В сравнение с предходните две години в използването на инструментите на рефинансиране настъпиха съществени положителни изменения.

Докато през 1990 г. рефинансирането на търговските банки се осъществяваше изцяло чрез предоставянето на необезпечени ресурси, а през 1991 г. техният дял беше преобладаващ – 92.4%, то през 1992 г. той бе 43.8%. Наред с това в хода на пазарната реформа значимостта на рефинансирането като източник на кредитни ресурси започна да спада. През 1990 г. БНБ притежаваше изцяло монополното право по разпределението на кредитните ресурси между банките, през 1991 г. част от потребностите от кредитни ресурси вече се осигуряваше чрез започналия да функционира междубанков пазар, а през 1992 г. делът на осигурените кредитни ресурси чрез междубанковия пазар бе значително по-голям от пласираните чрез БНБ.

ОБЕМ НА ПАРИЧНИЯ ПАЗАР ПРЕЗ 1992 г.

(без държавни ценни книжа)

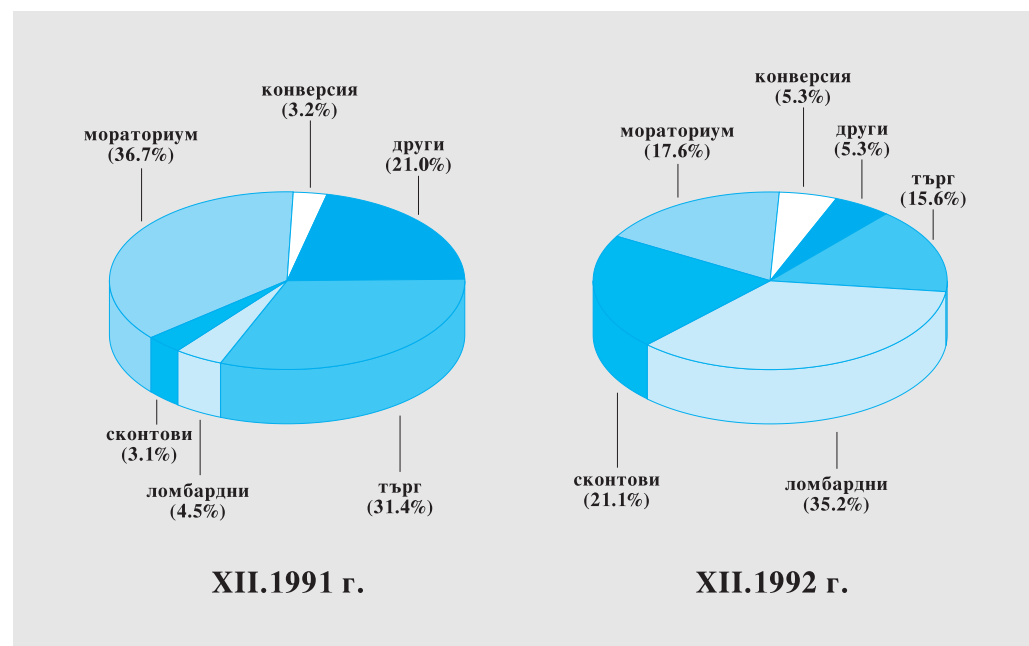
(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Общата сума на предоставените средства за рефинансиране на търговските банки в сравнение с декември 1991 г. намаля с 4756 млн. лв., или с 25.2%, като спрямо 31 март 1992 г. намалението достигна 7071 млн. лв., или 33.3%. За тези периоди то е най-голямо при депозитите, предоставени по мораториума. Така например към 31 декември 1991 г. те са с 4453 млн. лв. по-малко, или с 64.1%, а към 31 март 1992 г. – с 3023 млн. лв., или с 54.8%. Това намаление се дължи на преоформената част от заемите по мораториума в държавен дълг съгласно Постановление № 244 на МС от 1991 г., издължаването на някои кредити поради настъпили падежи, а намалението спрямо ноември – на взетото от УС на БНБ от 18 декември 1992 г. Решение № 361 за поемане от централната банка издължаването на главницата по дълга на Комитета по енергетика, прехвърлен през 1987 г. в Стопанска банка.

СТРУКТУРА НА ФАКТИЧЕСКИТЕ ОСТАТЪЦИ НА ДЕПОЗИТИТЕ И ЗАЕМИТЕ, ПРЕДОСТАВЕНИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Източник: БНБ.

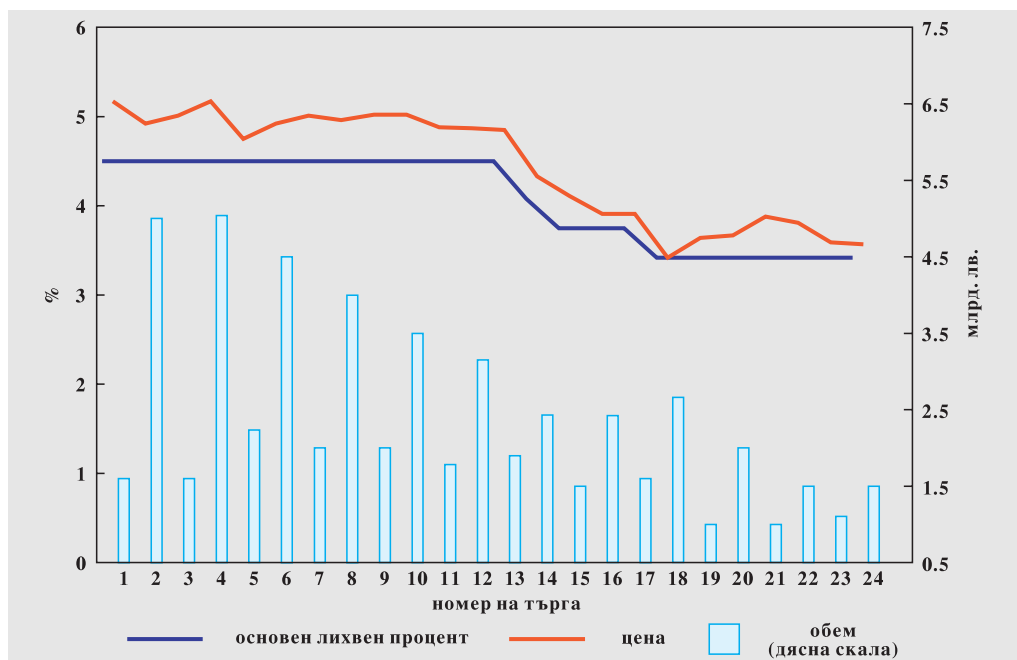
Депозитни търгове. През 1992 г. Българската народна банка проведе 24 търга на междубанкови депозити в левове при спазване условията на Наредбата за провеждане на търгове за междубанкови депозити в левове, на които бяха предоставени депозити общо в размер на 57 014 млн. лв. Освен от БНБ само в седем от търговете бяха предложени депозити от други банки. Очевидно търговските банки предпочитат да предоставят временно свободните си ресурси на междубанковия пазар, а не на търговете, главно поради възможността на междубанковия пазар да се договарят депозити за взаимноприемливи срокове и лихви, докато на търга предоставянето е за фиксиран едномесечен срок.

Предлаганите депозити се продаваха при сравнително висока цена – 55.08% проста годишна лихва. На проведените през 1992 г. търгове участваха средно 29 търговски банки с 53 поръчки, а депозити получиха средно 24 търговски банки с 29 поръчки, което показва намалял, но все още значителен интерес към тази система на рефинансиране.

Ломбардни кредити. През 1992 г. кредитите срещу залог се утвърдиха като твърде перспективна форма за рефинансиране на търговските банки. От една страна, те дават възможност за неинфлационно финансиране на държавния дълг, а от друга – допринасят да се подобри качественият състав на активните операции на банките, като се увеличава относителният дял на

активите с по-висока степен на ликвидност и съответно със значително по-ниска степен на кредитен риск. През годината са предоставени общо 238 кредита срещу залог на обща стойност 8827 млн. лв., от които 3672 млн. лв. срещу издадените от Министерството на финансите облигации във връзка с преоформяне в държавен дълг на несъбираемите кредити на държавни фирми и еднолични търговски дружества с държавно имущество съгласно Постановление № 244 на МС от 29 декември 1991 г., 4271 млн. лв. за държавни ценни книжа, емитирани от Министерството на финансите, 657 млн. лв. (7 кредита) срещу заложено злато, 127 млн. лв. (3 кредита) срещу залог на чуждестранна валута и 2 кредита срещу залог по 50 млн. лв. по депозитна сметка.

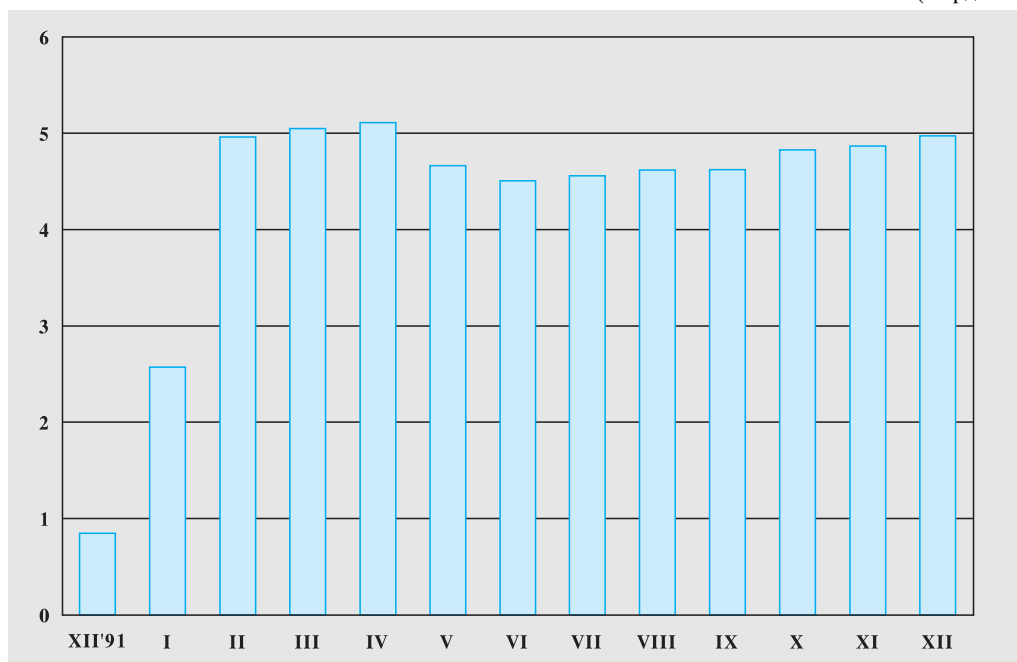
ТЪРГОВЕ НА МЕЖДУБАНКОВИ ДЕПОЗИТИ В ЛЕВОВЕ ПРЕЗ 1992 г.

Източник: БНБ.

ДИНАМИКА НА ЛОМБАРДНИТЕ ЗАЕМИ ПРЕЗ 1992 г.

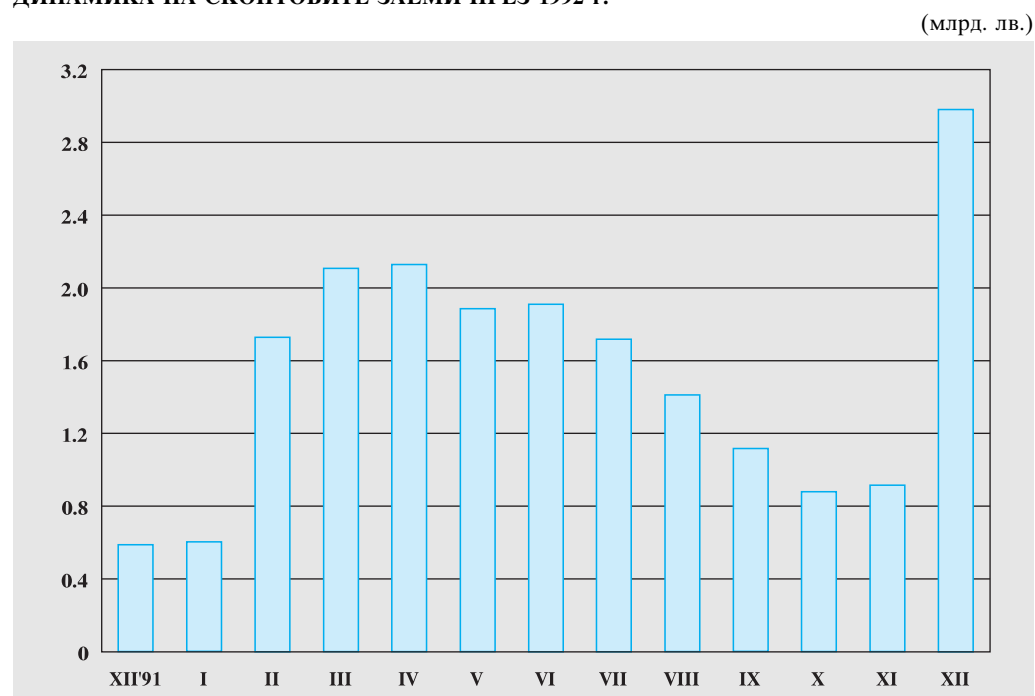
(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Сконтони операции. Спрямо 31 декември 1991 г. сконтоните кредити са нараснали над пет пъти. За периода януари – декември 1992 г. са сконтирани 276 записа на заповед, като дългът на предоставените сконтони кредити към 31 декември е 2980 млн. лв. Това увеличение е резултат главно на Решение № 372 на УС на БНБ от 24 декември 1992 г. и акцептираната от Министерството на финансите полица, с което Българската народна банка осигури рефинансиране на търговските банки, участващи в консорциума за подпомагане на Комитета по енергетика, като разреши сконтони кредити на 13 търговски банки в размер на 2208 млн. лв.

ДИНАМИКА НА СКОНТОВИТЕ ЗАЕМИ ПРЕЗ 1992 г.

Източник: БНБ.

Рефинансиране във валута

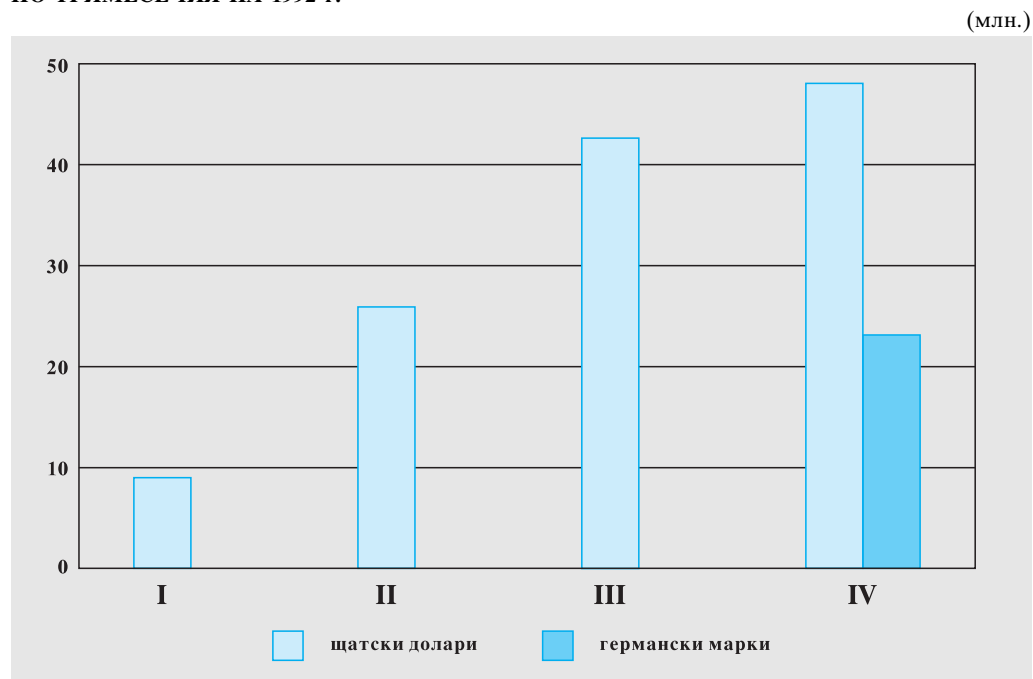
През 1992 г. БНБ осъществи рефинансиране на търговските банки и във валута срещу залог на търговски ценни книжа (записи на заповед) за срок от три месеца. В сравнение със сконтоните заеми тези операции бяха по-ограничени по обем поради нормалното функциониране на валутния пазар, където търговските банки имаха алтернативна възможност да закупят необходимата им валута. В течение на годината валутното рефинансиране постепенно се увеличи от 9 млн. щ. д. в края на първото тримесечие до 48.1 млн. щ. д. и 23.1 млн. герм. марки в края на четвъртото. С нарастването на търсенето се повиши и лихвеният процент по заемите в щатски долари – от 6.5 до 7.75%; по заемите в германски марки той бе 9.5%. Възможностите за валутно рефинансиране бяха използвани от няколко търговски банки: Стопанска банка, Минералбанк, Балканбанк, Първа частна банка, Земеделска и кооперативна банка, Българска пощенска банка. Отпуснатите от тях заеми бяха за внос на нефт, транспортни средства и за финансиране на проекти за оранжерии.

Краткосрочни депозити

Едновременно с въвеждането на сетълмент в Българската народна банка беше възприета и система за предоставяне на краткосрочни (от 1 ден до 1 месец) депозити на търговските банки за покриване на временен недостиг на ликвидност, с което БНБ изпълнява функцията си на кредитор от последна инстанция. Управителният съвет определи лихвеното равнище по този вид рефинансиране да бъде с 0.2 пункта над лихвеното равнище от последния проведен търг за едномесечни депозити.

За периода от 5 октомври до 31 декември 1992 г. бяха предоставени общо 33 такива депозита на обща сума 932 млн. лв. със срокове предимно от 1 до 10 дни. Към 31 декември 1992 г. остатъкът на тези депозити беше 255 млн. лв.

ВАЛУТНО РЕФИНАНСИРАНЕ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ ПО ТРИМЕСЕЧИЯ НА 1992 г.

Източник: БНБ.

Минимални задължителни резерви

Българската народна банка продължи да прилага минималните задължителни резерви главно като инструмент на провежданата от нея парична политика. Въпреки че равнището на норматива им беше запазено на 7%, увеличаването на абсолютния размер на привлечените средства и обхващането на новосъздадени банки, а в известна степен и нарастването в номиналния курс на долара, чийто фиксинг достигна на 31 декември 1992 г. 24.492 лв. за долар, доведоха до почти двойно нарастване на сумата на минималните задължителни резерви спрямо 1991 г. Запазена беше възможността банките да превеждат във валута задължителните си резерви върху привлечените от тях валутни средства.

В съответствие с Решение № 204 на УС на БНБ от 10 юли 1992 г. и във връзка с въвеждането на сетълмент в централната банка се разреши на търговските банки при извършване на плащания от разплащателните им сметки в БНБ да ползват овърдрафт до размер на внесените (вкл. в конвертируема валута) минимални задължителни безлихвени резерви, като олихвяването се извършва в съответствие с Временната тарифа за лихвите, които БНБ прилага по операциите си в страната. С оглед повишаване ликвидността на банковата система и отговорността при ползване на парични средства се увеличи санкциониращата лихва (до основен лихвен процент плюс 18% годишно) при допускане на овърдрафт по разплащателната сметка и задължителните резерви.

Взаимоотношения между търговските банки

С развитието на паричния пазар взаимодействието между търговските банки значително се разширява и задълбочава. За разлика от вертикалните връзки с централната банка, чрез които се осигурява общата координация в банковия сектор, хоризонталното взаимодействие между търговските банки води до по-рационално използване на кредитните ресурси на пазарна основа.

Кредитни ресурси на междубанко- вия пазар

През втората година от създаването си междубанковият паричен пазар (започнал да функционира от началото на 1991 г.) се превърна в основен източник за осигуряване на необходимите кредитни ресурси на търговските банки. Докато в края на 1991 г. чрез междубанковия пазар бяха удовлетворени едва 30.85% от потребностите на търговските банки от кредитни ресурси, а Българската народна банка осигури 34.88% от тях, в края на 1992 г. този дял е съответно 41.70% и 17.84%.

През 1992 г. на междубанковия паричен пазар общо са предоставени кредитни ресурси в размер на 159 551 млн. лв., от които 28 867 млн. лв. са кредити, или 18.09% от общия размер. В края на 1992 г. дългът по предоставените депозити и кредити на междубанковия пазар е 33 037 млн. лв., като в сравнение с 1991 г., когато дългът бе 16 706 млн. лв., е отчетен ръст от 97.76%.

В сравнение с предоставените ресурси през 1991 г. (82 430 млн. лв.), в т. ч. кредити 7819 млн. лв. (9.49% от общия размер), през 1992 г. се отчита ръст от 93.56%. Разшири се и обхватът на банките. През отделните месеци на 1992 г. на междубанковия паричен пазар са взели участие около 60 търговски банки, което е 75% от общия брой на банките.

В общия обем на предоставените кредитни ресурси през отделните месеци на 1992 г. се потвърждава и значително засилва създалата се през 1991 г. тенденция най-голям да е делът на ресурсите, предоставяни за срок от една седмица до един месец. През 1992 г. този дял е 75.11% (при достигнат за 1991 г. 60.69%), а най-малък е делът на ресурсите, предоставяни за срок до една седмица – 12.20% (при 17.72% за 1991 г.). Делът на ресурсите, предоставяни за срок над един месец, е намалял през 1992 г. на 12.69% при отчетен за 1991 г. 21.59%. Посочените цифри за съотношението в размера на предоставяните кредитни ресурси за различни периоди от време дават основание да се счита, че търговските банки все още не оценяват необходимостта от ежедневно и динамично контролиране и управление на кредитните си ресурси.

Най-активно участие в междубанковия паричен пазар през годината са взели: ДСК – 23.98% са предоставените от нея депозити и кредити от общия обем, ТБ „София“ – съответно 18.15%, ТБ „Пловдив“ – 8%, Българската външнотърговска банка – 6.2%. Трябва да отбележим, че кредитите като форма на предоставяне на ресурси на междубанковия пазар се използват и през 1992 г. само от ДСК. През годината от общо предоставените от ДСК ресурси в размер на 38 267 млн. лв. 28 868 млн. лв. (75.44%) са предоставени като едномесечни кредити, които при изтичане на срока са предоговаряни.

Лихвен про- цент на междубан- ковия пазар

Средният лихвен процент по предоставените през 1992 г. кредитни ресурси на междубанковия паричен пазар е 50.96 на сто и е значително по-нисък от постигнатата лихва на търга на междубанкови депозити в левове – 55.08%.

Надбавката над основния лихвен процент, по която търговските банки са предоставяли кредитни ресурси на междубанковия паричен пазар през отделните месеци на 1992 г., се движи в различни граници – през първите седем месеца на годината около 5 пункта (при основен лихвен процент за периода 54 на сто), а през следващите месеци – 2 – 3 пункта (при основен лихвен процент 45 и 41 на сто), което показва, че в началото на междубанковия паричен пазар е предоставян по-малък размер на кредитни ресурси при по-голямо търсене, поради което се е формирала по-висока цена, като впоследствие по-

големият размер на предлаганите ресурси доведе до намаление на цената. Една от насоките, в които БНБ подпомага развитието на междубанковия пазар, е поддържането на тенденцията към намаляване цената на предоставяните ресурси около и под основния лихвен процент.

5. Лихви по операции на търговските банки

През 1992 г. БНБ продължи да прилага гъвкава лихвена политика в подкрепа на провежданата умерена парична рестрикция. Равнището на основния лихвен процент, определяно от централната банка, търсеше разумен компромис между осигуряването на частична защита на депозитите от обезценяване в реално изражение и възможностите на изпадналата в дълбока депресия национална икономика да понася високи номинални лихви. В същото време в течение на годината БНБ се въздържа от чести промени в лихвената политика, за да не предизвика допълнително объркване в и без това силно потиснатото инвестиционно търсене.

Основен лихвен процент

През първото полугодие лихвеният процент се задържа на сравнително високо равнище от 54 на сто годишно. Главна причина за това бе по-високата сезонна инфлация, която за първите шест месеца на годината надхвърли 40% (96% в годишно изражение). През лятото, когато инфлацията спадна, централната банка постепенно намали основния лихвен процент до 41 на сто годишно. В края на годината в резултат на продължилата два месеца политическа криза настъпи отново период на икономическа дестабилизация и БНБ бе принудена да увеличи лихвения процент до 47 на сто с цел да се предотврати евентуална депозитна ерозия.

Лихви по депозити

През 1992 г. динамиката на лихвените проценти по депозитите следваше измененията на основния лихвен процент. Размерът на начисляваните лихви по депозитите бе в силна зависимост от тяхната ликвидност. Той бе най-висок по срочните депозити, което ги превърна в предпочитана форма на спестяване в сравнение с останалите видове депозити. През първото полугодие средният месечен номинален лихвен процент по срочните депозити остана сравнително постоянен – около 4.1 – 4.2%. Под влияние на регистрираната месечна инфлация реалният лихвен процент имаше по-големи колебания: през януари и февруари той бе умерено отрицателен (-0.7% до -1.5%), през следващите два месеца стана положителен (0.3% до 1%), през май отбеляза най-ниската за годината стойност (-6.9%). За първите шест месеца на 1992 г. реалното обезценяване на срочните депозити бе с 9.2%. През лятото номиналното равнище на средния месечен лихвен процент по срочните депозити постепенно спадна до 3.1% и се задържа без съществени изменения до края на годината. В тези условия реалните лихви през юли и август се оказаха положителни (1% до 2.3%), а през останалите месеци – отрицателни (-0.2% до -3.3%). През второто полугодие реалните загуби на спестителите бяха по-малки (около 4.6%), но за цялата 1992 г. достигнаха 13.4%.

Лихви – обем на депозитите

Извадкови данни за 24 най-големи търговски банки в страната, чийто дял в кредитния пазар е около 80%, показват, че през първото полугодие между реалния лихвен процент по депозитите и тяхното месечно нарастване се наблюдава права пропорционалност: при по-високи значения на лихвените проценти то е по-голямо. Това е естествено, тъй като начислените лихви формират част от месечния прираст, но на тях безспорно влияят и оценките на спестителите за очакваната доходност на депозитите им. През второто полугодие въпреки положителните стойности на реалния лихвен процент през юли и август общата тенденция е към забавяне ръста на срочните депозити. Наблюдаваното явление дава основание да се счита, че в края на 1992 г. со-

циално приемливата граница за отрицателност на реалния лихвен процент по срочните депозити е достигната и неговото по-нататъшно намаляване застрашава депозитната база.

МЕСЕЧНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1992 г.

(%)

Източник: БНБ.

ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1992 г. (с натрупване от началото на годината)

(%)

Източник: БНБ.

Лихви по кредити

Лихвените проценти по новите кредити също бяха в тясна зависимост от основния лихвен процент и месечната инфлация. Номиналното изменение на лихвените проценти по краткосрочните кредити следваше главно движението на съответните проценти по депозитите: през първото полугодие тяхното равнище се повиши постепенно от 5% на 5.2%, а през второто – спадна до 4.2%. През шест от дванадесетте месеца на годината реалният месечен лихвен процент по кредитите бе положителен, като максималната му стойност бе 3.3% през юли. Все пак за цялата 1992 г. реалната лихва по кредитите остана отрицателна (-3.1%), особено за първото полугодие (-4.3%). Посочените данни подкрепят твърдението, че високите номинални лихви не са главният фактор за задълбочаване на депресията в реалния сектор.

В края на годината се наблюдава тенденция към нарастване на средната надбавка над основния лихвен процент, която търговските банки прилагат при предоставяне на кредити. Това може да се обясни както със завишените разходи на банките, така и с необходимостта те да осигурят провизии за увеличаващите се несъбираеми кредити. От ноември 1992 г. относителният дял на надбавката е 0.25 от основния лихвен процент, докато през първото полугодие бе 0.17. Някои от банките допускат значителни отклонения от основния лихвен процент, като предлагат кредити с надбавка, достигаща до 18 пункта.

МЕСЕЧНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1992 г.

(%)

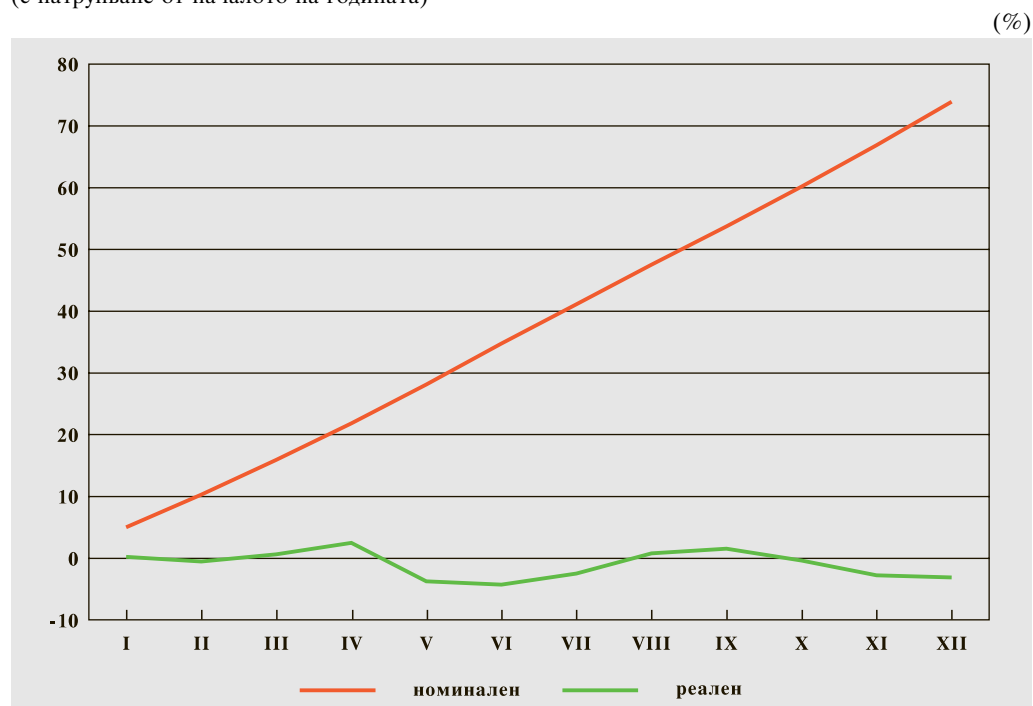

Източник: БНБ.

Лихви – търсене на кредити

Извадковите данни за водещите банки в страната относно отпуснатите кредити не позволяват да се открие някаква статистическа зависимост между динамиката на новите кредити и реалния лихвен процент по тях. Това дава основание да се предполага, че цената на кредита все още няма решаващо въздействие върху обема на неговото търсене, а и значителна част от прираста му е от капитализиране на просрочени лихви. Масовите случаи на принудително кредитиране ясно показват, че редица държавни предприятия продължават да не функционират при твърди бюджетни ограничения, което силно деформира общата картина в сферата на кредита.

ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1992 г.
(с натрупване от началото на годината)

Източник: БНБ.

Лихвен диференциал

През цялата година разликата между месечните лихвени проценти по депозитите и кредитите остава сравнително постоянна. В номинално изражение тя варира от 0.84% през март до 1.05% през септември, октомври и декември, а в реално изражение – от 0.81% през март до 1.01% през септември. Ефективният размер на тази разлика за цялата 1992 г. е 18.3% в номинално изражение и 10.2% – в реално. На базата на посочените данни може да се направи изводът, че главната причина за намаляването на печалбите на търговските банки през изтеклата година е не съкращаването на лихвения диференциал по кредитите и депозитите, а забавената динамика на тяхното нарастване, т. е. то се дължи на провежданата политика на рестрикция, която очевидно влияе повече върху финансовия, отколкото върху реалния сектор на икономиката.

V. Фискална политика

1. Бюджетен дефицит

Фискалната политика през 1992 г. беше основен лост за постигане на финансова стабилизация. Трудностите, които трябваше да бъдат преодолявани за изглаждане на финансовите неравновесия при изключително усложнената макроикономическа среда, определиха нейния рестриктивен характер. Като последица от това в края на годината по републиканския бюджет се формира първично положително салдо в размер на 1243.3 млн. лв. при разчетено със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет за 1992 г. в размер на 2353.2 млн. лв. Нестабилната външнополитическа среда и социално-икономическото развитие на страната през периода наложиха провеждането на гъвкава фискална политика. Доказателство за това е динамиката на отчетените първични салда по тримесечия. В края на първото и на третото тримесечие на годината републиканският бюджет има първичен дефицит. Това се дължи на относително по-голямото изпълнение през тези периоди на разчетените със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет бюджетни разходи в сравнение с изпълнението на неговите приходи.

Положителното първично салдо на републиканския бюджет в края на 1992 г. не е достатъчно, за да покрие разходите му, свързани с обслужването на дълга. Поради това след отчитане взаимоотношенията на бюджета с вътрешните кредитори през отчетния период се формира вътрешен дефицит в размер на -8446.2 млн. лв. През годината той се променя неравномерно в съответствие с нередовното изплащане на лихвите по ползваните вътрешни кредити, както и в зависимост от промените в първичния дефицит.

В края на годината размерът на касовия дефицит по републиканския бюджет достигна 11 722.9 млн. лв.¹⁹, което е 6% от БВП. Със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет е приет касов дефицит в размер на 11 018.7 млн. лв., т. е. реализирано е превишение в размер на 704.1 млн. лв. Това се дължи на комплекс от фактори. От една страна, изпълнението на разчетените със закона приходи е по-малко от това на разходите. Нещо повече, през годината от републиканския бюджет са направени разходи, които не са разчетени със закона. Основна част от тях са предоставените временни безлихвени заеми на Главно управление „Социално осигуряване“ – 542.3 млн. лв., и на общинските народни съвети – 744.4 млн. лв.²⁰ С 656.2 млн. лв. са повече и платените вътрешни лихви в сравнение с предвидените, като в същото време не са изплатени дължими лихви по ползвани кредити от бюджета, предоставени от БНБ в размер на 2846.5 млн. лв.

През отчетния период нетните кредитни потребности на бюджета са 13 341.8 млн. лв., или 95.4% от предвидените със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет, и 6.8% от БВП.

¹⁹ Касовият дефицит представлява разлика между бюджетните приходи и действително извършените разходи, в т. ч. платените вътрешни и външни лихви.

²⁰ С тази сума Министерството на финансите намали размера на отчетения към 31 декември 1992 г. касов дефицит по републиканския бюджет и я отрази като източник за финансиране с отрицателен знак, въпреки че през годината я отчиташе като разход. Такова финансиране не е предвидено със Закона за държавния бюджет за 1992 г.

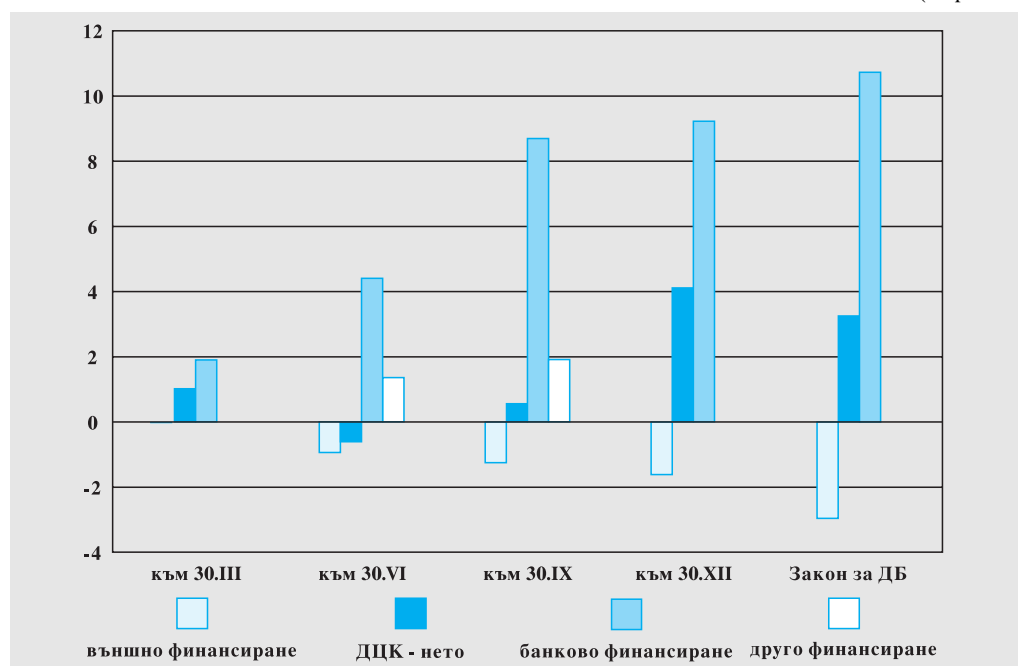
2. Финансиране на бюджетния дефицит

В съответствие с общоприетата международна практика, изискваща постоянна прозрачност по отношение управлението на държавния дълг при разработването на бюджета за 1992 г. от приходната част са изключени всички предвидени за получаване от бюджета заеми, а от разходната – всички задължения по ползвани заеми. Паричните операции, свързани с финансирането на бюджетния дефицит и утвърдени със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет за 1992 г., са обособени в две основни групи:

- външно финансиране, което включва операциите с чужбина;
- вътрешно финансиране, включващо операциите с държавни ценни книжа и кредити от БНБ.

НЕТНО ФИНАНСИРАНЕ НА БЮДЖЕТНИЯ ДЕФИЦИТ ПРЕЗ 1992 г.

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Към 31 декември 1992 г. нетното външно финансиране е пасивно. То е в размер на -1618.9 млн. лв., което е с 1342.7 млн. лв. по-малко от разчетеното със закона (-2961.6 млн. лв.). Най-голям размер има финансирането на клиринга с бившия СССР (-1640.3 млн. лв.). Изпълнението на предвидените със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет разходи за погашения на външни заеми е малко – 18.9%, или 387.8 млн. лв., при разчетени 2055.6 млн. лв.

Реализираната икономия от външното финансиране не оказва съществено влияние върху изпълнението на вътрешното. Това се дължи на направени допълнителни вътрешни разходи, неразчетени в бюджета.

Със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет за 1992 г. е одобрено вътрешно финансиране в размер на 13 980.3 млн. лв. В края на годината то възлиза на 13 341.8 млн. лв., или 95.4% спрямо разчетеното със закона, и се разпределя, както следва: операции с държавни ценни книжа (нето) – 4116.3 млн. лв. и банково финансиране (нето) – 9225.5 млн. лв.

През 1992 г. бяха реализирани 31 емисии на съкровищни бонове (13 емисии на тримесечни, 17 на шестмесечни и 1 на деветмесечни съкровищни бонове) със съвкупна номинална стойност 11 265 млн. лв. От тях към 31 декември 1992 г. в обращение са 18 емисии в размер на 5028.5 млн. лв. номинална

стойност. Първите две емисии бяха продадени от Министерството на финансите в наличен вид, а останалите – от Българската народна банка, която от февруари 1992 г. започна продажбата на безналични държавни съкровищни бонове от името и за сметка на Министерството на финансите чрез провеждане на аукциони по реда на Наредба № 5 на Министерството на финансите и БНБ от 23 януари 1992 г. за емитиране, продажба и изкупуване на безналични краткосрочни държавни ценни книжа.

За периода януари – юни 1992 г. приходите в държавния бюджет от емисии на държавни ценни книжа (ДЦК) възлязоха на 5471.8 млн. лв. В същото време от държавния бюджет бяха изплатени ДЦК по номинална стойност 7026.7 млн. лв., от които 2166 млн. лв. държавни съкровищни бонове, емитирани през 1991 г., и 614.2 млн. лв. държавни облигации, емитирани през 1990 г. Липсата на годишен график за емисиите, в т. ч. и по тримесечия, съобразен с текущите нужди на бюджета от средства и срочността на емитираните ДЦК, създаде условия в края на първото шестмесечие на 1992 г. нетното финансиране на бюджетния дефицит от операциите с ДЦК да бъде с отрицателен знак (-614.3 млн. лв.). Независимо от това Министерството на финансите в качеството си на перфектен длъжник редовно погасяваше задълженията си по ДЦК, като отрицателното финансиране на бюджетния дефицит с ДЦК се компенсираше чрез ползване на пряк кредит от БНБ. Това продължи до септември, когато бе изплатена и последната тримесечна емисия на съкровищни бонове.

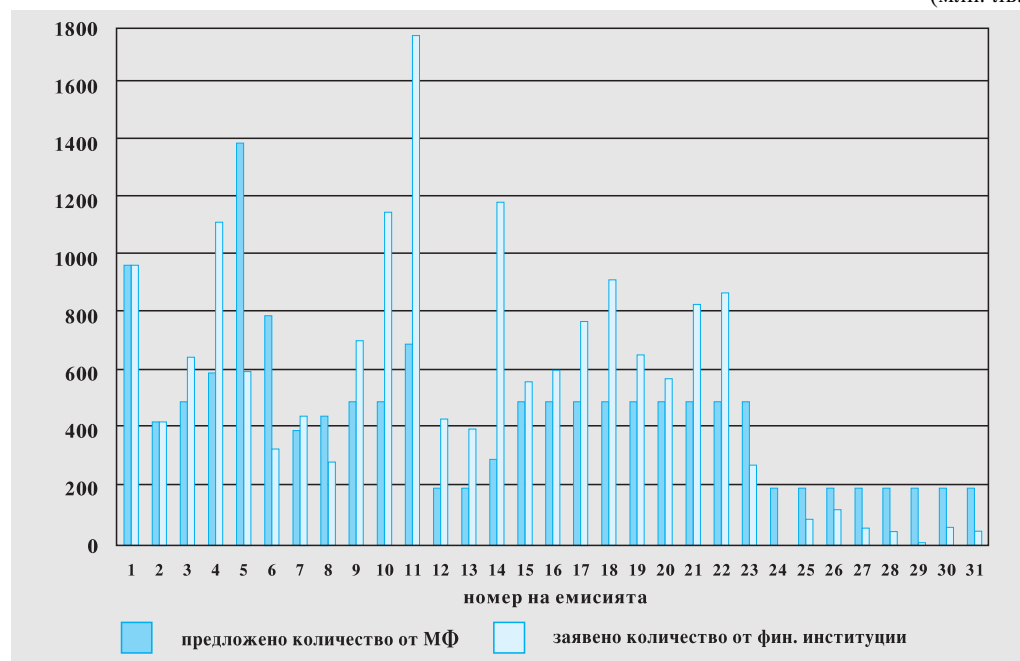
С цел разсрочване на задълженията на правителството за по-дълъг период от време от юли 1992 г. Министерството на финансите започна емитиране на шестмесечни безналични държавни съкровищни бонове, приходите от които в държавния бюджет възлязоха на 4143.7 млн. лв. Те бяха реализирани чрез БНБ при средна годишна доходност 40.94%. Освен това Министерството на финансите продаде на Държавна спестовна каса (ДСК) налични деветмесечни съкровищни бонове в размер на 1000 млн. лв., чийто доход бе под формата на плаващ лихвен процент, равен на действащия за съответния период основен лихвен процент плюс 1 пункт, и налични тригодишни държавни облигации, носещи лихва, равна също на основния лихвен процент плюс 1 пункт, която ще се изплаща с купон един път годишно. Това доведе до изпълнение на нетното финансиране от операции с ДЦК в края на годината с 866.2 млн. лв. спрямо разчетеното със Закона за държавния бюджет – минимум 3250 млн. лв.

През 1992 г. настъпи падежът на лихвоносните съкровищни бонове в размер на 1700 млн. лв., предоставени от Министерството на финансите на Българската външнотърговска банка през 1991 г. със срок 3, 6, 9 и 12 месеца срещу заем, за който бе изплатена лихва, равна на основния лихвен процент плюс 1 пункт в размер на 543.7 млн. лв. Изплатени бяха и 1135.1 млн. лв. – лихвоносни купони, определени в размер също на основния лихвен процент за съответния период плюс 1 пункт, по 20-годишния облигационен държавен заем, обявен по реда на Постановление № 244 на МС от 29 декември 1991 г. Прави впечатление фактът, че независимо от срока на намиращите се в обращение през 1992 г. държавни ценни книжа тяхната доходност се доближава до действащия за съответния период основен лихвен процент плюс 1 пункт. В случай че тази тенденция се запази и се засилят очакванията за увеличаване на инфлацията, това ще доведе до негативна крива на дохода от държавни ценни книжа.

Основни участници в първичния пазар на държавни ценни книжа бяха банковите институции. Едва в края на годината се забеляза оживление на вторичния пазар на ДЦК с участието на други финансови институции, физически и юридически лица. В резултат на това небанковото финансиране на държавния бюджет през 1992 г. възлезе на 563 млн. лв., от които 358.3 млн. лв. от продажба на съкровищни бонове и 204.7 млн. лв. от продажба на държавни облигации.

**ПРЕДЛОЖЕНО И ЗАЯВЕНО КОЛИЧЕСТВО СЪКРОВИЩНИ
БОНОВЕ ПО ЕМИСИИ ПРЕЗ 1992 г.**

(млн. лв.)

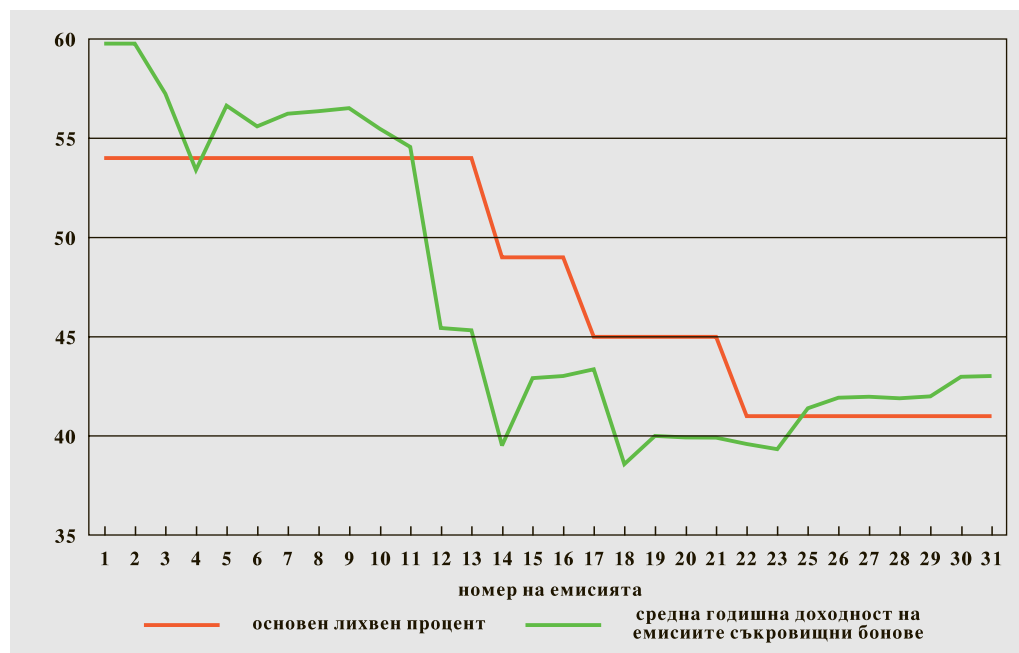
Източник: БНБ.

Съвкупната номинална стойност на предложените за емитиране съкровищни бонове през 1992 г. бе в размер на 14 056 млн. лв. В началото на годината Министерството на финансите не отчете повишеното търсене от страна на финансовите институции и предложи за емитиране по-малко количество съкровищни бонове. В края на годината се забелязва намаляване на интереса на финансовите институции към инвестиране в държавни ценни книжа, поради което голяма част от предлаганите за емитиране съкровищни бонове не бяха изкупени, като за емисия № 24 не бе получена нито една поръчка за участие в аукциона. В резултат на това, че в повечето случаи съществуваше несъответствие между търсенето и предлагането, в държавния бюджет постъпиха по-малко приходи от продажба на ДЦК за финансиране на вътрешния държавен дълг. От получените поръчки за участие в аукционите в размер на 17 130.5 млн. лв. номинална стойност бяха продадени съкровищни бонове само в размер на 11 265 млн. лв. номинална стойност.

При сравняване на основния лихвен процент и средната годишна доходност на емисиите съкровищни бонове се забелязва, че в по-голяма част от емисиите средната годишна доходност превишава действащия в съответния момент основен лихвен процент. Независимо че достигнатата средна годишна доходност за емисии № 12 – 22 бе значително по-ниска както от основния лихвен процент, така и от максималната доходност, предложена от Министерството на финансите за участие в аукционите, интересът на финансовите институции бе твърде голям поради очакванията за намаляване на основния лихвен процент. Получените поръчки за участие в тези аукциони бяха в размер на 8168 млн. лв. номинална стойност при предварително предложени за емитиране от Министерството на финансите съкровищни бонове в размер на 5200 млн. лв. номинална стойност. В резултат на слабото участие на финансовите институции в емисии № 25 – 31 разликата между минималната цена, предложена от Министерството на финансите, и средната цена, достигната на аукциона, бе незначителна. Като цяло съкровищните бонове бяха емитирани при средна годишна доходност 45.59%, която е по-ниска от предварително предложената от Министерството на финансите минимална годишна доходност 47.93%. Тази разлика, както и фактът, че емитираните държавни ценни книжа са безналични, доведе до намалението на разходите по обслужването на вътрешния държавен дълг.

**ОСНОВЕН ЛИХВЕН ПРОЦЕНТ И СРЕДНА ГОДИШНА ДОХОДНОСТ
ПО ЕМИСИИ СЪКРОВИЩНИ БОНОВЕ ПРЕЗ 1992 Г.**

(%)

Източник: БНБ.

Отчетеното нетно финансиране от БНБ е 10 277 млн. лв. През 1992 г. Българската народна банка предостави на бюджета дългосрочни заеми в размер на 9430 млн. лв. В края на финансовата година ползваният от бюджета временен заем по реда на чл. 46 от Закона за БНБ в размер на 1500 млн. лв. се преоформи в дългосрочен, с което размерът на дългосрочните заеми възлезе на 10 930 млн. лв. През отчетния период са изплатени погашения по дългосрочни заеми в размер на 653 млн. лв. Във връзка с възникнала временна потребност на бюджета от средства БНБ предостави и друг временен заем в размер на 600 млн. лв., който е погасен. В резултат на това размерът на общия дълг на бюджета към БНБ в края на 1992 г. достигна 22 918.9 млн. лв., в т.ч. 2846.5 млн. лв. неплатени дължими лихви.

Общото нетно пряко банково кредитиране е по-малко с 1504.8 млн. лв. от предвидения със закона максимален размер – до 10 730.3 млн. лв. Това се дължи на следното: извършени непредвидени със Закона за държавния бюджет за 1992 г. погашения към други банки в размер на 578.5 млн. лв.; предоставени по-малко кредити на Министерството на финансите от БНБ – с 926.3 млн. лв., за сметка на по-големия размер емитирани държавни ценни книжа.

През годината като допълнителен източник за финансиране на бюджетния дефицит са използвани временни безлихвени заеми от извънбюджетни сметки на Министерството на финансите. Те не са предвидени със Закона за държавния бюджет и могат да бъдат ползвани само в рамките на бюджетната годината. Същевременно в края на годината Министерството на финансите закри група извънбюджетни сметки и прехвърли средствата от тях в размер на 1971.8 млн. лв. в приходната част на републиканския бюджет в параграф „Други приходи“. По този начин се намали бюджетният дефицит и вътрешното финансиране.

Освен това като източник за „скрито“ финансиране на бюджета се явяват и дължимите, съгласно сключените договори, но неизплатени от Министерството на финансите на БНБ лихви по ползвани кредити за финансиране на държавния бюджет в размер на 2846.5 млн. лв. Независимо от това че министерството не ги отрази при отчитането на касовия дефицит за 1992 г. по критериите, съгласувани с Международния валутен фонд в Писмото за намеренията на сключеното Стенд-бай споразумение, подписано през 1992 г.,

дължимите неплатени лихви по ползвани заеми за финансиране на бюджетния дефицит се включват в нетния кредитен таван на правителството.

През отчетния период практически е извършвано и текущо безлихвено финансиране на бюджета с допускането на дебитно салдо по сметките на републиканския бюджет при Българската външнотърговска банка.

3. Приходи на републиканския бюджет

Размерът и структурата на приходите на републиканския бюджет през 1992 г. отразяват спецификата на социално-икономическото развитие на страната и провежданата от правителството рестриктивна фискална политика.

Приходите на републиканския бюджет към 31 декември 1992 г. са 39 584.5 млн. лв., или 89.7% от разчетените със закона. Най-голям относителен дял от тях имат постъпленията от данъците – 86.1%, като със Закона за бюджета е предвидено те да достигнат 91.8%. Основна причина за по-бавния растеж на данъчните приходи в сравнение с очаквания е липсата на цялостна данъчна реформа, съответстваща на настъпилите промени в икономиката. Друг сериозен проблем е събираемостта на данъците. Анализът на отчетните данни показва, че те постъпват неравномерно през отделните тримесечия на годината. Най-големи са данъчните постъпления през второто и четвъртото тримесечие.

Данъчните приходи в края на отчетната година са 34 098.4 млн. лв. Значителен дял в тях има данъкът върху печалбата от финансовите институции. В края на годината той е 22.8% от тях, а за полугодieto е 31.4%. Големият размер на данъка върху печалбата от финансовите институции, отчетен през второто тримесечие, е резултат главно от авансово преведеното от БНБ превишение на приходите над разходите ѝ. Изпълнението на данъка върху печалбата от финансовите институции е 69.7% от разчета по Закона за държавния бюджет за 1992 г., докато поради спада в производството от нефинансовите предприятия е само 51.2%.

Изпълнението на разчетения със закона данък върху печалбата от търговските банки, БВБ, ДСК и застрахователните институции през отчетния период е 83.8%, или от тях в бюджета са постъпили 4566.2 млн. лв. Този относително висок процент на изпълнение се дължи основно на преизпълнението на данъка върху печалбата от ДСК и БВБ. Значително по-ниско е изпълнението на вноските от данъка върху печалбата от търговските банки, свързано с тяхното финансово състояние. Наличието на несъбираеми и трудносъбираеми кредити в кредитните им портфейли налага те да заделят значителен размер провизии, което води до намаляване размера на облагаемата печалба. В това отношение не бе използвана предвидената със закона възможност да се поемат като държавен дълг такива несъбираеми кредити и да се изчистят портфейлите на търговските банки в размер до 5 млрд. лв.

Значително място в структурата на данъчните приходи заемат постъпленията от акцизи – 15%, или 5109.2 млн. лв. Те са 61.3% от разчетените със закона. Данъкът върху оборота е 14.3% от общия размер на събраните данъци, или 4889.7 млн. лв. Изпълнението им спрямо закона е 75%.

Специфичен характер в класификацията на бюджетните приходи има параграф „Преразчет от минали години“. В него са включени данъчни приходи, икономически свързани с предходната година, които поради нормативно установените срокове постъпват след счетоводното ѝ приключване. В края на отчетната година постъпилите по него средства са в размер на 2410 млн. лв. и формират 7.1% от данъчните приходи.

Размерът на отчетените неданъчни приходи в края на годината е 5486.1 млн. лв., или 13.9% от всички приходи на републиканския бюджет. Съпоставени с разчетените по закона те са 152.2% от тях. Основна причина за това преизпълнение е закриването в края на 1992 г. на група извънбюджетни

сметки на Министерство на финансите и прехвърлянето на наличните средства по тях в размер на 1971.8 млн. лв. в показател „Други приходи“.

4. Разходи по републиканския бюджет

Рестриктивният характер на провежданата от правителството фискална политика намира особено силно отражение върху размера и структурата на извършваните от бюджета разходи.

Размерът на бюджетните разходи през 1992 г. възлиза на 51 307.4 млн. лв., което представлява 93% от приетите със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет. Най-голям относителен дял в тяхната структура заемат трансферите – 62.7%, т. е. средствата, които републиканският бюджет предоставя на другите бюджети за покриване на отрицателните им салда, в т. ч. и временните безлихвени заеми. Те имат характер на субсидия, която се предоставя при временен недостиг на средства през отделни периоди на годината. През цялата 1992 г. временните заеми се отразяваха както от БНБ, така и от Министерството на финансите като разход на републиканския бюджет, включен в размера на трансферите. Поради факта, че предоставените на ГУ „Социално осигуряване“, общинските народни съвети, министерствата и ведомствата временни заеми в размер на 1291.7 млн. лв. не се възстановиха на републиканския бюджет до края на годината, с тях се увеличи размерът на трансферите. Към 31 декември 1992 г. тяхното изпълнение е 105.6% спрямо разчетените със Закона за държавния бюджет.

Значително място в структурата на текущите разходи (68.2%) заемат разходите, свързани с обслужването на държавния дълг. Размерът на изплатените вътрешни лихви е 9689.5 млн. лв., което е 107.3% от разчетените със закона. Преизпълнението се дължи главно на изплатените в повече от предвиденото суми за отстъпки и комисиони по емитирани държавни съкровищни бонове и на по-високия размер на основния лихвен процент през годината, предизвикан от по-високия темп на инфлацията.

Със Закона за изменение на Закона за държавния бюджет първоначално предвидената сума за обслужване на външния дълг (2488.6 млн. лв.) бе увеличена целево с 1850 млн. лв. за плащане на дължими лихви от БВБ към частните банки – кредитори от Лондонския клуб. До края на годината бяха изплатени 3276.7 млн. лв., или 75.5% от разчетените.

През отчетната година са отпуснати субсидии с производствена цел в размер на 2868.4 млн. лв., което е 78.1% от разчетените със закона. От тях 45.7% (1310 млн. лв.) са предоставени на Комитета по енергетика и 24.5% (702.2 млн. лв.) на Български държавни железници (БДЖ).

Основният извод, който може да се направи при анализа на данните, отчитащи структурата и размера на извършените разходи от републиканския бюджет, е, че с цел осигуряване на необходимия минимум за функциониране на жизненоважните сектори и в резултат на по-високия темп на инфлацията спрямо предвижданата някои от тях превишиха разчетените със закона.

5. Консолидиран държавен бюджет

В края на отчетната година по неокончателни данни на Министерството на финансите, след приспадане на вътрешнобюджетните трансфери и средствата за финансиране на бюджетния дефицит приходите по консолидирания държавен бюджет възлизат на 81 229.3 млн. лв., а разходите – на 92 404.1 млн. лв. В тях са включени приходи и разходи по извънбюджетни сметки, съответно в размер на 2980.2 млн. лв. и на 1534.9 млн. лв., което води

до намаление на бюджетния дефицит по консолидирания държавен бюджет. Съгласно чл. 37 от Закона за съставяне и изпълнение на държавния бюджет извънбюджетни средства не могат да се включват в държавния бюджет. С най-голям относителен дял в приходната част на консолидирания държавен бюджет са приходите по републиканския бюджет – 48.8%, и на Държавното обществено осигуряване (ДОО) – 28%. В разходната му част най-голям относителен дял имат разходите на републиканския бюджет (42.6%) и на общинските народни съвети (28.2%).

Бюджетите на ДОО и на общинските народни съвети приключиха с дефицити, съответно в размер на 2175.8 млн. лв. и на 10 849.3 млн. лв. Касовият дефицит на консолидирания държавен бюджет достигна 10 397.1 млн. лв.

VI. Друга дейност на БНБ

1. Финансови резултати от дейността на БНБ

Изготвянето на годишния баланс и приключването на сметките стана, след като активите, пасивите и резултатните сметки в чужда валута са преведени в левове по действащия курс към 31 декември 1992 г. Преоценката на благородните метали през 1992 г. бе извършвана всяко тримесечие на база средна цена на златото за изминалия период, обявена в Информационния бюлетин на БНБ. Към 31 декември 1992 г. благородните метали са 9697 млн. лв. срещу 8494 млн. лв. към 31 декември 1991 г.

Дълготрайните материални и нематериални активи са оценени по цени на придобиването им. Съгласно чл. 34 от Закона за счетоводството в края на годината са извършени инвентаризациите на дълготрайните материални и нематериални активи.

В резултат от своята дейност Българската народна банка реализира приходи в размер на 11 445 956 хил. лв. и разходи в размер на 9 323 918 хил. лв.

Годишното превишение на приходите над разходите на БНБ за 1992 г. са, както следва.

ПРИХОДИ И РАЗХОДИ НА БНБ ЗА 1992 г.

(хил. лв.)

I. Приходи на БНБ	11 445 956
II. Разходи на БНБ	9 323 918
III. Остатък (I – II)	2 122 038
Сума за разпределение	2 122 038
1. Фонд „Резервен“ (25%)	530 510
2. Други резерви (1%)	21 220
3. Остатък за внасяне в бюджета	1 570 308
IV. Внесен данък на бюджета до 31 декември 1992 г.	3 751 940
V. Надвнесена сума в бюджета	2 181 632

Източник: БНБ.

Финансови приходи

Приходите от лихви през 1992 г. са в размер на 11 294 млн. лв. спрямо 11 191 млн. лв. за 1991 г. Увеличението от 103 млн. лв. се дължи преди всичко на приходи от лихви по предоставени депозити на търговските банки. Приходите от лихви биха били по-големи, ако не бяха опростени лихвите на Стопанска банка в размер на 2610 млн. лв., дължими на БНБ по поетите за издължаване от БНБ кредити на Комитета по енергетика, и ако Министерството на финансите бе внесло дължимите лихви на БНБ през 1992 г. в размер на 2847 млн. лв. Приходите от комисиони и такси в левове и валута за 1992 г. са в размер на 763 хил. лв., или с 641 хил. лв. в повече от 1991 г. В течение на годината БНБ е реализирала други финансови приходи в размер на 28 млн. лв. спрямо 900 хил. лв. за 1991 г.

Финансови разходи

Разходите за платените лихви по депозитите на ДСК и други министерства са в размер на 6635 млн. лв. спрямо 5776 млн. лв. за 1991 г., или в повече 859 млн. лв. По текущите сметки на Министерството на финансите БНБ е платила лихви в размер на 385 млн. лв., или с 310 млн. лв. в повече от 1991 г.,

а по текущите сметки на търговските банки лихвите са в размер на 612 млн. лв. спрямо 197 млн. лв. за 1991 г.

Резерви

От годишното превъзходство на приходите над разходите на БНБ (2122 млн. лв.) са заделени средства за фонд „Резервен“ и други резерви общо в размер на 26% (551 730 хил. лв.) и остатък от 1570 млн. лв. БНБ следва да внесе в бюджета. В течение на годината банката е внесла авансово в приход на бюджета 3 751 940 хил. лв., или е надвнесла 2 181 632 хил. лв. Уреждането на тази сума може да стане чрез внасянето на дължимите лихви от Министерството на финансите за 1992 г. или чрез прихващането ѝ от дължимите суми за бюджета за 1993 г. Дължимите лихви от Министерството на финансите в размер на 2847 млн. лв. са отразени като временно задължение към БНБ до взимане на решение от Народното събрание за начина за уреждане на това задължение

През изтеклата година БНБ е предоставила на Министерството на финансите кредити в размер на 10 930 млн. лв. В края на 1992 г. общият размер на дълга на Министерството на финансите към БНБ е 22 919 млн. лв. (20 072 млн. лв. дългосрочен кредит и 2847 млн. лв. временно задължение).

Основният капитал на Българската народна банка през 1992 г. остана непроменен – 200 млн. лв.

БНБ притежава дялово участие в Банковата консолидационна компания (БКК) и други фирми в размер на 1476 млн. лв. спрямо 834 млн. лв. през 1991 г. Участието на БНБ в БКК от 749 млн. лв. през 1991 г. е нараснало на 1391 млн. лв.

Дяловото участие на Република България в международните финансови институции е в размер на 2253 млн. лв. Участието в Международния валутен фонд, Европейската банка за възстановяване и развитие и Международната финансова корпорация е разделено по 50% между БНБ и Министерството на финансите.

(млн. лв.)

Европейска банка за възстановяване и развитие	194
БНБ	97
МФ	97
Международен валутен фонд	2018
БНБ	1009
МФ	1009
Международна финансова корпорация	32
БНБ	16
МФ	16
Асоциация на националните номериращи агенции за ценни книжа	0.04
Многостранна агенция за гарантиране на инвестициите	9
ВСИЧКО	2253.04

Източник: БНБ.

Основният капитал и акциите на банката са оценени по номинална стойност. Вземанията в левове са оценени по номинална стойност, а тези във валута по курса към 31 декември 1992 г. Паричните средства в левове са оценени по номинална стойност, а във валута – по курса към 31 декември 1992 г.

Баланс на Българската народна банка

млн. лв.

1991 г. 1992 г.

АКТИВИ

Наличност в български монети	53	57
Наличност в чуждестранна валута	1	3
Участие в международни институции	862	2 253
Наличност в чуждестранни ценни книжа	1 232	7 641
Предоставени депозити и кредити на ТБ	33 847	37 966
Предоставени кредити на държавата	9 795	22 919
Ценни книжа	833	1 475
Други активи	12 010	10 780
Всичко	58 633	83 094

ПАСИВИ

Основен капитал	200	200
Резервни и други фондове	13 544	17 038
Банкноти в обращение	13 612	21 341
Текущи и депозитни сметки	29 875	39 155
Други пасиви	1 402	5 360
Всичко	58 633	83 094

Източник: БНБ.

Бюджет на БНБ

С решение на Пленарния съвет на БНБ от 28 януари 1992 г. бе одобрен бюджетът на БНБ за 1992 г. в размер на 918.5 млн. лв. за издръжка на текущата дейност и 431.5 млн. лв. за инвестиции в дълготрайни активи.

Фактически за издръжка на текущата дейност на БНБ през 1992 г. са изразходвани 471.4 млн. лв., или 51.3% от предвиденото. 346.7 млн. лв., или 73.5%, от текущата издръжка на БНБ са разходите за паричното обращение – производство и доставка на банкноти, отсичане на монети, унищожаване на банкноти и разходи за снабдяване на банките с банкноти. Разходите за труд, осигуровки, социална дейност, материали, услуги и основни ремонти възлизат общо на 124.7 млн. лв. и представляват 59% от предвидените с бюджета.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА БЮДЖЕТА НА БНБ ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	Бюджет (млн. лв.)	Изпълнение (млн. лв.)	(%)
Раздел I: Разходи за издръжка на текущата дейност на БНБ	918.5	471.4	51.3
Разходи за издръжка на паричното обращение	708.1	346.7	49.0
Разходи за труд и осигуровки	60.5	52.9	87.5
Разходи за материали, услуги и основни ремонти	129.4	55.8	43.1
Разходи за социална дейност на БНБ	20.6	16.0	77.9
Раздел II: Инвестиции за материални и нематериални активи	431.5	125.1	29.0
Разходи за набавяне на дълготрайни активи	431.5	125.1	29.0

Източник: БНБ.

Инвестициите в дълготрайни активи през 1992 г. възлизат на 125 млн. лв. и са 29% от предвидените с бюджета. За придобиване на специализирани автомобили са изразходвани 47.2 млн. лв., за покупка и строеж на недвижими имоти (за нуждите на клоновете на БНБ) – 41.4 млн. лв. Инвестициите за електронизация на БНБ възлизат на 17.6 млн. лв., а за машини и съоръжения за основната дейност на БНБ – на 17.2 млн. лв.

Не са изразходвани около 110 млн. лв., предвидени за придобиване на сгради за нуждите на клоновете и учебната база на БНБ. Не са усвоени и около 130 млн. лв., предвидени за автоматизирани системи за разплащания и за придобиване на технологически средства за безопасността на БНБ поради продължителните срокове на подготвителните етапи на тези проекти.

2. Банков надзор

С приемането на Закона за банките и кредитното дело от Народното събрание на 18 март 1992 г. се допълни законовата нормативна база относно дейността, свързана с банковия надзор. Главните проблеми при изграждането на банковия надзор са: старата регулационна база; експанзията на банковия сектор, включваща разкриването на нови банки и банкови клонове, нови продукти за банковата сфера; влошаване на качествения състав на банковите служители поради увеличения им брой при постоянен състав на тези с банкова квалификация и опит и навлизане на голям брой хора с малък опит; уве-

личаване на различни нарушения, включително с данни за престъпления, влошаване на общото финансово състояние на банковия сектор. Нараснал е размерът на лошите кредити в банките, влошена е тяхната ликвидност.

Нормативна основа

Основната задача през 1992 г. в областта на банковия надзор бе приемането на минималните стандарти за неговото издигане на съвременно равнище. Като се има предвид, че създаването на подзаконови нормативни актове, наредби и регулации за банковия надзор е дълъг и сложен процес, работата в тази насока зае значително време и усилия. В основни линии бе завършена работата по изработването на шестте основни наредби, а именно: Наредба за лицензиите (разрешенията) за банкова дейност, Наредба за големите и вътрешни кредити, Наредба за адекватността на капитала, Наредба за класификация на активите и провизионирането, Наредба за ликвидността и Наредба за вътрешния контрол. Проектите за тези наредби бяха приети от Управителния съвет на Българската народна банка, широко дискутирани на страниците на икономически издания в страната, и предстои тяхното обнародване. В това отношение работата на управление „Банков надзор“ ще продължи по изграждане на следващи наредби и регулации.

Текущ контрол

Значително внимание бе отделено на организацията по събирането и обработването на информация относно кредитните портфейли на търговските банки, трудносъбираемите и несъбираемите кредити и образуваните законови провизии за тях към 31 май 1992 г. При подготовката на тази задача се проведе редица консултации с експерти от Световната банка.

След приемането на Закона за банките и кредитното дело са предприети мерки за привеждането на уставите на търговските банки в съответствие с неговите изисквания. Във връзка с исканията на някои банки за увеличаване на основния им капитал са направени необходимите проучвания, анализи и заключения. От търговските банки е набирана информация по отделни показатели, която е обобщавана и анализирана на национално равнище. Успоредно с това рязко нарасна нуждата от провеждането на различни проверки, проучвания и ревизии във фирми, организации и банки по искания от съд, прокуратура, държавни органи и др. Тази не съвсем типична за целите и функциите на банковия надзор дейност намалява възможностите за провеждане на ефективен банков контрол.

През годината са изготвени информации за разрешените от търговските банки големи кредити и обезпечеността за тях, становища за финансовото състояние на 20 банки във връзка с предоставянето на кредити със средства от ДФРР, информация за капитала на банките – основен и допълнителен, лошите кредити и капитализираната лихва и др.

Лицензии

Издадени са 964 разрешения за покупко-продажба на чуждестранна валута по реда на Наредба № 2 от 28 март 1991 г. Към 30 юни е събрана подробна информация от бюрата за покупко-продажба на чуждестранна валута. За периода януари – юни 1992 г. купената валута възлиза на 4.783 млрд. лв., а продадената – на 4.971 млрд. лв. Разрасналата се дейност на обменните бюра се отрази благоприятно върху разрушаването на монопола на търговските банки, засили конкуренцията и като краен резултат рязко се сви спредът на валутните курсове. За подобряване на дейността и контрола върху обменните бюра бе изпратено специално писмо до търговските банки, техните клонове, фирмите с обменни бюра, органите на данъчния контрол към Министерството на финансите.

Ревизии

През отчетния период бе завършена ревизията на ТБ „Ямбол – АД“, като ревизионният акт, предвид констатираните тежки нарушения, бе изпратен в прокуратурата за търсене наказателна отговорност на виновните лица. Пълна ревизия бе извършена и в ТБ „Бобовдол – АД“. На тази банка бе отнет лицензът за извършване на банкова дейност и са предприети необходимите

правни действия за нейната ликвидация.

През 1992 г. продължи съвместната проверка с Министерството на финансите в Българската външнотърговска банка относно изразходването на фонд „Валутен резерв“, съществувал до 1990 г. Извършени бяха редица тематични проверки в банките „Балканбанк“, Строителна банка, „Михайловград“, „Ботевград“, „Велико Търново“ и др. Съвместно с банкови експерти от Федералната резервна система на САЩ бяха извършени проверки в три търговски банки по методиката за предоставяне на кредити, изискуемите документи, отчетност, критерии, установяване на лошите кредити и др. Съвместната работа с чуждите специалисти има за цел запознаване на българските ревизори с опита, квалификацията и начините за провеждане на съвременен банков надзор в САЩ.

Специалистите от управление „Банков надзор“ разработиха модел (примерно съдържание) на доклад за годишното одитиране на търговските банки, извършвано за 1992 г. от дипломирани експерт-счетоводители, определени от Управителния съвет на БНБ.

Квалификация

Важна предпоставка за постигнатите резултати е попълване състава на управление „Банков надзор“ с млади и перспективни специалисти. От началото на годината са положени много усилия за повишаване квалификацията чрез най-различни форми на обучение: краткосрочни курсове и семинари, организирани в чужбина, текущо запознаване с методиката, способите и организацията на банковия надзор в САЩ, ползвайки помощта на консултанти по линия на МВФ и Федералната резервна система на САЩ.

3. Емисионна дейност

Количество на емисията

През 1992 г. *парите извън касите на БНБ* нараснаха със 7.7 млрд. лв., или 56.1% в сравнение с предходната година. В края на първото полугодие нарастването в сравнение с края на 1991 г. е само 0.9 млрд. лв., или 6.8%, което е потвърждение за значителното отслабване на паричната рестрикция през второто полугодие.

Търговските банки реагираха адекватно на нарасналото търсене на пари в брой през второто полугодие, като увеличиха касовите си наличности. Спрямо края на 1991 г. наличните пари в касите на търговските банки нараснаха с 1.3 млрд. лв., или със 70.8%, докато в рамките само на първото полугодие имаше спад в наличностите с около 5.3%.

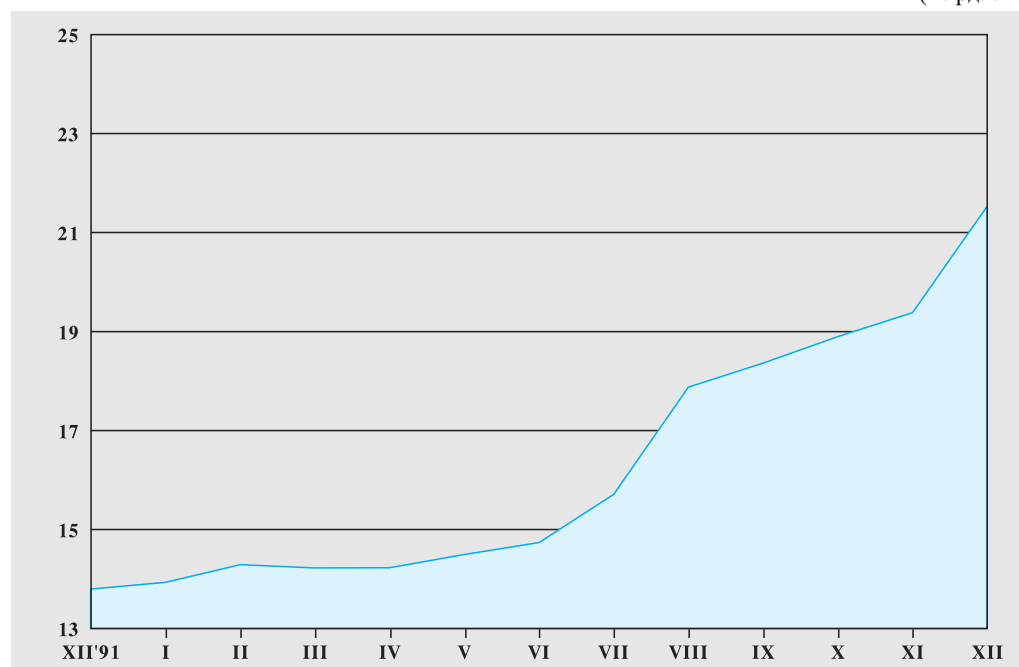
В резултат на емисионната дейност на БНБ и политиката по отношение на касовите наличности от страна на търговските банки *парите извън банките* в края на 1992 г. достигнаха 18.3 млрд. лв. Това е с 6.4 млрд. лв. повече от края на 1991 г., или с 54%. При растеж на общата парична маса (широки пари) за същия период с около 50.2% относителният дял на масата на парите извън банките към общата парична маса се увеличи с 0.2 процентни пункта и от 10.7% в края на 1991 г. нарасна на 10.9% в края на 1992 г. През първото шестмесечие на 1992 г. нарастването на парите извън банките е незначително – с около 0.9 млрд. лв. (или 7.6%), а относителният им дял в структурата на широките пари е по-малък с 0.7 пункта от този в края на 1991 г.

От посочената динамика на парите извън банките в рамките на 1992 г. се вижда, че емисионната дейност на БНБ е по-активна през второто полугодие. През първите два месеца от него – юли и август – парите извън касите на БНБ нараснаха с над 3 млрд. лв. Нарастването идва главно от увеличението с 26% на средствата за работна заплата съгласно Постановление № 133 на Министерския съвет от 1992 г., както и от сезонното увеличение в търсенето на налични пари, свързано с летния курортен сезон. Втори скок в нарастването на масата на парите в обращение се наблюдава през декември – с 2.4 млрд. лв., като резултат на повишеното търсене на населението, свързано с покупките за коледните и новогодишните празници, изплащането на допъл-

нителни възнаграждения, авансовото изплащане на средства за работна заплата, извършването на сделки в налични пари от страна на фирмите, както и от нарастването на наличностите в касите на търговските банки. Това увеличение на парите извън касите на БНБ не се различава съществено от нарастването през предходната година, когато бе с около 2.3 млрд. лв.

НАРАСТВАНЕ МАСАТА НА ПАРИТЕ ИЗВЪН КАСИТЕ НА БНБ ПРЕЗ 1992 г.

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Купюрен строеж

В сравнение с края на 1991 г. през 1992 г. настъпиха промени и в купюрния строеж на емисията. За нормалното обслужване на налично-паричния оборот по-удобни се оказаха купюрите с по-висок номинал (50, 100 и 200 лева). В края на 1992 г. те представляваха 60.4% от стойността на банкнотите при 36.4% в края на 1991 г. От 1 ноември 1992 г. БНБ пусна в обращение банкноти с номинал от 200 лева. Само за два месеца, до края на 1992 г., банкнотите с номинал 200 лева успяха да се наложат и в края на годината представляваха 14.6% от стойността на емисията.

От 1 ноември 1992 г. БНБ пусна в обращение и банкноти с номинална стойност от 20 и 50 лева с нова символика. В края на 1992 г. емисията на новите 20-левови банкноти е 3%, а емисията на 50-левовите – 35.1% от общия обем на емисията на тези купюри. Емисията банкноти от 20, 50, 100 и 200 лева с променено оформление и подобрена защита се приема добре от населението и съдейства за нормалното обслужване на разплащанията в налични пари.

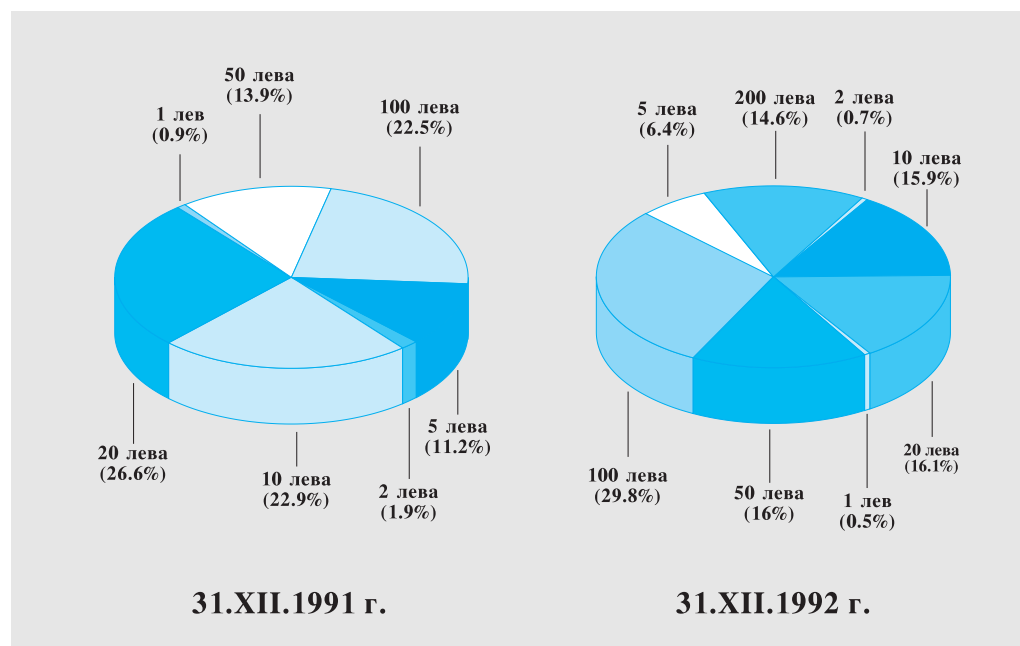
През 1992 г. бе преустановено отпечатването на банкноти с номинали от 1, 2, 5 и 10 лева (емисия 1974 г.) и 50 лева (емисия 1989 г.), като предстои подмяна на малките купюри от 1, 2, 5 и 10 лева с монети. Част от банкнотите от тези емисии бяха изтеглени от оборот с цел поддържане на чистотата на наличното парично обращение. Така техният относителен дял в структурата на общата емисия от 37% в края на 1991 г. намаля на 23.5% в края на 1992 г. На основание чл. 26 от Закона за БНБ Управителният съвет реши постепенно да се изтеглят от обращение някои от емисиите банкноти и монети. Банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева (емисия 1962 г. и 1974 г.) ще се намират в обращение и ще бъдат законно платежно средство до 31 декември 1996 г. След тази дата до 31 декември 1998 г. банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева от посочените емисии ще

се приемат на касите на БНБ за обмяна. За изтегляне от обращение на банкнотите от посочените емисии са дадени сравнително дълги срокове, което укрепва доверието на населението, че няма да има парична обмяна, а също дава възможност да не се вадят от оборота годни за обращение банкноти. Възприетата процедура и сроковете за постепенно изтегляне от обращение на някои от емисиите банкноти и монети са съобразени с практиката на развитите европейски страни.

„Средната банкнота“, пусната в обращение в края на 1992 г., е близо 19 лева при 12 лева в края на 1991 г. Независимо от това все още купюрният строеж на банкнотите в обращение не е оптимален. В тази връзка с Решение № 350 на УС на БНБ от 26 ноември 1992 г. ще се пристъпи в бъдеще към емитирането на нова серия банкноти с номинална стойност от 1000, 2000, 5000 и 10 000 лева съгласно установените за това процедури. Пускането на новата серия банкноти трябва да доведе до оптимизиране на емисионната дейност и паричното обращение.

През първото шестмесечие на 1992 г. поради структурни промени в цените на дребно се наблюдаваше излишък, натрупван в касите на БНБ, на монетите от дребните купюри 1, 2 и 5 стотинки и едновременно с това липса на някои номинали монети от 20, 50 стотинки и 1 лев. Тенденцията на липсващите номинали се подсилваше, от една страна, от забавянето на графичния и пластичния проект на държавния герб, а от друга – от нарасналите потребности от налични пари поради инфлационните процеси в икономиката. За преодоляване на този недостиг се наложи БНБ да отсече известни количества монети със старата символика.

КУПЮРЕН СТРОЕЖ НА ЕМИСИЯТА БАНКНОТИ*

* Относителният дял на купюрите е направен на база стойности.

Източник: БНБ.

Емисии на монети

В резултат на анонимен конкурс през 1992 г. бе разработен проект на новата емисия разменни монети. След одобряването на проекта от Министерския съвет БНБ възложи на Българския монетен двор изработката на монетите, които ще бъдат пуснати в обращение през 1993 г.

И през 1992 г. продължи успешно работата на БНБ по емитирането на мемориални (възпоменателни) монети. Българските възпоменателни монети години наред са сред първите петнадесет в световната класация по своето качество и дизайн. Продължавайки най-добрите традиции на българското мо-

нетосечене и запазвайки завоюваните позиции на световния пазар, през март 1992 г. УС на БНБ взе решение да сключи споразумение с германската фирма MDM за сътрудничество при разработването на програма за отсичане на български монети от благородни и неблагородни метали и други нумизматични ценности и техния маркетинг и продажба. В изпълнение на това споразумение БНБ предложи, а Министерският съвет с Протокол № 58 от 2 юли 1992 г. одобри формата, дизайна, номиналната стойност и съдържанието на трите възпоменателни монети на олимпийска, екологична и историческа тема и на новата емисия български разменни монети – емисия 1992 г. Със същия протокол Министерският съвет даде съгласие да се пуснат в обращение монетите от олимпийската, екологичната и футболната програма – емисия 1989 – 1990 г. Монетите от посочените емисии са отсечени по линията на международните монетни програми до 1990 г. (предимно за износ с метал на чуждестранни фирми). Предвидените в договора количества за разпространение в страната почти не са сечени поради нерешени въпроси с вноса на благороден метал.

С Решение № 274 на УС на БНБ от 1 октомври 1992 г. е одобрено отсичането на три възпоменателни монети, посветени на асоциирането на България към Европейската общност, с номинална стойност 500, 5000 и 10 000 лева. Със същото решение е одобрено отсичането през 1993 г. и на четири монети от сребърна сплав на олимпийска, футболна, екологична и историческа тема за участие в международни монетни програми.

Промяната в статута на БНБ и настъпилите изменения в практиката дадоха възможност да започне отсичане на възпоменателни монети за разпространение в страната. Търговията с тях ще се извършва на принципите на свободната продажба по пазарни нумизматични цени. През 1992 г. бе отменен съществуващият по-рано преференциален режим за някои категории граждани и длъжностни лица при покупката на такива монети. Цените на вътрешния нумизматичен пазар се формират на база цените на българските монети на европейските нумизматични пазари и централния курс на лева спрямо чуждестранните валути.

Благородни метали

През 1992 г. продължи тенденцията на увеличаване на *оборотната наличност от благородни метали* в Главната каса на Българската народна банка. Както и през предходната година, прирастът е формиран главно за сметка на изкупени количества от вътрешни производители и на златни монети от населението.

БНБ изкупува всички видове златни монети държавни емисии. Стойността на монетите се определя от теглото „чисто злато“ и неговата цена купува за деня на БНБ. Продажбите на местни предприятия са символични поради свиване на производствата, използващи благородни метали. Тъй като натрупването на по-големи количества от благородни метали блокира средства на БНБ и не е икономически оправдано, в бъдеще БНБ ще предприеме действия за още по-гъвкаво опериране и управление на валутната си наличност в благородни метали, вкл. чрез операции в чужбина.

НАЛИЧНОСТ ОТ СКЪПОЦЕННИ МЕТАЛИ В БНБ

(тройунции)¹

ПОКАЗАТЕЛИ	31 декември 1991	31 декември 1992
Златен резерв на БНБ ²	1 017 041	1 017 041
Оборотна наличност ³		
Злато	108 884	147 013
Сребро	596 018	1 768 120
Платина	6 301	7 039

¹ Една тройунция е равна на 31.10348 г.

² Златният резерв е на кюлчета, борсов стандарт.

³ Оборотната наличност се състои от злато, сребро и платина в стандартен вид (кюлче, лента и монети държавни емисии).

Източник: БНБ.

4. Информационни технологии

През 1992 г. бяха извършени значителни промени в прилаганите от БНБ информационни технологии. По решение на УС на БНБ от 1991 г. всички банки и банкови клонове бяха включени към *Банковата интегрирана система за електронни разплащания (БИСЕРА)*. Преводната система обслужваше съществуващите тогава форми на плащане – вирментна и акцептно-инкасовата форма. Ликвидността на банките се следеше чрез преводните сметки по техните баланси, като механизмът за това зависеше до голяма степен от добронамереността им. Механизмът не гарантираше навременна и изчерпателна информация за финансовото състояние на отделните банки. Недостатъците в съществуващата платежна система наложиха специално образуваната като консултативен орган на българските банки Комисия по унификация и банкови стандарти (КУБС) да разработи стандартизационни норми за необходимите и възможни на този етап мерки, които да се внедрят в банковото производство.

В началото на 1992 г. КУБС предложи на Управителния съвет на БНБ вариант на нова *Наредба за плащанията*, резултат на повече от осеммесечен труд. С тази наредба за първи път в нашата банкова практика се появиха и *банковите унифицирани стандарти (БУС)* – стандартизационни норми, детайлно описващи конкретни банкови технологии, разработвани от КУБС и прилагани от банките след утвърждаване от УС на БНБ. Окончателният вариант на наредбата бе приет на 10 юли 1992 г., а самото ѝ прилагане започна от 5 октомври 1992 г.

С новата Наредба за плащанията се извърши решително осъвременяване на прилаганите в страната платежни инструменти. Преразгледани бяха основополагащите за платежния процес и банковото обслужване принципи и тяхното съответствие на изискванията на една модерна пазарна икономика и на най-добрите световни стандарти. Наредбата въвежда основните изисквания при извършването на посредническите услуги в платежния процес – правилата за плащане в брой, правилата за откриване, водене и закриване на банкови сметки, ред на плащанията, основните форми на безкасово плащане. Работата по организационното и технологично осигуряване на всички изисквания на Наредбата за плащанията ще продължи и през 1993 г.

Сетълмент

В отношенията между самите банки като участници в разплащателния процес бе извършена съществена промяна с въвеждането от 5 октомври 1992 г. на сетълмент в БНБ. Правилата и основните изисквания към системата за сетълмент бяха разработени от КУБС и водещите специалисти на Банксервиз – АД, след обстойно проучване на световния опит и съобразяване с технологичните дадености – наличното програмно и техническо осигуряване. Екип от БНБ извърши и съответно проучване за готовността на българските банки за промяната, като резултатите също бяха използвани при разработване на програмното осигуряване. Специалистите от КУБС съвместно с експерти от отдел „Счетоводна методология“ и от управление „Главно счетоводство“ на БНБ разработиха специфичните изисквания и правила за отразяване на платежните операции при прилагането на механизма за сетълмент, както и за участието на самата БНБ и клоновете ѝ в разплащателния процес.

Въвеждането на сетълмент на плащанията осигурява всички междубанкови платежни операции да се извършват при спазване на строга синхронизация и последователност на пренасянето на средствата между платеца, получателя и обслужващите ги банки – посредници в платежния процес. Въвежда се принципът за инициране на плащането единствено от страна на платеца – кредитен трансфер. Плащането се осъществява само при наличие на авоар по сметката на платеца, но се проверява и за наличие на авоар по разплащателната сметка на банката на платеца при БНБ. При осъществяване на пла-

щанията се допуска и краткосрочно използване на средства от минималните задължителни резерви, като за това банката заплаща определена наказателна лихва. При недостиг на средства плащанията попадат в опашка, където изчакват, докато банката на платеца осигури по разплащателната си сметка в БНБ необходимите авоари. Този механизъм се прилага при всички между-банкови плащания.

Първите изводи от няколко месеца след прилагането на механизма на сетълмент позволяват да се обобщи, че сравнително бързо всички български банки се пренастроиха към един по-гъвкав контрол върху състоянието на ликвидността по разплащателните си сметки в БНБ, както и към пълната възможност за по-динамично управление на свободните си ресурси.

Заслужава да се отбележи отличната организация при преминаването към разплащания със сетълмент, извършена от БНБ и Банксервиз – АД. Като краен резултат броят на закъсненията при изпълнение на платежните операции бе намален до 0.8% срещу 2.7% през 1991 г.

През 1992 г. продължи работата по създаването на нормативни и методологически документи, довеждащи банковото счетоводство в съответствие с изискванията на Закона за счетоводството и Единния национален сметкоплан.

Разработен бе *Национален счетоводен стандарт за счетоводна отчетност в банките*. В процеса на създаването му с цел облекчаването на неговото внедряване и ползване КУБС взе решение за разработване на *Наръчник по банковото счетоводство*, даващ обстоятелни разяснения по тълкуването и ползването на всички сметки. Разработват се и таблици за съответствията между прилаганите досега сметки и новия сметкоплан.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МЕЖДУБАНКОВИТЕ ПЛАЩАНИЯ

(октомври – декември 1992 г.)

Междубанкови плащания	Брой	Относителен дял (%)
Изпълнени за 48 часа	1 236 438	99.21
Изпълнени с 1 ден закъснение	9 453	0.76
Изпълнени с над 1 ден закъснение	421	0.03
Общо		1 246 312

Източник: Банксервиз – АД.

5. Връзки с международните финансови институции

През 1992 г. БНБ продължи да развива отношенията си с международните финансови институции в тясно сътрудничество с правителството на Република България. Приоритетни области в тази дейност бяха привличането на финансови ресурси в подкрепа на стабилизационната икономическа програма, подпомагане на структурната реформа, както и оказването на техническа помощ за модернизация на централната банка и банковия сектор.

Международен валутен фонд

На 17 април Изпълнителният съвет на МВФ одобри второ едногодишно споразумение с България в размер на 155 млн. СПТ (50% от квотата на страната). Тези средства бяха отпуснати за финансиране на дефицита на платежния баланс в подкрепа на програмата на правителството за икономическа

стабилизация и за осигуряване на напредък в осъществяването на структурната реформа. Съгласно условията на споразумението кредитът се отпусна на 5 транша по 31 млн. СПТ всеки (около 44.6 млн. щ.д.). До края на януари 1993 г. България получи четири транша: на 11 март, 2 юли и 18 август 1992 г. и на 4 януари 1993 г. По такъв начин кредитите, получени от МВФ, достигнаха общо 459.9 млн. СПТ, или около 632 млн. щ. д.²³ Изплащането на главниците на кредитите започва от 1994 г. и ще продължи до 2000 г. Лихвите по дълга към МВФ се изплащат текущо на тримесечия. До края на януари 1993 г. България е изплатила на МВФ като лихви и такси за използването на ресурсите му 37 191 601 СПТ (около 51.2 млн. щ.д.).

На 24 ноември 1992 г. България внесе 38 725 000 СПТ, с което квотата на страната в МВФ се увеличи на 464.9 млн. СПТ. Това разширява достъпа на страната до ресурсите на фонда.

В края на 1992 г. нетното банково кредитиране на бюджета надхвърли договорената в Стенд-бай споразумението с МВФ горна граница. Основен фактор за това бяха дължимите и неплатени лихви по вътрешния държавен дълг. Като резултат страната не получи петия транш от второто едногодишно споразумение с фонда. Същевременно започнаха преговори с МВФ за сключване на ново едногодишно споразумение.

Наред с това МВФ оказва ценна техническа помощ за изграждането и функционирането на модерна банкова система. Консултантските услуги, предоставени от страна на експерти от МВФ, и експерти, привлечени от други финансови институции, обхванаха следните направления от дейността на БНБ: отчетност и вътрешен контрол, система на плащанията, икономически и паричен анализ, левови операции, банков надзор, валутни операции, информационни технологии, операции с ценни книжа.

Световна банка

През август 1991 г. между правителството на Република България и Световната банка бе сключено споразумение за Заем за структурно преустройство (SAL) в размер на 250 млн. щ.д. По решение на правителството средствата от първия транш от 150 млн. щ.д. бяха изразходвани за покупката на суров нефт и мазут за нуждите на енергообезпечаването на страната. Действително извършените разходи за доставки възлизат на около 148 млн. щ.д.

Забавянето на структурната реформа и съответно неизпълнението на някои от условията от Заема за структурно преустройство (главно липсата на напредък в приватизацията и поземлената реформа) доведоха до временно отлагане отпускането на втория транш от SAL в размер на 100 млн. щ.д. Едно от важните, но все още неизпълнени условия за отпускането на този транш бе разработването и приемането на основните правила и стандарти за банков надзор, съобразени със съвременните норми, възприети от Базелския комитет.

В съответствие с клаузите на кредитното споразумение в края на юни 1992 г. бе направена ревизия от независимата одиторска фирма „Coopers & Lybrand“ на документите, свързани с доставките на нефтопродуктите. В представения ревизионен доклад е изразено становището, че доставките, разходването на средствата и изготвянето на необходимите документи са извършени в съответствие с условията на договора по SAL и Общите условия на Световната банка, приложими по кредитни и гаранционни споразумения.

В началото на 1992 г. на България бе предложен нов заем за реструктуриране на финансовия и промишления сектор (FESAL). По време на посещенията на мисии на Световната банка бяха обсъдени въпросите относно размера и условията на заема и бе изготвена програма за действие. В нея са набелязани необходимите по-нататъшни политически и институционални мерки за изпълнение, които да продължат и разширят първоначалните стъпки на структурната реформа, подпомогната от Заема за структурно преустройство. Следва да се отбележи, че силно детайлизираните предварителни

²³ 1 СПТ = 1.3766747 щ.д. по курс от 19 януари 1993 г.

условия, чието изпълнение би наложило известна прибързаност от страна на българските органи, доведоха до забавяне договарянето на FESAL.

Като мост към договарянето и осъществяването на FESAL от страна на Световната банка бе предложен Проект за инвестиране в частния сектор и експортно финансиране, който е конкретизиран вариант на първоначално предложения Проект за развитие на индустриалния сектор.

На 20 март 1992 г. бе сключен договор с консултантската фирма „DFC Limited“ за „Проучване структурните проблеми на банковата система в България“, компонент от Заема за техническа помощ на Световната банка (TAL). След приключването на своята работа в края на ноември фирмата представи окончателния доклад с конкретни препоръки и план за действие относно сливането на банките и последващата им приватизация, който бе одобрен от Управителния съвет на БНБ.

ЕБВР

След като в края на 1991 г. Съветът на директорите на Европейската банка за възстановяване и развитие одобри документа „Стратегия за България“, банката започна съвместна работа с българските институции по осъществяването на реални операции в страната. На 24 март 1992 г. Съветът на директорите на банката одобри заем на обща стойност 114 млн. ЕКЮ за технологично обновление и разширение на ТЕЦ „Марица-изток II“. Участието на ЕБВР във финансирането на заема е в размер на 40 млн. ЕКЮ, Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) участва с 45 млн. ЕКЮ, а Националната електрическа компания – с 29 млн. ЕКЮ.

През 1992 г. започна съвместна работа по проект за разширяване и преустройство на телекомуникационната мрежа в България. ЕБВР ще участва в този проект с 32 млн. ЕКЮ, а ЕИБ ще предостави 70 млн. ЕКЮ. Предвижда се и участие на Световната банка. Започнаха проучвателни работи и по проекта за съвместно финансиране и изграждане на 32 км от Трансевропейската магистрала (Пловдив – Оризово) и ремонт на 800 км от пътната мрежа на страната. Продължава и работата по предоставяне на кредитна линия за финансиране на средни и малки предприятия.

Във финансовия сектор се разработва проект за участие на ЕБВР в капитала на някои български банки, което ще бъде съчетано и с оказване на техническа помощ. В процес на разработка е и проект за специализирана инвестиционна банка с капиталово участие на ЕБВР. Възможностите за сътрудничество в тази област се увеличават пропорционално на напредъка в процеса на консолидиране на българската банкова система.

В края на юли 1992 г. президентът на ЕБВР г-н Жак Атали посети България и проведе разговори на най-високо равнище.

Изтеклият период се характеризира с формирането на широка основа за взаимодействие на българските институции с ЕБВР. Същевременно наред с активното разработване на идейната фаза на редица проекти е налице незадоволителна скорост при тяхното конкретно стартиране и реализация.

Група на 24-те

В рамките на реализирането на програмата на Г-24 за подпомагане на процеса на структурно приспособяване и преход към пазарна икономика през август 1991 г. България сключи кредитно споразумение с Европейската икономическа общност на стойност 290 млн. ЕКЮ, като едновременно с това получи и първия транш в размер на 150 млн. ЕКЮ. На 12 март 1992 г. бе получен и вторият транш от 140 млн. ЕКЮ. Следва да се отбележи, че условията за ползване на траншовете са пряко обвързани с изпълнението на съгласуваната между МВФ и правителството икономическа програма. С това Европейската общност изцяло изпълни поетите от нея ангажменти за първоначално финансово подпомагане на реформата в страната, докато останалите 12 държави забавят или намаляват своя принос.

През 1992 г. бяха сключени двустранни споразумения с правителствата на Норвегия, Финландия, Швеция и Австрия за предоставяне на кредити за поддържане на платежния баланс (Норвегия – 13 млн. щ.д., Финландия –

10 млн. щ. д., Швеция – 14.5 млн. ЕКЮ и Австрия – 210 млн. австр. шилинга).

Програма PHARE

През ноември 1992 г. в БНБ започна работа „Звено за управление на проекти“ на програмата PHARE за реконструкция и развитие на банковия сектор. Звеното работи на база шестмесечни работни програми, които се разработват от БНБ и другите заинтересовани финансови институции. Утвърждаването на програмите се извършва от Генерална дирекция I на PHARE в Брюксел.

През декември 1992 г. бе разработен и изпратен за одобрение първият работен вариант на шестмесечната програма за периода януари – юни 1993 г., която беше приета по принцип. В тази програма са включени проекти за оказване на техническа помощ на БНБ и банковия сектор, засягащи служба „Управление на персонала“ и отдел „Научна информация и библиотека“ в БНБ, БОРИКА – ЕООД (Банкова организация за разплащане с използване на карти), Асоциация на търговските банки в България, Международен банков институт и Държавна спестовна каса. По препоръка на Банковата консолидационна компания се предвижда да се извърши одитинг на две търговски банки. Ще бъде финансирано проучване на пазара на държавни ценни книжа и по-специално на вторичния пазар.

Стойността на тези проекти по предварителна оценка възлиза на 1 721 500 ЕКЮ, от които 916 500 ЕКЮ ще бъдат отпуснати през първото шестмесечие на 1993 г.

ЕИБ

През 1992 г. продължи сътрудничеството с Европейската инвестиционна банка по проучване и разработване на схемата *APEX* за отпускане кредитни линии на български търговски банки, за инвестиране в средни и малки предприятия. Окончателните разговори по сключването на кредитното споразумение се очаква да завършат до края на първото шестмесечие на 1993 г.

6. Кадри и квалификация

Общият брой на персонала на Българската народна банка в края на 1992 г. бе 825 служители.

Подборът и назначаването на служителите се извършва чрез публична селекция по документи. През годината в БНБ постъпиха 112 служители, от които 78 експерти и специалисти с ръководни функции. Напуснали са 53 служители.

ПЕРСОНАЛ НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА

	(души)
Българска народна банка	479
Клонове	
София	81
Пловдив	39
Варна	31
Бургас	58
Плевен	53
Почивни бази	84
Общо	825

Източник: БНБ.

Трудовите възнаграждения на работещите в банката и социалните придобивки, ползвани от служителите през годината, бяха съобразени с клаузите на сключения Колективен трудов договор и действащото законодателство в тази област.

През 1992 г. значителна част от служителите на банката взеха участие в

различни форми на обучение и повишаване на квалификацията си. 35 служители завършиха пълен курс по английски език, а 70 служители – ускорени курсове по програмните продукти WORD 5.5 и QPRO. Много от служителите на банката участваха в курсове и семинари, организирани от Международния банков институт, водени от български и чуждестранни лектори.

През годината значително се увеличи техническата помощ за обучение, оказвана на БНБ от централни банки от други страни и от международните финансови институции. 52 служители на БНБ взеха участие в семинари по централно банкерство и в други курсове в чужбина.

7. Издателска дейност

През 1992 г. продължи развитието на възприетата от ръководството на БНБ линия на своевременно и широко огласяване пред обществеността на вземаните решения в сферата на банковата система и кредитното дело. За постигането на основната цел – пълна прозрачност на действията на УС на БНБ в областта на паричната политика – допринесе подробното информирание на средствата за масово осведомяване посредством прессъобщения, брифинги и изявления на ръководители на БНБ.

Значителна роля в това отношение играят и отпечатваните от БНБ периодични и непериодични издания – бюлетин, списание, брошури, книги, каталози и др. През изтеклия период публикациите на БНБ се утвърдиха сред деловите и финансовите институции у нас и в чужбина като източник на достоверна и актуална информация относно парично-кредитната политика, финансовото състояние и основните макроикономически показатели за страната.

VII. Развитие на банковата система

1. Правно регулиране

Приемането на Закона за банките и кредитното дело (в сила от 31 март 1992 г.) е важно правно събитие. С него се възстановяват правните основи на търговското банкерство в нашата страна. Два са най-характерните момента на този закон: от една страна, той отразява постиженията на банковото законодателство в развитите европейски държави, което го прави модерен правен акт, а от друга – се основава на традицията на банковото дело у нас. Това на свой ред обуславя и някои, макар и несъществени, отклонения на законодателя от установени в директивите на Европейската общност правила.

Законът за банките и кредитното дело (ЗБКД) е общ банков закон, който урежда спецификата на банката като търговец от особен вид. Тази специфика е толкова съществена, че обуславя необходимостта от правна регламентация на нейната дейност и от въвеждането на разрешителен режим за банкова дейност за разлика от установения като правило регистрационен режим от Търговския закон за другите търговци. Особеното в работата на банката е това, че тя работи изключително с чужди средства – средствата на вложителите, което повишава риска от дейността ѝ. Това изисква въвеждането на специфични банкови регулатори и постоянен контрол върху дейността на банките, осъществяван от Българската народна банка като институция и за банков надзор.

Законът дефинира възможните правни форми на банката – акционерно дружество и кооперация. Той посочва изчерпателно кръга на сделките, определяни като банкови. За извършването на тези сделки по занятие е необходимо разрешение (лицензия) от централната банка. Разрешение се изисква и за извършването на някои сделки и действия от банките (например да се преобразуват, да откриват клонове в чужбина, да придобиват участие в нефинансово предприятие, надхвърлящо 10% от капитала му), а също и за придобиване от местни, чуждестранни и икономически свързани лица на повече от 5% от акциите с право на глас в местна банка.

За да се гарантира сигурността на повереното на банките чуждо имущество и се намалят рисковете в тяхната дейност, законът въвежда редица изисквания и съотношения. Това са нормите за минимален собствен капитал, за 8-процентно съотношение между рисковите активи и размера на собствения капитал, за образуване на специални резерви за покриване на безнадеждни и съмнителни вземания, за размера на фонд „Резервен“, за тавана на големите кредити, за ограниченията на инвестициите в нефинансови предприятия и др. С наредби Управителният съвет на БНБ ще конкретизира повечето от тези нормативни съотношения и изисквания.

Съществено значение имат разпоредбите относно условията за приемане на влогове и предоставяне на кредити, които банките са длъжни да обявяват предварително на клиентите си. Законът задължава банките да участват в система за гарантиране на влоговете (чието разработване е предстоящо), което е предпоставка за възможността им да привличат депозити, т.е. да извършват една от същностните банкови сделки.

Предмет на специална регламентация са правомощията на централната банка при упражняването на банков надзор, включващи и отнемането на разрешението за извършване на банкова дейност.

Законът като правило урежда само най-съществените отношения, свързани с търговското банкерство. Много от неговите разпоредби изискват подзаконова регламентация. За целта законодателят е предоставил на Управителния съвет на БНБ нормотворчески правомощия.

Подзаконова уредба

Важно значение сред приетите от Управителния съвет на БНБ през 1992 г. нормативни актове имат Наредба № 3 за плащанията, Наредба № 5 за емитиране, продажба и изкупуване на безналични краткосрочни държавни ценни книжа (издадена съвместно с Министерството на финансите) и Наредба № 6 за рефинансиране на банките срещу залог и чрез ресконтиниране (сконтиране) на търговски ценни книжа. Новата Наредба за плащанията определя формите, реда и сроковете за извършване на плащания в страната, установява задължителното участие на всички банки в създадената от БНБ Банкова интегрирана система за електронни разплащания и използването на платежни документи съгласно установените за тях стандарти. Прилагането от банките на други форми на безналични плащания става само с предварителното съгласие на БНБ.

Предстои приемането и обнародването на наредби за разрешенията (лицензиите), издавани от БНБ, за капиталовата адекватност, за ликвидността на банките, за големите кредити и отчитането на големите и вътрешните кредити, за вътрешния контрол в банките, за класифицирането на кредитите и образуването на законови провизии. В процес на разработване е проектът на система за гарантиране (застраховане) на депозитите.

Подготовката на посочените наредби е сложен и продължителен процес, доколкото в правната система се въвеждат непознати за българското банково дело съотношения и регулатори.

Правното регулиране на банковото дело не се изчерпва с приетите и с подготвените за приемане нормативни актове. Съществуват редица нормативни празноти, които ще бъдат запълвани постепенно. Успоредно с това ще върви и процесът на отменяне на старите нормативни актове. Правната система все още чака нов закон за валутните ценности, закон за ценните книжа, за борсите. Редица законови разпоредби се нуждаят от усъвършенстване и конкретизиране.

Независимо от всичко това 1992 г. бе една изключително важна година за развитието на банковото право в България, тъй като се поставиха основите на търговското банкерство.

2. Организационни промени в банковата система

През 1992 г. в организационната структура на банковата система ясно се наблюдаваха две противоположни тенденции. Първата бе свързана с либерализирането на банковия сектор и навлизането в него на нови участници. За разлика от 1991 г. то бе по-слабо изразено, като повечето от новолицензираните банки бяха с преобладаващ частен капитал. Втората тенденция се прояви в подготовката за обединяване и възникването на крупни банки в резултат от започналия процес на банкова консолидация.

Нови банки

През 1992 г. са издадени лицензии за банкова дейност на: Частна земеделска и инвестиционна банка – АД; Частна предприемаческа банка „Тексим“ – АД; Обединена българска банка – АД, образувана чрез сливане на 22 търговски банки от страната и приемане на техните активи и пасиви; Селскостопанска кредитна централа – АД, с разрешение да предоставя кредити на други лица в левове и валута по чл. 1, ал. 2, т. 2 и да извършва гаранционни сделки по чл. 1, ал. 1, т. 7 от ЗБКД.

През годината продължиха проучванията по представените искания за банкова дейност от Банка „Славяни“ – АД, „Ксиосбанк“ – Атина, Капиталбанк – АД, и др.

Консолидация на банковия сектор

Изтеклата година съвпада с едногодишната дейност на Банковата консолидационна компания, която бе учредена през януари и регистрирана в съда на 18 февруари 1992 г. Основните цели и задачи на БКК съгласно нейния устав включват: прехвърляне на държавното участие в капитала на търговските банки; консолидация на търговските банки с над 50% държавно участие съобразно утвърдените критерии и принципи; оптимизиране на финансово-кредитната дейност на новите групировки и постигане на адекватно банково обслужване; подготовка и провеждане на приватизация на определени търговски банки.

През април 1992 г. започна да се обсъжда проект за консолидация на девет банки, като през юли групировката достигна двадесет и три. Обединената българска банка, включваща 22 банки, бе лицензирана от БНБ и регистрирана в съда на 24 декември 1992 г. Разгледан и одобрен е проектът за сливане на дванадесет търговски банки в банка „Експрес“ със седалище Варна; девет търговски банки в Агробанк със седалище Пловдив.

Не бяха приети предложенията за сливане на ТБ „София“ и ТБ „Хемус“ и за създаване на нова банка около ТБ „Възраждане“. До края на 1992 г. бяха разгледани, без да им е даден ход, проектите за сливане на търговските банки „Електроника“, „Казанлък“, „Хемус“ и „София“ и проектът за сливане на търговските банки около „Биохим“. Обсъждат се проектите за консолидация на „Кристалбанк“, Пощенска банка, Стопанска банка, „Минералбанк“, Българска външнотърговска банка и „Сирбанк“.

След регистрация на новите консолидирани търговски банки (процес, който се очаква да завърши към средата на 1993 г.) особено значение придобиват въпросите за: формиране и практическо изпълнение на вътрешните правила за банкова дейност; счетоводна информация за операциите и отчетността; формиране на клоновата мрежа.

3. Балансови резултати от дейността на търговските банки

При условията на продължаваща икономическа депресия и относително висока инфлация в консолидирания баланс на банките за 1992 г. намират проявление опитите на търговските банки да управляват ефективно своите активи и пасиви с инструменти, отговарящи по характер и съдържание на умерено рестриктивната парична политика, провеждана от БНБ през 1992 г.²⁴

Първична ликвидност

В актива на баланса най-голямо нарастване отбелязват резервите на търговските банки. Наличните парични средства нарастват със 70.8%, а средствата по разплащателната сметка в БНБ с 231.5% спрямо предходната година. Увеличението на наличните парични средства говори за нарастваща тенденция да се извършват разплащания без посредничеството на банковата система и се дължи на две причини. Поради все още недостатъчните услуги и облекчения (разплащателни и лихвени), които търговските банки предлагат, по-малките частни фирми предпочитат да се разплащат помежду си в брой. Освен това този начин на разплащане се избира поради несигурност в икономическата състоятелност на платците.

²⁴ В консолидирания баланс не е включен балансът на ДСК. Той е предварителен и е изготвен по методика, която не позволява по-подробно третиране на данните, поради което някои от изводите са направени въз основа на оперативни данни.

КОНСОЛИДИРАН БАЛАНС НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Сума в милиони
левове

31.XII.1991 г.

31.XII.1992 г.

Активи

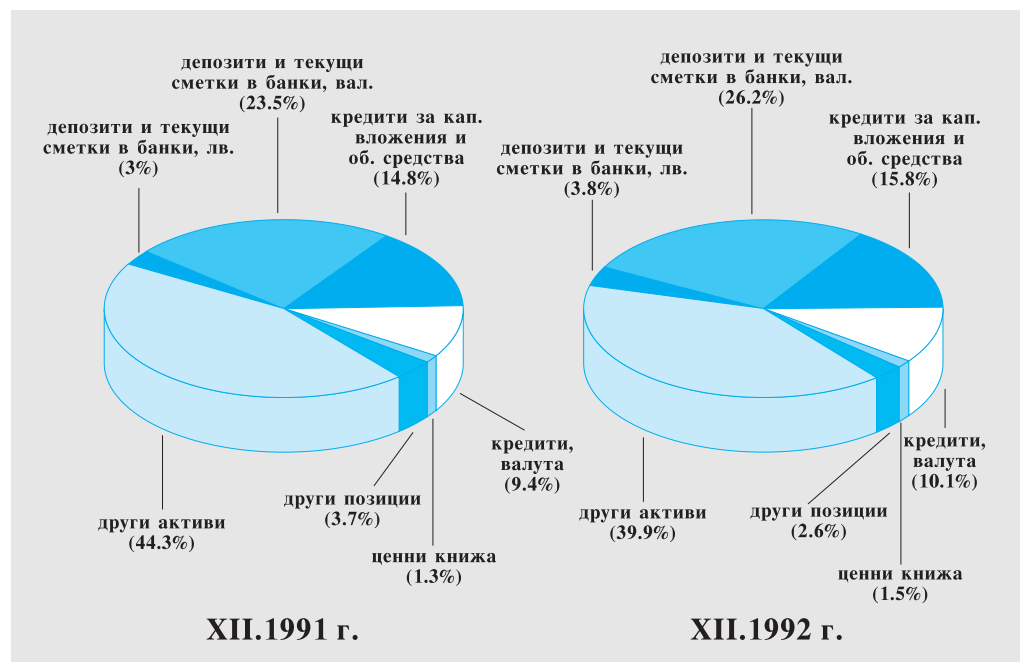
Налични парични средства	1 896	3 239
Благородни метали	2 118	2 238
Съучастия и сдружения	1 544	1 682
Депозити и текущи сметки в банки в левове	12 024	19 262
Депозити и текущи сметки в банки във валута	95 329	133 688
Кредити за капитални вложения и оборотни средства	60 077	80 582
Кредити във валута	37 994	51 572
Кредити от фонд „Държавно кредитиране“	7 955	1
Кредити от ДФРР	0	0
Имущество на банките	328	2 324
Ценни книжа	5 374	7 542
Средства по разплащателна сметка в БНБ	1 197	3 968
Други активи	179 692	203 597
Общо	405 529	509 695

Пасиви

Основен капитал и фондове на банката	13 725	20 692
Влогове и депозити на граждани	12 228	29 052
Сметки на фирми и организации в левове	25 616	37 880
Получени кредити от други банки	34 152	47 402
Сметки на фирми и организации във валута	50 257	61 068
Привлечени кредити от чужбина	250 985	292 091
Получени кредити във валута от банки	4 241	4 557
Средства от фонд „Държавно кредитиране“	7 892	100
Средства от ДФРР	0	0
Съучастия и сдружения	725	73
Други пасиви	5 708	16 780
Общо	405 529	509 695

Източник: БНБ.

СТРУКТУРА НА АКТИВИТЕ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Източник: БНБ.

Дълготрайни материални активи

Липсата на нови форми в обслужването донякъде се компенсира от териториалната експанзия на търговските банки. През годината са открити повече от 70 клона и 2 нови банки. Имуществото на банките нараства над 6 пъти в резултат както от откриването на нови клонове и офиси, така и от извършената от някои банки преоценка на основните фондове.

Кредити

Вследствие прилаганата рестриктивна политика и ограниченията, наложени с кредитните тавани, кредитите се увеличават с 34.8% спрямо предходната година.

Както и досега, относителният дял на рисковите активи в кредитния портфейл на банките е голям. Преобладават лошите кредити, отпуснати на държавни предприятия до 1990 г.

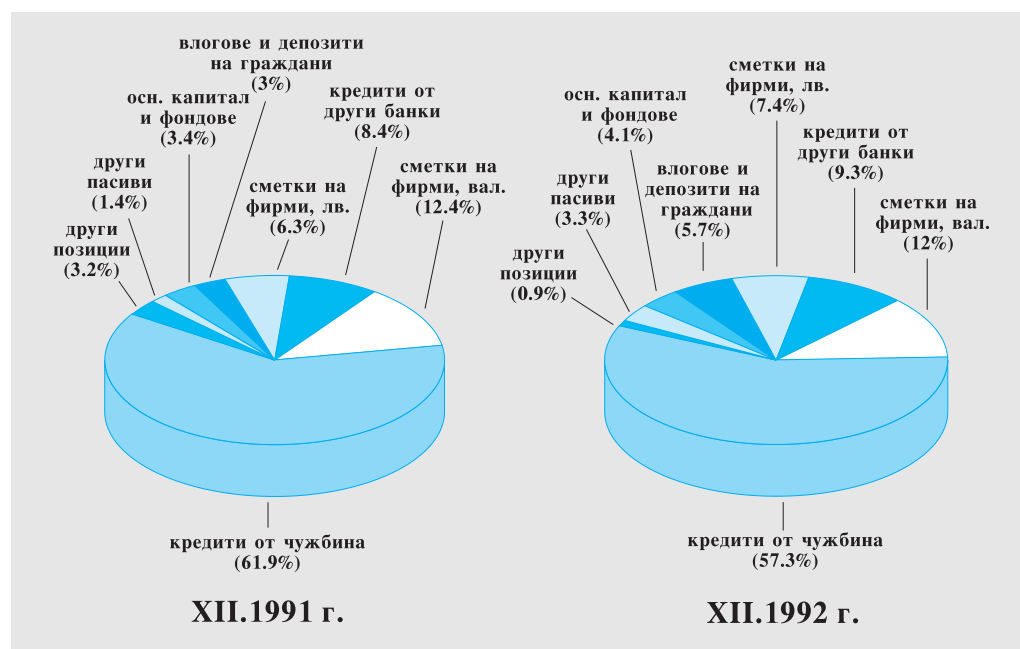
Законови провизии

Банките започнаха да заделят провизии за лоши кредити едва след 1990 г. Дотогава, макар че съществуваше нормативно основание, нямаше такава практика. В резултат на въведения преходен механизъм за образуване на законови провизии, създаден със Заповед № 26 от 21 януари 1992 г. на Министерството на финансите и Решение № 32 от 21 март 1992 г. на УС на БНБ, бяха образувани известни рискови провизии. По предварителни оценки размерът на лошите кредити към 31 декември 1992 г. е повече от 41 млрд. лв., което е около два пъти повече спрямо предишната година.

Депресията в икономиката, задържащата се относително висока инфлация и често променящата се конюнктура на пазара водят до неплатежоспособност и на новосъздадени фирми. Това рефлектира върху финансовото състояние на търговските банки, което заедно с недостатъчната квалификация на банковите кадри и липсата на система за информация за кредитополучателите обяснява защо нови банки с минимално участие на държавата имат вече „замърсени“ кредитни портфейли.

През 1992 г. остава голям относителният дял на другите активи в активната част на баланса на търговските банки. Над 200 млрд. лв. от общата сума са в баланса на Българската външнотърговска банка, като голяма част от тях са курсовите разлики от девалвацията на лева през февруари 1991 г.

СТРУКТУРА НА ПАСИВИТЕ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Източник: БНБ.

Депозити

В пасива на баланса най-бързо се увеличават влоговете и депозитите на граждани – със 137.6%. Това говори за нарастване ролята на търговските банки в обслужване на населението, въпреки че ДСК все още запазва приоритета си в тази област.

Номиналният размер на депозитите нараства както от нови спестявания, така и от капитализираната лихва. Отчитайки динамиката на месечните лихвени равнища, ефективният лихвен процент за цялата 1992 г. е 55.57%.

Капитал

Капиталът на банките нараства с 50.8% в резултат на увеличението на нормата за минималния размер на изискуемия основен капитал и нарастването на допълнителния капитал. Ръстът на основния капитал е близо два пъти по-голям спрямо предходната година, докато нарастването на допълнителния капитал от заделяне на провизии за лоши кредити е незначително.

Валутен компонент на пасива

При съпоставяне на валутните компоненти на пасива по постоянен валутен курс се наблюдава минимално увеличение. Това е резултат от продължаващия спад в производството и липсата на приток на чужди капитали, но в същото време индикира и успеха на паричната политика да задържи и спре процеса на субституция на националната валута (т.нар. доларизация). Независимо от слабото увеличение на валутните компоненти техният относителен дял продължава да е преобладаващ – 67.8% от общия обем. Високият обем на валутния компонент се дължи на голямата (и нарастваща след мораториума от 29 март 1990 г.) външна задлъжнялост, както и на подценяването на лева.

Като цяло балансите на търговските банки показват, че те сравнително успешно управляват собствените си и привлечените средства в условията на икономическа регресия и висока инфлация при тежък външен и вътрешен дълг. Забелязва се и стремеж на банките да влязат с укрепнали позиции в процеса на консолидация на банковата система, което постигат чрез увеличаване на капитала и резервите си.

**VIII. Основни насоки
на паричната политика през 1993 г.**

Главната цел на паричната политика и през 1993 г. ще бъде вътрешната и външната стабилност на националната валута. С оглед на стартовите икономически условия на годината тази цел ще се конкретизира в такова настрояване на инструментите на паричната политика, което да ограничи нарастването на паричното предлагане, а оттам и инфлацията до равнище, по-ниско от отчетеното за 1992 г. За постигане на по-ефикасно въздействие върху националното стопанство БНБ, както обикновено, ще провежда редовни консултации с правителството по въпросите на икономическата политика.

Основни проблеми на паричната политика през 1993 г.

Паричната политика през 1993 г. ще продължи да носи основната тежест по стабилизиране икономиката на страната. Същевременно нейното провеждане ще бъде подложено на натиск и ще срещне допълнителни проблеми, породени от:

- оживените инфлационни очаквания, които ще се подклаждат през годината от необходимостта да се коригират в една или друга степен редица регулирани цени;
- заявените вече обещания по отношение поддържане реалните доходи на редица категории заети и вероятността от разхлабване политиката на доходите за годината като цяло;
- закъснението в приемане на Закона за държавния бюджет, величината на очаквания дефицит и особено неговия профил през годината;
- продължаващия натиск от страна на отделни държавни монополи за покриване на финансовите им загуби с кредити от банковата система при участие на БНБ;
- актове на Народното събрание и правителството от рода на Закона за финансово осигуряване на земеделието през 1993 г., които могат да подкопаят провежданата от БНБ парична политика и влизат в противоречие със запазване стабилността на финансовата система;
- значително изчерпване на „резерва“ на подцененост на лева, което ще направи натиска върху курса на долара пропорционален на инфлацията и очакванията за нея.

Равнището на инфлацията в края на 1992 г. и първото тримесечие на 1993 г. не може да се счита за задоволително след почти двегодишна макроикономическа стабилизация. В условията на свободно плаващ валутен курс и очаквано разхлабване на политиката на доходите при подновяване на преговорите между правителството, работодателите и синдикатите относно заплащането в общественения сектор ролята на паричната политика ще остане решаваща за контролиране на инфлацията. За да могат да се изпълнят намеренията на правителството за намаляване на инфлацията през 1993 г. в сравнение с предходната година, централната банка ще осъществява умерена рестрикция, която ще противостои на инфлационния натиск, породен от бюджетния дефицит и номиналния ръст на доходите на населението. В същото време ограничителният характер на паричната политика ще бъде така дозиран, че да не задушавя повече изпадналия в дълбока депресия реален сектор.

Динамика на паричното предлагане

Ръстът на паричното предлагане, измерено чрез обема на широките пари, ще продължи да изостава от инфлацията, като при ускоряване на последната, разликата ще се увеличава. На основата на хипотезата за стабилност на макроикономическата функция на търсене на пари растежът на паричната маса може да се ограничи до очаквания номинален ръст на БВП. При условие че фактичската инфлация не надхвърли очакваната, тази динамика на паричното предлагане няма да доведе до сериозни промени в скоростта на обръщение на паричната маса.

По отношение структурата на паричната маса може да се предполага, че по-ясно изразеният тренд на номинално обезценяване на лева, който се очаква през 1993 г., ще доведе до известно нарастване дела на депозитите в чужда валута. БНБ ще предприема необходимите мерки да противодейства на тази тенденция, но няма да си поставя за цел пълното ѝ елиминиране.

При съществуващата неопределеност на параметрите и времето за постигане на евентуално споразумение с частните банки от Лондонския клуб относно уреждане на външния дълг, както и при по-неблагоприятните изгледи за постъпване на ресурси от международните финансови институции през 1993 г. в сравнение с предходната много трудно е да се определят измененията в *нетните чуждестранни активи* на банковата система и във валутните резерви на централната банка. За укрепване базата на валутната политика и стабилността на финансовата система ще е необходимо поддържането на brutните валутни резерви на БНБ до равнище, равно на обема на вноса за 2.5 – 3 месеца при, общо взето, неизменно равнище на нетните чуждестранни активи на търговските банки.

Очаква се през 1993 г. динамиката на *вътрешния кредит* да бъде близка до динамиката на паричното предлагане. При залагане на умерен бюджетен дефицит (около 6% от БВП) ще се създадат предпоставки ръстът на кредита за реалния сектор слабо да изпреварва ръста на кредита за правителството, което отчасти ще компенсира ефекта на изтласкване, наблюдаван през предходната година. Евентуален по-висок дефицит на държавния бюджет ще има за последица продължаване тенденцията към намаляване на кредита за държавните и частните нефинансови предприятия в реален израз или нарастване на паричната маса в по-големи размери, отколкото е съвместимо с целите на правителството за ограничаване на инфлацията до равнище, по-ниско от това през 1992 г.

В рамките на реалната икономика ускореното кредитиране на частния сектор ще съдейства за повишаване на неговата стопанската активност и увеличаване на приноса му в brutния вътрешен продукт. Това ще противодейства на продължаващия общ спад в общественения сектор и ще направи възможно реалното съкращаване на БВП за 1993 г. да се ограничи до 4%, каквито са намеренията на правителството.

Валутна политика

И през 1993 г. БНБ активно ще въздейства на валутния пазар. Целта на централната банка в областта на валутната политика остава същата, както през миналата година: да не се допускат резки колебания на валутния курс, които ще разгорят спекулативните страсти и ще потиснат предприемаческия дух на частните фирми, единствени работещи при твърди бюджетни ограничения. Доколкото заложената в началото на радикалната икономическа реформа разлика между номиналния валутен курс и покупателната сила на националната валута в значителна степен се стопи през 1992 г., има основание да се очаква, че през 1993 г. реалното поскъпване на лева ще бъде много по-малко, отколкото през миналата година. БНБ вече разполага с достатъчен валутен резерв за намеса на валутния пазар, а при необходимост ще използва

и други инструменти на паричната политика за овладяване евентуални колебания на валутния курс, породени от спекулации. В същото време БНБ няма да интервенира с цел неутрализиране действието на фундаменталните фактори, определящи динамиката и равнището на валутния курс. Така ще се поддържа конкурентоспособност на българските износители на международния пазар и достатъчно висока цена на вноса, ограничаваща изместването на националните производители от чуждестранните на вътрешния пазар. По този начин ще продължат да се създават икономически предпоставки както за нарастване на нетния износ и укрепване на платежния баланс, така и за намаляване спада на производството. Увеличаването в сравнение с 1992 г. на положителното салдо по текущата сметка на платежния баланс ще осигури ресурси за обслужване на външния дълг, без да се посяга на вече натрупаните валутни резерви на БНБ.

Особено внимание следва да се отдели на необходимостта от увеличаване на валутния авоар на БНБ през 1993 г., с оглед да се формират достатъчни резерви за предстоящите плащания по външния дълг.

Кредитни тавани

И през 1993 г. кредитните тавани ще играят важна роля при осъществяване на паричната политика поради високите темпове на инфлация и необходимостта от твърд контрол върху нарастването на кредита и ликвидността в икономиката. При определянето им за отделните търговски банки постепенно ще се модифицира и отчита тяхната капиталова осигуреност, както и количеството и качеството на привлечените средства.

Рефинансиране на търговските банки

В областта на рефинансирането централната банка ще развива ломбардните и скотовите операции, които ще изместват прякото необезпечено кредитиране на търговските банки.

През 1993 г. ще се разшири множеството от инструментите на паричната политика със започване на *операции на открития пазар с държавни ценни книжа*. Чрез този инструмент за по-фина настройка на паричната политика, използван във всички страни с развита пазарна икономика, ще продължи постепенното заместване на директните с индиректни средства за регулиране на ликвидността в банковата система. Неговото успешно овладяване и прилагане от БНБ ще зависи в значителна степен от политиката на емисия на държавни ценни книжа от страна на Министерството на финансите и предлаганите цени, които трябва да са съобразени както с необходимостта да се минимизират разходите на бюджета по обслужване на вътрешния дълг, така и с квазипазарното лихвено равнище. От гледна точка на създаване на по-благоприятни условия за финансиране на бюджетния дефицит в средносрочен аспект второто обстоятелство има по-голямо значение.

Лихвена политика

За изминалите почти две години от началото на икономическата реформа у нас БНБ натрупа значителен опит в областта на лихвената политика. И през 1993 г. тя ще се използва като мощно средство за регулиране на паричната рестрикция в зависимост от динамиката на инфлацията. Макар че осъзнава, че положителният реален лихвен процент е важно условие за рационален избор в областта на инвестициите, централната банка не може да го поддържа на такова равнище, защото е непосилно бреме за изпадналото в дълбока депресия стопанство. Във връзка с това през повечето месеци от годи-

ната реалният лихвен процент по депозитите ще остане отрицателен, а по кредитите – нулев. Лихвената политика ще бъде гъвкава, за да не се допусне нито подронване на депозитната база при преминаване на социално приемливата долна граница за изменението на реалния лихвен процент по депозитите, нито допълнително натоварване на цените чрез прекомерно високи лихви по кредитите. При определянето на основния лихвен процент БНБ ще проявява умерена консервативност и ще реагира само на по-значимите и трайни отклонения в инфлацията, тъй като евентуални неудачи във фината му настройка могат да имат необратими отрицателни последствия върху валутния курс. За осъществяване на набеязаната лихвена политика от първостепенно значение ще е съдържането на бюджетния дефицит в разумни граници, осигуряващи достатъчен кредитен ресурс за неправителствения сектор.

Инфлационните напрежения в икономиката остават основно предизвикателство за паричната политика и през 1993 г. Успешното им овладяване за създаване на по-стабилна икономическа среда, благоприятна за ускорено протичане на структурната реформа, ще зависи не на последно място от координиране на паричната с останалите компоненти на икономическата политика и доброто взаимодействие между парламента, правителството и БНБ.

Приложения

Съдържание

Брутен вътрешен продукт _____	129
Производство по основни отрасли _____	129
Заетост по отрасли _____	130
Баланс на паричните доходи и разходи на населението _____	131
Структура на населението по размер на общия доход _____	132
Работна заплата и екзистенц-минимум _____	132
Заетост и работна заплата _____	133
Индекси на потребителските цени _____	134
Индекси на цените на дребно _____	135
Структура на износа и вноса по стокови раздели през 1991 г. _____	136
Структура на износа и вноса по стокови раздели през 1992 г. _____	136
Износ по групи страни _____	137
Внос по групи страни _____	137
Основни търговски партньори на България _____	138
Платежен баланс _____	139
Централен валутен курс и обеми на междубанковия валутен пазар _____	140
Парично предлагане _____	140
Вътрешен кредит _____	141
Номинални лихвени проценти по едномесечни депозити _____	142
Реални лихвени проценти по едномесечни депозити _____	142
Номинални лихвени проценти по краткосрочни кредити _____	143
Реални лихвени проценти по краткосрочни кредити _____	143
Изпълнение на републиканския бюджет _____	144
Изпълнение на консолидирания държавен бюджет _____	146
Приходи и разходи на БНБ към 31 декември 1992 г. _____	147
Неизгължени кредити към търговските банки към 30 май 1992 г. _____	148
По-важни решения на УС на БНБ _____	149

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ

Показатели	1989	1990	1991	1992 ¹	1990	1991	1992 ¹	1990	1991	1992 ¹
		(млн. лв. – текущи цени)			(млн. лв. – цени от предходната година)				(темп на изменение ² , %)	
БВП – произведен	39579	45390	131058	195000	35970	42253	120980	90.9	88.3	92.3
Промисленост и строителство	23507	23273	62843	90800	20559	18947	55900	87.5	81.4	89.0
Селско стопанство	4331	8055	20139	20200	4170	8675	18580	96.3	107.7	92.3
Услуги	11742	14062	48076	84000	11241	14631	46500	95.7	88.7	96.7
БВП – използван	41103	47385	135916	209480	37979	42429	118050	90.9	88.3	92.3
Крайно потребление	27999	33585	99305	164170	28167	30788	91650	100.6	85.6	92.3
Население	25180	30298	78759	130640	21128	27758	72960	98.5	84.3	92.6
Държавни разходи	2819	3286	20546	33530	7039	3030	18690	108.6	89.8	90.9
Брутно натрупване	13105	13800	36611	45310	9812	11641	26400	74.9	84.4	72.1
Капитални вложения	10328	9652	24777	39310	8415	7728	24400	81.5	80.1	98.5
Прираст на запасите	2776	4148	11834	6000	1397	3913	2000	50.3	94.3	16.9
Външнотърговско салдо, загуби и статистическа необвързка	-1524	-1995	-4858	-14480	-2009	-176	2930			

¹ По предварителни данни на НСИ.

² Темповете са изчислени по постоянни цени.

Източник: НСИ.

ПРОИЗВОДСТВО ПО ОСНОВНИ ОТРАСЛИ¹ (по цени 1990 г.)

Отрасъл	1989	1990	1991	1992 ³	1990	1991	1992
			(млн. лв.)			(1989 = 100, в %)	
Промисленост	59625	52747	39957	31709	88.5	67.0	53.2
Строителство	6038	6158	5983	4748	102.0	99.1	78.6
Селско стопанство ²	14852	13815	14434	13560	93.0	97.2	91.3
Транспорт	5067	4578	4481	3885	90.3	88.4	76.7
Търговия	4155	4445	5370	3666	107.0	129.2	88.2
Съобщения	757	840	910	1230	111.0	120.2	162.5
Други	1258	1198	1388	442	95.2	110.3	35.1

¹ Само държавен и кооперативен сектор. Данните се получават преди окончателните счетоводни записвания.

² От всички категории стопанства.

³ Предварителни данни.

Източник: НСИ.

ЗАЕТОСТ ПО ОТРАСЛИ

Показатели	1989	1990	1991	1992	Индекси, 1989 = 100			Относителен дял на заетите				
					1990	1991 (%)	1992	1989	1990	1991	1992 (%)	
		(хил. души)										
Общо	4365	3824	3205	2653	87.6	73.4	60.8	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Промисленост	1646	1457	1195	1004	88.5	72.6	61.0	37.7	38.1	37.3	37.8	37.8
Селско и горско стопанство	814	672	570	401	82.6	70.0	49.3	18.6	17.6	17.8	15.1	15.1
Строителство	361	312	222	168	86.4	61.5	46.5	8.3	8.2	6.9	6.3	6.3
Услуги	1544	1383	1218	1080	89.6	78.9	69.9	35.4	36.2	38.0	40.7	40.7
Транспорт	247	231	201	174	93.5	81.4	70.4	5.7	6.0	6.3	6.6	6.6
Търговия	395	311	240	175	78.7	60.8	44.3	9.0	8.1	7.5	6.6	6.6
Съобщения	44	45	45	43	102.3	102.3	97.7	1.0	1.2	1.4	1.6	1.6
Други услуги	858	796	732	688	92.8	85.3	80.2	19.7	20.8	22.8	25.9	25.9
Комунално стопанство	97	58	57	49	59.8	58.8	50.5	2.2	1.5	1.8	1.8	1.8
Наука	97	88	65	49	90.7	67.0	50.5	2.2	2.3	2.0	1.8	1.8
Образование	277	276	270	263	99.6	97.5	94.9	6.3	7.2	8.4	9.9	9.9
Изкуство, култура	46	44	36	31	95.7	78.3	67.4	1.1	1.2	1.1	1.2	1.2
Здравеопазване	215	215	204	199	100.0	94.9	92.6	4.9	5.6	6.4	7.5	7.5
Финанси, кредит, застраховка	26	25	25	32	96.2	96.2	123.1	0.6	0.7	0.8	1.2	1.2
Управление	61	51	47	45	83.6	77.0	73.8	1.4	1.3	1.5	1.7	1.7
Други	39	39	28	20	100.0	71.8	51.3	0.9	1.0	0.9	0.8	0.8

Източник: НСИ, БНБ.

**БАЛАНС НА ПАРИЧНИТЕ ДОХОДИ И РАЗХОДИ
НА НАСЕЛЕНИЕТО**

Показатели	(млн. лв.)					
	1991	януари – март'92	януари – юни'92	януари – септ.'92	1992	1992 към 1991 (%)
Доходи	82363	24395	56089	92507	153018	85.8
Работна заплата	37822	12186	26598	44429	62000	63.9
Доходи от друга икономическа дейност	4808	2002	8000	15472	35000	628.0
Пенсии	12373	4132	8572	14344	20010	61.7
Помощи	6363	1369	3367	5528	8500	33.6
Стипендии	298	140	377	434	600	101.3
Обезщетения по застраховки	402	391	533	690	800	99.0
Заеми	986	223	442	510	608	-38.3
Лихви	12552	3842	7700	10500	24000	91.2
Други	6759	110	500	600	1500	-77.8
Разходи	82363	24395	56089	92507	153018	85.8
покупка на стоки	47360	11000	33576	53000	75450	59.3
заплащане на услуги	12051	3000	5550	10984	24000	99.2
данъци и такси	5360	2502	4878	7737	12400	131.3
застрахователни и осигурителни вноски	937	544	754	1108	1560	66.5
членски и дялови вноски	126	40	70	100	170	34.9
погасяване на заеми	2803	360	680	1113	1558	-44.4
лихви и глоби	705	171	351	473	567	-19.6
Други разходи	1174	300	620	912	1198	2.0
Спестявания	11847	6478	9610	17080	36115	204.8

Източник: НСИ.

**СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИТЕ
ДОХОДИ И РАЗХОДИ НА НАСЕЛЕНИЕТО**

	(%)				
	1991	януари – март'92	януари – юни'92	януари – септ.'92	1992
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	45.9	50.0	47.4	48.0	40.5
	5.8	8.2	14.3	16.7	22.9
	15.0	16.9	15.3	15.5	13.1
	7.7	5.6	6.0	6.0	5.6
	0.4	0.6	0.7	0.5	0.4
	0.5	1.6	1.0	0.7	0.5
	1.2	0.9	0.8	0.6	0.4
	15.2	15.7	13.7	11.4	15.7
	8.2	0.5	0.9	0.6	1.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	57.5	45.1	59.9	57.3	49.3
	14.6	12.3	9.9	11.9	15.7
	6.5	10.3	8.7	8.4	8.1
	1.1	2.2	1.3	1.2	1.0
	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
	3.4	1.5	1.2	1.2	1.0
	0.9	0.7	0.6	0.5	0.4
	1.4	1.2	1.1	1.0	0.8
	14.4	26.6	17.1	18.5	23.6

СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО ПО РАЗМЕР НА ОБЩИЯ ДОХОД ПРЕЗ 1992 г.

Групи	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
до 339 лв.	11.2	5.6	7.2	6.4	5.4	3.5	4.4	5.2	7.6	7.1	6.1	1.7
от 400 до 599 лв.	25.3	19.5	20.5	18.8	16.9	14.2	14.8	14.1	18.0	17.0	16.2	5.5
от 600 до 799 лв.	23.6	24.1	22.7	22.6	21.7	21.0	20.2	18.4	20.4	19.6	19.8	11.8
от 800 до 999 лв.	16.6	19.4	18.6	18.2	18.4	19.6	18.1	17.0	16.9	16.7	17.1	15.6
от 1000 до 1199 лв.	10.3	13.1	12.5	13.3	13.7	15.0	14.7	14.1	12.8	13.0	13.4	16.6
от 1200 до 1399 лв.	5.9	8.1	7.9	8.4	9.5	10.7	10.3	10.5	9.1	9.7	9.8	14.2
от 1400 до 1599 лв.	3.3	4.9	4.7	5.5	6.1	6.8	7.2	7.9	6.2	6.6	6.9	12.3
от 1600 до 1799 лв.	1.9	2.8	3.0	3.4	4.0	4.6	4.9	5.5	4.2	4.6	4.8	9.5
от 1800 до 1999 лв.	1.1	1.6	1.7	2.1	2.5	2.8	3.3	4.1	2.8	3.3	3.3	7.3
над 2000 лв.	0.7	1.0	1.1	1.4	1.7	1.9	2.2	3.0	2.0	2.4	2.5	5.6

Източник: БНБ.

РАБОТНА ЗАПЛАТА И ЕКЗИСТЕНЦ-МИНИМУМ ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	1992
Минимална работна заплата	620	620	620	620	620	620	850	850	850	850	850	850	735
Средна работна заплата	1424	1454	1625	1635	1632	1930	1902	1905	2230	2114	2188	2887	1895
Екзистенц-минимум (средно)	746	788	828	854	936	966	950	968	984	1050	1129	1208	951
Деца	744	784	820	844	909	936	924	911	933	988	1058	1124	915
Работещи	793	839	885	916	1011	1045	1027	1013	1037	1110	1197	1286	1013
Пенсионери	639	671	702	722	791	813	801	925	918	980	1050	1119	844

Източник: НСИ, БНБ.

ЗАЕТОСТ И РАБОТНА ЗАПЛАТА ПО ТРИМЕСЕЧИЯ НА 1992 г.

Отрасли	Средносписъчен брой заети (души)				Средства за работна заплата (хил. лв.)				Средна работна заплата (лв.)			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Общо за страната	2755610	2723792	2627206	2503600	12115585	14110409	15988606	18093535	1466	1727	2029	2409
Материално производство	2075408	2048728	1958863	1841456	9194764	11000661	12421606	13498981	1477	1790	2114	2444
Промисленост	1050305	1021607	986992	957191	5022276	5896399	6607006	7349304	1594	1924	2231	2559
Производство на електро- и топлоенергия	35059	35285	35695	36300	284144	343819	497003	434928	2702	3248	4641	3994
Каменовъглена	38627	38671	38743	38600	326230	347770	455317	483237	2815	2998	3917	4173
Нефтодобивна и газодобивна	369	377	384	390	2139	2869	3072	3617	1932	2537	2667	3091
Черна металургия (вкл. рудодобив)	27077	26717	26583	26100	192737	211140	277178	332073	2373	2634	3476	4241
Цветна металургия (вкл. рудодобив)	36478	35462	35089	34400	250522	277066	322876	368904	2289	2604	3067	3575
Машиностроене и металообработваща	213031	214295	201573	194700	1016971	1214990	1277994	1413748	1591	1890	2113	2420
Електротехническа и електронна	130035	119495	112754	106400	498700	581740	573150	632154	1278	1623	1694	1980
Химическа и нефтопреработваща	90801	84281	85390	83700	618020	729419	773510	895950	2269	2885	3020	3568
Строителни материали	34928	36516	34595	32600	158133	215446	235891	255144	1509	1967	2273	2609
Дърводобивна и дървообработваща	50989	50101	48917	48200	200345	234754	264864	305812	1310	1562	1805	2115
Целулозно-картиена	13851	13381	13100	12600	51897	61878	73166	78437	1249	1541	1862	2075
Стъкларска и порцеланово-фаянсва	18703	18625	18062	17900	78488	89428	96835	123725	1399	1601	1787	2304
Текстилна и трикотажна	78237	76141	74225	71800	285497	318984	345783	401199	1216	1396	1553	1863
Шивашка	56561	55605	53492	51500	158943	188256	207277	221899	937	1129	1292	1436
Кожарска, кожухарска и обувна	24849	24669	23851	23700	91821	101945	115375	139137	1232	1378	1612	1957
Полиграфическа	6816	6654	5541	5500	37329	44198	31484	49685	1826	2214	1894	3011
Хранително-вкусова	128389	124017	121398	119000	602974	751606	873727	1007114	1565	2020	2399	2821
Други отрасли на промишлеността	65505	61315	57600	53801	167386	181091	182504	202541	852	984	1056	1255
Строителство	180379	171847	163964	156102	868403	1068116	1171700	1311597	1605	2072	2382	2801
Селско стопанство	395257	418317	392100	330143	1261129	1549867	1889500	1778876	1064	1235	1606	1796
Горско стопанство	14655	21467	17046	15494	49737	74972	73600	90058	1131	1164	1439	1937
Транспорт	181578	176164	171034	166789	951114	1124452	1292300	1445818	1746	2128	2519	2890
Съобщения	43320	42968	43353	43548	174598	280263	290600	326926	1343	2174	2234	2502
Търговия, МТС и изкупуване	192661	180431	169111	157591	775277	902248	976000	1066183	1341	1667	1924	2255
Други отрасли на материалното производство	17253	15927	15263	14598	92230	104344	120900	130219	1782	2184	2640	2973
Други услуги	680202	675064	668343	662145	2920821	3109748	3567000	4594554	1431	1536	1779	2313
Жилищно-комунално стопанство												
и битово обслужване	51102	47918	51228	47563	216607	265863	339400	346295	1413	1849	2208	2427
Наука и научно обслужване	54783	50089	47711	45127	255075	259278	277200	315324	1552	1725	1937	2329
Образование	265495	265867	260755	260953	1071188	1100207	1228900	1618881	1345	1379	1571	2068
Култура и изкуство	31916	31428	30036	29360	118780	122093	137200	170618	1241	1295	1523	1937
Здравеопазване, социално осигуряване, физкултура, спорт и туризъм												
Финанси, кредит и застраховка	198991	199135	199179	198476	833682	860736	994900	1285920	1397	1441	1665	2160
Управление	29581	32967	32296	32668	198647	265577	303300	419496	2238	2685	3130	4280
	44591	44511	44034	45161	208700	218700	268200	417893	1560	1638	2030	3084
Други отрасли в сферата на услугите	3743	3149	3104	2837	18142	17294	17900	20127	1616	1831	1922	2365

Източник: НСИ.

ИНДЕКСИ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ ПРЕЗ 1992 г.
(база предходен месец = 100)

Групи стоки (услуги)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Хранителни стоки	105.0	105.6	105.0	103.2	112.2	104.6	103.3	99.6	102.9	109.2	108.1	106.4
Алкохолни напитки	99.1	100.6	102.3	98.4	100.5	101.0	102.6	101.5	100.7	101.2	104.8	102.8
Тютюневи изделия	101.1	106.6	97.2	99.0	102.4	115.1	99.5	103.7	98.4	101.5	101.8	99.4
Облекло и обувки	107.1	108.0	105.9	106.4	106.6	104.8	104.0	102.2	112.6	107.4	106.8	105.3
Жилища, отопление, осветление	102.0	104.3	100.8	102.2	116.4	104.8	101.9	102.5	100.4	102.2	102.6	100.0
Домашно обзавеждане	105.5	109.9	105.0	105.5	105.0	106.5	105.1	104.1	104.1	101.2	104.1	102.5
Културен и обществен живот	114.8	104.0	105.2	104.6	106.2	104.5	103.1	101.7	108.2	98.8	104.4	101.2
Хигиена и здравеопазване	109.4	104.9	105.7	108.1	104.8	105.4	105.2	113.2	101.4	104.9	103.2	111.3
Пощенски и транспортни услуги	102.3	106.1	99.2	100.5	124.1	106.0	102.5	100.0	98.7	101.8	103.4	101.2
Данъци и такси	103.2	104.7	106.8	103.7	111.9	113.3	99.4	102.7	102.8	105.9	114.0	104.6
Други	105.6	106.6	103.1	103.9	110.7	106.1	102.7	102.7	106.0	104.0	104.3	103.6
Индекс на потребителските цени	104.8	105.8	103.9	103.2	111.9	105.8	102.8	101.2	103.4	106.2	106.7	104.6

ИНДЕКСИ НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ ПРЕЗ 1992 г.
(база декември 1991 г. = 100)

Групи стоки (услуги)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Хранителни стоки	105.0	110.9	116.5	120.2	134.8	141.0	145.6	145.1	149.3	163.1	176.3	187.7
Алкохолни напитки	99.1	99.8	102.0	100.4	100.8	101.9	104.5	106.0	106.8	108.1	113.3	116.5
Тютюневи изделия	101.1	107.7	104.7	103.6	106.1	122.1	121.5	126.0	124.0	125.8	128.1	127.3
Облекло и обувки	107.1	115.7	122.5	130.3	138.9	145.0	150.7	154.0	173.5	186.3	199.0	209.6
Жилища, отопление, осветление	102.0	106.4	107.2	109.6	127.6	133.6	136.2	139.6	140.1	143.2	146.9	146.9
Домашно обзавеждане	105.5	116.0	121.8	128.4	134.8	143.5	150.9	157.0	163.4	165.4	172.0	176.4
Културен и обществен живот	114.8	119.3	125.5	131.3	139.3	145.6	150.0	152.6	165.2	163.2	170.3	172.3
Хигиена и здравеопазване	109.4	114.8	121.4	131.2	137.5	144.9	152.5	172.7	175.0	183.7	189.5	211.0
Пощенски и транспортни услуги	102.3	108.5	107.6	108.1	134.1	142.2	145.8	145.8	143.9	146.5	151.5	153.4
Данъци и такси	103.2	108.1	115.5	119.7	133.9	151.7	150.7	154.7	159.1	168.5	192.1	201.0
Други	105.6	112.6	116.1	120.6	133.6	141.7	145.5	149.4	158.4	164.8	171.9	178.1
Индекс на потребителските цени	104.8	110.8	115.2	118.9	133.1	140.8	144.7	146.4	151.4	160.8	171.6	179.4

Източник: НСИ.

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ДРЕБНО ПРЕЗ 1992 г.
(база предходен месец = 100)

Показатели	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Хранителни стоки	104.6	105.5	104.9	102.6	111.7	104.2	103.4	99.7	102.8	108.9	108.0	106.2
Нехранителни стоки	106.2	107.0	103.4	104.0	105.4	105.6	103.5	102.3	106.0	104.0	104.3	103.6
Услуги	103.8	105.2	102.1	103.6	128.5	106.5	102.0	103.1	101.5	102.2	105.7	101.9
Цени на дребно	105.4	106.4	103.5	103.6	110.9	105.4	103.8	101.8	104.8	104.9	105.5	103.9

ИНДЕКСИ НА ЦЕНИТЕ НА ДРЕБНО ПРЕЗ 1992 г.
(база декември 1991 г. = 100)

Показатели	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Хранителни стоки	104.6	110.2	115.6	118.5	132.4	138.0	142.6	142.1	146.1	159.1	171.9	182.5
Нехранителни стоки	106.2	113.6	117.5	122.2	128.8	136.1	140.8	144.0	152.7	158.8	165.7	171.6
Услуги	103.8	109.3	111.6	115.5	148.4	158.0	161.2	166.2	168.7	172.4	182.3	185.7
Цени на дребно	105.4	112.1	116.1	120.2	133.4	140.6	145.9	148.5	155.6	163.2	172.1	178.9

Източник: НСИ.

СТРУКТУРА НА ИЗНОСА И ВНОСА ПО СТОКОВИ РАЗДЕЛИ ПРЕЗ 1991 г.*

Стокови раздели	Износ (млн. лв. – текущи цени)	Внос	Стокообмен	Износ	Внос	Стокообмен
					(%)	
Общо	57368.3	45132.4	102500.7	100.0	100.0	100.0
По невключените по-долу раздели	7671.3	5407.0	13078.3	13.4	12.0	12.8
По разделите, включени по-долу	49697.0	39725.4	89422.4	86.6	88.0	87.2
Продукти на хранителната промишленост, тютюни и др. (раздел IV)	8558.7	1633.6	10192.3	14.9	3.6	9.9
Минерални продукти (раздел V)	2591.9	25044.1	27636.0	4.5	55.5	27.0
Продукти на химическата промишленост и др. (раздел VI)	14406.7	2842.7	17249.4	25.1	6.3	16.8
Пластмаси, каучук и изделия от тях (раздел VII)	1161.9	676.5	1838.4	2.0	1.5	1.8
Текстилни материали и изделия от тях (раздел XI)	2368.4	1246.4	3614.8	4.1	2.8	3.5
Неблагородни метали и изделия от тях (раздел XV)	3806.0	1281.5	5087.5	6.6	2.8	5.0
Машины и апарати, електрооборудване и др. (раздел XVI)	13158.1	4784.3	17942.4	22.9	10.6	17.5
Транспортни съоръжения (раздел XVII)	3645.3	2216.3	5861.6	6.4	4.9	5.7

* По разделите на митническата тарифа съгласно хармонизираната система на ЕО.

Източник: НСИ, БНБ.

СТРУКТУРА НА ИЗНОСА И ВНОСА ПО СТОКОВИ РАЗДЕЛИ ПРЕЗ 1992 г.*

Стокови раздели	Износ (млн. лв. – текущи цени)	Внос	Стокообмен	Износ	Внос	Стокообмен
					(%)	
Общо	81644.8	80595.7	162240.5	100.0	100.0	100.0
По невключените по-долу раздели	17471.7	7566.7	25038.4	21.4	9.4	15.4
По разделите, включени по-долу	64173.1	73029.0	137202.1	78.6	90.6	84.6
Продукти на хранителната промишленост, тютюни и др. (раздел IV)	9765.8	4975.6	14741.4	12.0	6.2	9.1
Минерални продукти (раздел V)	4942.2	30231.4	35173.6	6.1	37.5	21.7
Продукти на химическата промишленост и др. (раздел VI)	8193.8	6541.4	14735.2	10.0	8.1	9.1
Пластмаси, каучук и изделия от тях (раздел VII)	9962.4	2277.3	12239.7	12.2	2.8	7.5
Текстилни материали и изделия от тях (раздел XI)	5741.9	5489.3	11231.2	7.0	6.8	6.9
Неблагородни метали и изделия от тях (раздел XV)	12566.0	4471.7	17037.7	15.4	5.5	10.5
Машины и апарати, електрооборудване и др. (раздел XVI)	9928.6	12729.3	22657.9	12.2	15.8	14.0
Транспортни съоръжения (раздел XVII)	3072.4	6313.0	9385.4	3.8	7.8	5.8

* По разделите на митническата тарифа съгласно хармонизираната система на ЕО.

Източник: НСИ, БНБ.

ИЗНОС ПО ГРУПИ СТРАНИ

Страни	1989	1990	1991	1992	1989	1990	1991	1992
	(млн. лв. – текущи цени)				(%)			
Общо	13672.9	10559.5	57368.3	81644.8	100.0	100.0	100.0	100.0
Страни от бившия СИВ ¹	11484.1	8495.2	31637.1	26743.1	84.0	80.5	55.1	32.8
Страни от бившия СССР	8917.9	6762.9	28552.4	20585.9	65.2	64.0	49.8	25.2
Страни от Централна и Източна Европа и други страни от бившия СИВ ¹	2566.3	1732.4	3084.7	6157.2	18.8	16.4	5.4	7.5
Страни от бившата СФРЮ	135.0	104.3	1585.3	7481.8	1.0	1.0	2.8	9.2
Страни от ОИСР ²	1105.3	948.5	15078.9	34504.3	8.1	9.0	26.3	42.3
Страни от ЕО ²	758.4	525.7	8981.3	25180.7	5.5	5.0	15.7	30.8
Страни от ЕАСТ	207.7	163.0	1936.2	2691.3	1.5	1.5	3.4	3.3
Други страни от ОИСР	139.2	259.8	4161.4	6632.3	1.0	2.5	7.3	8.1
Арабски страни	571.1	643.4	4746.3	6409.4	4.2	6.1	8.3	7.9
Други страни	377.4	368.1	4320.7	6506.2	2.8	3.5	7.5	8.0

¹ Данните за 1989 и 1990 г. включват и износа за бившата ГДР (съответно 752.4 млн. лв., или 5.5%, и 304.6 млн. лв., или 2.9%).

² Данните за 1989 и 1990 г. не включват износа за бившата ГДР (съответно 752.4 млн. лв., или 5.5%, и 304.6 млн. лв., или 2.9%).

Източник: НСИ, БНБ.

ВНОС ПО ГРУПИ СТРАНИ

Страни	1989	1990	1991	1992	1989	1990	1991	1992
	(млн. лв. – текущи цени)				(%)			
Общо	12795.8	10314.9	45132.4	80595.7	100.0	100.0	100.0	100.0
Страни от бившия СИВ ¹	9424.3	7878.3	21135.1	28437.0	73.7	76.4	46.8	35.3
Страни от бившия СССР	6767.0	5826.7	19508.5	23081.3	52.9	56.5	43.2	28.6
Страни от Централна и Източна Европа и други страни от бившия СИВ ¹	2657.3	2051.6	1626.6	5355.7	20.8	19.9	3.6	6.6
Страни от бившата СФРЮ	112.4	87.8	880.3	1993.3	0.9	0.9	2.0	2.5
Страни от ОИСР ²	2206.1	1538.8	14812.0	37491.8	17.2	14.9	32.8	46.5
Страни от ЕО ²	1323.7	993.6	9322.6	26254.0	10.3	9.6	20.7	32.6
Страни от ЕАСТ	495.6	333.3	3523.8	5410.3	3.9	3.2	7.8	6.7
Други страни от ОИСР	386.8	211.9	1965.6	5827.5	3.0	2.1	4.4	7.2
Арабски страни	616.2	439.7	2048.1	6221.7	4.8	4.3	4.5	7.7
Други страни	436.8	370.3	6256.9	6451.9	3.4	3.6	13.9	8.0

¹ Данните за 1989 и 1990 г. включват и вноса от бившата ГДР (съответно 738 млн. лв., или 5.8%, и 686 млн. лв., или 6.7%).

² Данните за 1989 и 1990 г. не включват вноса от бившата ГДР (съответно 738 млн. лв., или 5.8%, и 686 млн. лв., или 6.7%).

Източник: НСИ, БНБ.

ОСНОВНИ ТЪРГОВСКИ ПАРТНЬОРИ НА БЪЛГАРИЯ

Страна	Износ				Внос				Стокообмен			
	1991		1992		1991		1992		1991		1992	
	млн. лв.	% в общия износ	млн. лв.	% в общия износ	млн. лв.	% в общия внос	млн. лв.	% в общия внос	млн. лв.	% в общия стокообмен	млн. лв.	% в общия стокообмен
Общо	57368.3	100.0	-	81644.8	100.0	-	45132.4	100.0	-	80595.7	100.0	-
ОНД ¹	28552.4	49.8	1	14626.9	17.9	1	19508.5	43.2	1	18411.4	22.8	1
Германия	2728.7	4.8	2	8143.3	10.0	2	3146.3	7.0	2	10297.3	12.8	2
Украйна ²	-	-	-	5249.6	6.4	3	-	-	-	4095.4	5.1	5
Италия	1549.2	2.7	6	4321.6	5.3	5	1882.5	4.2	4	4251.2	5.3	4
Гърция	1248.8	2.2	7	3478.4	4.3	7	401.9	0.9	16	4749.8	5.9	3
Турция	1717.8	3.0	4	4659.2	5.7	4	391.2	0.9	18	1419.0	1.8	16
Нова Югославия ³	-	-	-	3866.7	4.7	6	-	-	-	1381.8	1.7	17
Франция	827.4	1.4	14	1950.4	2.4	12	958.7	2.1	9	2287.5	2.8	9
Румъния	1050.3	1.8	12	2090.1	2.6	11	195.1	0.4	26	2138.6	2.7	10
Великобритания	1112.7	1.9	11	2416.1	3.0	9	1630.9	3.6	5	1504.5	1.9	15
										2743.6	2.7	5
										5248.5	3.2	7
										1786.1	1.7	11
										4237.9	2.6	8
										1245.4	1.2	17
										4228.7	2.6	9
										3920.6	2.4	10

¹ Данните за ОНД през 1992 г. не обхващат нововъзникналите независими републики от бившия СССР.

² Данните за Украйна през 1991 г. са включени в данните за ОНД.

³ Данните за Нова Югославия (Сърбия и Черна Гора) през 1991 г. са включени в данните за бивша Югославия, която засема съответно 7-о (2465.6 млн. лв., или 2.4%), 5-о (1585.3 млн. лв., или 2.8%) и 11-о (880.3 млн. лв., или 2%) място в стокообмена, износа и вноса на България през 1991 г.

Източник: НСИ, БНБ.

ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС

(млн. щ. д.)

Показатели	1991	1992
Текуща сметка ¹	-77.0	451.6
Търговски баланс	-32.0	484.5
Износ на стоки, FOB	3737.0	5093.0
Внос на стоки, FOB	3769.0	4608.5
Услуги, нето	-114.0	-75.8
Постъпления, от които:	455.5	883.4
Превози (транспорт)	199.4	361.3
Пътувания (туризъм)	43.7	49.2
Лихви	55.6	125.1
Други	156.8	347.8
Плащания, от които:	569.5	959.2
Превози (транспорт)	213.2	393.0
Пътувания (туризъм)	127.9	23.1
Платени лихви ²	83.7	201.2
от БВБ	35.9	135.8
от търговските банки	47.8	65.4
Други	144.7	342.0
Преводи, частни (трансфери), нето	50.1	39.7
Постъпления	104.4	111.0
Плащания	54.3	71.2
Държавни дарения	19.0	3.1
Капиталова сметка	115.0	-31.5
Преки инвестиции в България, нето	55.9	41.5
Средно- и дългосрочни получени заеми, нето	-48.1	42.1
Получени	108.0	232.4
Погасени	156.1	190.3
Предоставени заеми, нето, от които:	294.9	32.5
На развиващи се страни, нето	92.4	23.4
Получени	12.1	3.7
Погасени	104.5	27.1
Газопровод "Ямбург" ³	202.5	9.1
Краткосрочен дълг, от който:	-187.7	-147.6
Депозити и заеми	-85.2	53.0
Клирингова сметка с бившия СССР	-102.5	-197.5
Клирингова сметка с Русия ⁴	-	-3.1
Грешки и пропуски	6.8	-20.6
Общ баланс	44.8	399.5
Промяна в резервите (повишение:-), от която:	-44.8	-399.5
Брутни резерви на БНБ	-358.0	-575.1
Злато на БНБ (300 щ. д. за унция)	0.0	0.0
Валутна наличност на БВБ	-51.5	-128.4
Валутна наличност на търговските банки	-213.4	-85.4
Ползван кредит от МВФ	385.6	217.2
Заем от ЕО	192.5	172.2

¹ Включва и сделките в конвертируема валута със страните от бившия СИВ.

² Платените лихви са на касова основа.

³ Включва погашенията от страна на бившия СССР в природен газ.

⁴ Включва салдото по клиринговата сметка.

Източник: БНБ.

ЦЕНТРАЛЕН ВАЛУТЕН КУРС И ОБЕМИ НА МЕЖДУБАНКОВИЯ ВАЛУТЕН ПАЗАР ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Средномесечен курс шатски долар/лев	23.627	23.737	23.617	23.002	23.107	23.100	22.907	22.449	22.289	23.089	24.372	24.800
Курс шатски долар/лев*	23.816	24.141	23.281	23.013	23.204	23.021	22.763	22.223	22.636	23.746	24.702	24.492
Курс германска марка/лев*	14.854	14.727	14.149	13.915	14.227	15.150	15.305	15.795	15.854	15.393	15.410	15.170
Курс швейцарски франк/лев*	16.686	16.218	15.518	15.145	15.669	16.822	17.165	17.646	18.160	17.282	17.086	16.789
Месечен обем на купената валута (млн. ш. д.)	130.1	121.8	155.1	165.7	225.3	260.0	352.9	357.4	250.0	276.4	225.7	260.3
Месечен обем на продадената валута (млн. ш. д.)	79.7	94.1	122.3	114.4	158.0	196.9	290.2	281.2	299.9	280.9	274.1	262.1

* В края на съответния месец.

Източник: БНБ.

ПАРИЧНО ПРЕДЛАГАНЕ ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	ХП91	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Валутен курс лева/шатски долар	21.811	23.816	24.141	23.175	23.013	23.204	23.021	22.763	22.223	22.636	23.746	24.702	24.492
Широки пари	112021	118395	122570	123527	123443	126414	129192	134563	142041	147529	151622	154776	168284
в левове	68705	70636	72708	75868	76723	79948	84429	89222	96274	100337	101767	102880	117585
в конвертируема валута	43123	47583	49644	47445	46537	46243	44569	45056	45490	46950	49441	51448	50259
в неконвертируема валута	193	176	218	214	183	223	194	285	277	242	414	448	440
Пари (M2)	108432	115332	119403	120240	120280	123518	126111	130881	138573	144253	148498	151619	164699
Бързоликвидни пари (M1)	26890	25244	24785	23902	24072	24878	25097	26798	30269	31836	31758	32006	37833
Пари извън банките	11866	11662	11990	11798	12123	12413	12757	13786	15590	15984	16314	16821	18268
Безсрочни депозити	15024	13582	12795	12104	11949	12465	12340	13012	14679	15852	15444	15185	19565
Потенциални (квази) пари	81542	90088	94618	96338	96208	98640	101014	104083	108304	112417	116740	119613	126866
Срочни депозити	25867	29858	33004	37333	38219	40607	44614	47415	50655	52815	54018	54416	59409
Спестовни депозити	15945	15532	14918	14632	14430	14461	14715	14997	15370	15675	15973	16300	20217
Депозити в чужда валута	39730	44698	46696	44373	43559	43572	41685	41671	42279	43927	46749	48897	47240
Блокирани депозити	3589	3063	3167	3287	3163	2896	3081	3682	3468	3276	3124	3157	3585
в левове	3	2	1	1	2	2	3	12	-20	11	18	158	126
в конвертируема валута	3583	3056	3161	3282	3157	2890	3077	3669	3488	3265	3106	2999	3458
в неконвертируема валута	3	5	5	4	4	4	1	1	0	0	0	0	1

Източник: БНБ.

ВЪТРЕШЕН КРЕДИТ ПРЕЗ 1992 г.

Показатели	(млн. лв.)												
	XII'91	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Валутен курс лева/шагски долар	21.811	23.816	24.141	23.175	23.013	23.204	23.021	22.763	22.223	22.636	23.746	24.702	24.492
Нетен вътрешен кредит	167271	174538	181521	186165	192179	197173	208285	216695	224860	233268	242204	247684	252560
левове	85160	86291	91420	92724	94319	96748	100163	104981	110268	115099	121513	124037	125731
конвертируема валута	82111	88247	90101	93441	97860	100425	108122	111714	114592	118169	120691	123647	126829
Вземания от правителството (нето)	52994	55258	60087	63227	64394	66523	72414	76358	80791	85456	90142	92852	101354
левове	16232	15596	17915	17063	15908	15995	17257	19480	22363	24407	26943	27678	34250
конвертируема валута	36762	39662	42172	46164	48486	50528	55157	56878	58428	61049	63199	65174	67104
Държавен бюджет (нето)	51177	53625	57785	61406	62397	64537	70416	74477	78808	83618	88273	90979	101757
левове	14415	13963	15613	15242	13911	14009	15259	17599	20380	22569	25074	25805	34653
конвертируема валута	36762	39662	42172	46164	48486	50528	55157	56878	58428	61049	63199	65174	67104
Извънбюджетни сметки (лв.)	1817	1633	2302	1821	1997	1986	1998	1881	1983	1838	1869	1873	-403
Вземания от неправителствения сектор	114277	119280	121434	122938	127785	130650	135871	140337	144069	147812	152062	154832	151206
левове	68928	70695	73505	75661	78411	80753	82906	85501	87905	90692	94570	96359	91481
конвертируема валута	45349	48585	47929	47277	49374	49897	52965	54836	56164	57120	57492	58473	59725
Вземания от нефин. държ. предприятия	101291	107701	108788	109815	113417	116030	120217	124110	127772	131139	134427	137611	133365
левове	55942	59116	60859	62538	64043	66133	67252	69274	71608	74019	76935	79138	73640
конвертируема валута	45349	48585	47929	47277	49374	49897	52965	54836	56164	57120	57492	58473	59725
Вземания от частния сектор (лв.)	12986	11579	12646	13123	14368	14620	15654	16227	16297	16673	17635	17221	17841

Източник: БНБ.

НОМИНАЛНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1992 г.

Месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
януари	4.08											
февруари	8.42	4.17										
март	13.02	8.59	4.24									
април	17.80	13.18	8.65	4.23								
май	22.71	17.90	13.18	8.58	4.17							
юни	27.84	22.83	17.91	13.11	8.52	4.18						
юли	32.71	27.51	22.40	17.42	12.66	8.15	3.81					
август	37.42	32.03	26.75	21.59	16.66	11.99	7.50	3.55				
септември	41.74	36.18	30.73	25.41	20.32	15.50	10.87	6.80	3.14			
октомври	46.20	40.47	34.85	29.36	24.11	19.14	14.36	10.17	6.39	3.15		
ноември	50.81	44.89	39.09	33.44	28.02	22.90	17.97	13.64	9.74	6.40	3.15	
декември	55.57	49.47	43.49	37.65	32.07	26.78	21.69	17.23	13.21	9.76	6.41	3.16

Източник: БНБ.

РЕАЛНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1992 г.*

Месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
януари	-0.69											
февруари	-2.24	-1.54										
март	-1.89	-1.19	0.33									
април	-0.93	-0.19	1.35	1.00								
май	-7.81	-7.09	-5.68	-5.99	-6.91							
юни	-9.21	-8.47	-7.08	-7.43	-8.34	-1.53						
юли	-8.29	-7.60	-6.20	-6.51	-7.43	-0.51	0.98					
август	-6.13	-5.42	-3.98	-4.33	-5.23	1.81	3.36	2.32				
септември	-6.38	-5.63	-4.23	-4.56	-5.48	1.59	3.14	2.10	-0.25			
октомври	-9.08	-8.37	-7.00	-7.27	-8.20	-1.37	0.14	-0.84	-3.11	-2.87	-3.33	
ноември	-12.12	-11.43	-10.09	-10.39	-11.28	-4.66	-3.23	-4.19	-6.37	-6.17	-4.65	-1.38
декември	-13.33	-12.64	-11.32	-11.59	-12.48	-5.95	-4.55	-5.46	-7.66	-7.37		

* Ръстът на инфлацията е измерен с индекса на потребителските цени.

Източник: БНБ.

НОМИНАЛНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1992 г.

Месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
януари	5.02											
февруари	10.31	5.04										
март	15.92	10.38	5.08									
април	21.83	16.01	10.44	5.10								
май	28.12	21.99	16.14	10.52	5.16							
юни	34.76	28.32	22.17	16.26	10.62	5.19						
юли	41.11	34.37	27.92	21.74	15.83	10.14	4.71					
август	47.52	40.47	33.73	27.26	21.09	15.15	9.46	4.54				
септември	53.70	46.35	39.33	32.59	26.16	19.97	14.05	8.92	4.19			
октомври	60.15	52.50	45.18	38.16	31.46	25.01	18.84	13.49	8.57	4.20		
ноември	66.85	58.87	51.25	43.94	36.95	30.23	23.81	18.24	13.10	8.56	4.18	
декември	73.87	65.56	57.62	50.00	42.72	35.72	29.02	23.22	17.87	13.13	8.57	4.21

Източник: БНБ.

РЕАЛНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1992 г.*

Месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
януари	0.21											
февруари	-0.53	-0.72										
март	0.62	0.43	1.14									
април	2.46	2.30	3.02	1.84								
май	-3.75	-3.87	-3.22	-4.31	-6.02							
юни	-4.29	-4.38	-3.73	-4.86	-6.57	-0.58						
юли	-2.48	-2.63	-1.98	-3.08	-4.83	1.33	1.86					
август	0.76	0.62	1.31	0.13	-1.64	4.68	5.25	3.30				
септември	1.52	1.42	2.07	0.91	-0.90	5.51	6.09	4.13	0.76			
октомври	-0.40	-0.52	0.13	-0.96	-2.77	3.48	4.06	2.16	-1.12	-1.88		
ноември	-2.77	-2.89	-2.23	-3.33	-5.09	1.03	1.57	-0.30	-3.49	-4.27	-2.36	
декември	-3.13	-3.24	-2.58	-3.66	-5.42	0.68	1.19	-0.63	-3.86	-4.54	-2.72	-0.37

* Ръстът на инфлацията е измерен с индекс на цени на дребно на НСИ.

Източник: БНБ.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА РЕПУБЛИКАНСКИЯ БЮДЖЕТ ПРЕЗ 1992 Г.

(млн. лв.)												
Показатели	Закон*	I трим.	% от закона	II трим.	януари – юни	% от закона	III трим.	януари – септември	% от закона	IV трим.	януари – декември	% от закона
I. Приходи – всичко	44124.3	6001.8	13.6	12167.4	18169.2	41.2	7634.3	25803.5	58.5	13781.0	39584.5	89.7
1. Данъчни приходи	40520.2	5704.9	14.1	11072.1	16777.0	41.4	7109.4	23886.4	58.9	10212.0	34098.4	84.2
в т. ч.:												
Данък печалба от фин. институции	11176.6	1275.4	11.4	3988.8	5264.2	47.1	887.6	6151.8	55.0	1865.3	8017.1	71.7
БНБ	5728.8	0.0	0.0	3220.0	3220.0	56.2		3220.0	56.2	0.0	3220.0	56.2
ТБ, БВБ, ДСК и застрах. институти	5447.8	1275.4	23.4	768.8	2044.2	37.5	887.6	2931.8	53.8	1865.3	4797.1	88.1
Данък печалба от нефин. предприятия	11154.8	973.9	8.7	1590.8	2564.7	23.0	1348.4	3913.1	35.1	1563.8	5476.9	49.1
2. Недаъчни приходи	3604.1	296.9	8.2	1095.3	1392.2	38.6	524.9	1917.1	53.2	3569.0	5486.1	152.2
в т. ч.:												
приходи от лихви	815.4	391.6	48.0	3.6	395.2	48.5	168.8	564.0	69.2	177.2	741.2	90.9
II. Разходи – всичко	55143.0	8601.6	15.6	13232.2	21833.8	39.6	14226.9	36060.7	65.4	15246.7	51307.4	93.0
1. Текущи разходи	24475.2	2462.2	10.1	5835.0	8297.2	33.9	4973.3	13270.5	54.2	5745.0	19015.5	77.7
в т. ч.:												
други разходи	2214.4	180.4	8.1	298.4	478.8	21.6	388.7	867.5	39.2	769.2	1636.7	73.9
субсидии – всичко	3673.6	-183.8	-5.0	2056.9	1873.1	51.0	652.6	2525.7	68.8	342.7	2868.4	78.1
лихви – всичко	13371.9	1126.5	8.4	4012.2	5138.7	38.4	3394.1	8532.8	63.8	4433.4	12966.2	97.0
лихви по външни заеми	4338.6	221.5	5.1	193.0	414.5	9.6	1089.0	1503.5	34.7	1773.2	3276.7	75.5
лихви по вътрешни заеми	9033.3	905.0	10.0	3819.2	4724.2	52.3	2305.1	7029.3	77.8	2660.2	9689.5	107.3
2. Разходи за придобиване на дълготрайни активи (кап. вложения)	166.1	42.5	25.6	0.6	43.1	25.9	23.4	66.5	40.0	30.1	96.6	58.2
3. Трансфери – всичко	30501.7	6096.9	20.0	7396.6	13493.5	44.2	9230.2	22723.7	74.5	9471.6	32195.3	105.6
3.1. Субсидии	30501.7	3609.2	11.8	8289.6	11898.8	39.0	7630.5	19529.3	64.0	11728.5	31257.8	102.5
3.2. Заеми	0.0	2514.0		-837.6	1676.4	0.0	1610.0	3286.4	0.0	-1994.7	1291.7	
в т. ч.:												
на ОбНС	837.6			-837.6	0.0		0.0	0.0		744.4	744.4	
на министерства и ведомства	0.0			0.0	0.0		0.0	0.0		5.0	5.0	
на ДОО	1676.4			0.0	1676.4		1610.0	3286.4		-2744.1	542.3	
3.3. Вноски в републиканския бюджет	0.0	-26.3		-55.4	-81.7		-10.3	-92.0		-262.2	-354.2	
III. Дефицит(-) / излишък (+)												
1. Първичен дефицит/излишък платени лихви по вътрешни заеми	2353.2	-1473.3	-62.6	2947.4	1474.1	62.6	-3198.5	-1724.4	-73.3	2967.7	1243.3	52.8
2. Вътрешен дефицит платени лихви по външни заеми	9033.3	905.0	10.0	3819.2	4724.2	52.3	2305.1	7029.3	77.8	2660.2	9689.5	107.3
3. Касов дефицит	-6680.1	-2378.3	35.6	-871.8	-3250.1	48.7	-5503.6	-8753.7	131.0	307.5	-8446.2	126.4
	4338.6	221.5	5.1	193	414.5	9.6	1089	1503.5	34.7	1773.2	3276.7	75.5
	-11018.7	-2599.8	23.6	-1064.8	-3664.6	33.3	-6592.6	-10257.2	93.1	-1465.7	-11722.9	106.4

(продължение)

Показатели	Закон*	I трим.	% от закона	II трим.	януари – юни	% от закона	III трим.	януари – септември	% от закона	IV трим.	януари – декември	% от закона
IV. Финансиране на касовия дефицит	11018.7	2599.8	23.6	1064.8	3664.6	33.3	6592.6	10257.2	93.1	1465.7	11722.9	106.4
1. Външно финансиране	-2961.6	11.5	-0.4	-952.6	-941.1	31.8	-310.9	-1252.0	42.3	-366.9	-1618.9	54.7
1.1. Погашения по предоставени кредити	1890.0	41.6	2.2	-18.1	23.5	1.2	52.5	76.0	4.0	560.6	636.6	33.7
1.2. Погашения по активни салда по клиринговата спогодба от 1991 г.	850.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
1.3. Финансиране на клиринга с бившия СССР	0.0	0.0	0.0	-857.5	-857.5	0.0	-254.0	-1111.5	0.0	-528.8	-1640.3	0.0
1.4. Предоставени кредити на други държави	-396.0	0.0	0.0	-58.2	-58.2	14.7	-0.4	-58.6	14.8	-35.1	-93.7	23.7
1.5. Погашения по външни заеми	-2055.6	-4.0	0.2	-1.1	-5.1	0.2	-16.3	-21.4	1.0	-366.4	-387.8	18.9
1.6. Разходи за курсови разлики по пасивни салда в преводни рубли към източноевропейски страни	-3250.0	-26.1	0.8	-17.7	-43.8	1.3	-92.7	-136.5	4.2	2.8	-133.7	4.1
2. Вътрешно финансиране	13980.3	2588.3	18.5	2017.4	4605.7	32.9	6903.5	11509.2	82.3	1832.6	13341.8	95.4
2.1. Операции с ДЦК	3250.0	1014.2	31.2	-1628.5	-614.3	-18.9	1166.6	552.3	17.0	3564.0	4116.3	126.7
2.1.1. Емисия на ДЦК, 1992 г., нето	7257.7	3365.2	46.4	-1260.9	2104.3	29.0	1666.6	3770.9	52.0	4370.4	8141.3	112.2
2.1.1.1. Емисия ДЦК, 1992 г.	0.0	3365.2		2106.6	5471.8		3773.1	9244.9		4370.5	13615.4	
2.1.1.2. Изплащане ДЦК, 1992 г.	0.0	0.0		-3367.5	-3367.5		-2106.5	-5474.0		-0.1	-5474.1	
2.1.2. Изплащане на ДЦК, емисии 1990 г. и 1991 г.	-4007.7	-2351.0	58.7	-367.6	-2718.6	67.8	-500.0	-3218.6	80.3	-806.4	-4025.0	100.4
2.1.2.1. Изплащане на ДЦК, емисии 1990 г.	0.0	-427.1		0.0	-427.1		0.0	-427.1		-6.5	-433.6	
2.1.2.2. Държавни съкровищни бонове	0.0	-1923.9		32.4	-1891.5		0.0	-1891.5		0.1	-1891.4	
ДЦК – БВБ	0.0	0.0		-400.0	-400.0		-500.0	-900.0		-800.0	-1700.0	
2.2. Банково финансиране	10730.3	1901.1	17.7	2509.8	4410.9	41.1	4283.5	8694.4	81.0	531.1	9225.5	86.0
2.2.1. БНБ	11203.3	1980.0	17.7	2627.9	4607.9	41.1	4741.2	9349.1	83.4	927.9	10277.0	91.7
2.2.1.1. дългосрочни заеми	11856.3	1980.0	16.7	2900.0	4880.0	41.2	3350.0	8230.0	69.4	2700.0	10930.0	92.2
погашения по дългосрочни заеми	-653.0	0.0	0.0	-272.1	-272.1	41.7	-108.8	-380.9	58.3	-272.1	-653.0	100.0
временни заеми	0.0	0.0		600.0	600.0		1500.0	2100.0		-1500.0	600.0	
погашения по временни заеми	0.0	0.0		-600.0	-600.0		0.0	-600.0		0.0	-600.0	
2.2.2. Други банки	-473.0	-78.9	16.7	-118.1	-197.0	41.6	-457.7	-654.7	138.4	-396.8	-1051.5	222.3
погашения	0.0	0.0		0.0	0.0		0.0	0.0		0.0	0.0	
2.3. Друго финансиране	-473.0	-78.9	16.7	-118.1	-197.0	41.6	-457.7	-654.7	138.4	-396.8	-1051.5	222.3
2.4. Бюджетен депозит на републиканския бюджет	0.0	-327.0		1360.0	1360.0		548.0	1908.0		-1908.0		
				-223.9	-550.9		905.4	354.5		-354.5		

* Разпределението на приходите със закона разходи с по данни на Министерството на финансите.

Източник: Министерство на финансите, БНБ.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА КОНСОЛИДИРАНИЯ ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ ПРЕЗ 1992 г.

(млн. лв.)									
Бюджети, съставляващи консолидирания държавен бюджет	I трим.	% от БВП	II трим.	януари – юни	% от БВП	III трим.	януари – септември	% от БВП	IV трим. януари – декември
Републикански бюджет									
приходи	6005.2	3.1	12181.6	18186.8	9.3	7628.2	25815.0	13.2	13827.6
разходи	5786.4	3.0	10287.3	16073.7	8.2	9922.5	25996.2	13.3	13325.4
бюджетно салдо	218.8	0.1	1894.3	2113.1	1.1	-2294.3	-181.2	-0.1	502.2
Бюджет на социалното осигуряване									
приходи	4753.4	2.4	5009.8	9763.2	5.0	5872.2	15635.4	8.0	7116.6
разходи	6324.6	3.2	4997.7	11322.3	5.8	7440.7	18763.0	9.6	6164.8
бюджетно салдо	-1571.2	-0.8	12.1	-1559.1	-0.8	-1568.5	-3127.6	-1.6	951.8
Съдебна власт									
приходи	114.0	0.1	138.6	252.6	0.1	158.5	411.1	0.2	227.6
разходи	58.7	0.0	116.9	175.6	0.1	127.6	303.2	0.2	251.5
бюджетно салдо	55.3	0.0	21.7	77.0	0.0	30.9	107.9	0.1	-23.9
Бюджети на общините									
приходи	3791.3	1.9	3132.2	6923.5	3.6	3699.4	10622.9	5.4	4592.9
разходи	4230.4	2.2	6009.0	10239.4	5.3	6341.9	16581.3	8.5	9483.8
бюджетно салдо	-439.1	-0.2	-2876.8	-3315.9	-1.7	-2642.5	-5958.4	-3.1	-4890.9
Извънбюджетни сметки									
приходи									2980.2
разходи									1534.9
Консолидиран държавен бюджет									
всичко приходи	14663.9	7.5	20462.2	35126.1	18.0	17358.3	52484.4	26.9	25764.7
всичко разходи	16400.1	8.4	21410.9	37811	19.4	23832.7	61643.7	31.6	29225.5
Изменение на наличности по извънбюджетни сметки							777.7		
Касов дефицит	-1736.2	-0.9	-948.7	-2684.9	-1.4	-6474.4	-9159.3	-4.7	-3460.8
									-5.3

Забележка: Отчетеното изпълнение на консолидирания държавен бюджет към 31 декември 1992 г. е по предварителни данни на Министерството на финансите.
Източник: Министерство на финансите, БНБ.

**ПРИХОДИ И РАЗХОДИ НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА
КЪМ 31 ДЕКЕМВРИ 1992 г.**

		(млн. лв.)	
Наименование на разходите	Сума	Наименование на приходите	Сума
I. Финансови разходи	8811	I. Финансови приходи	11446
1. Лихви	8765	1. Лихви	11294
по сметки на МФ	386	от краткоср. и дългосрочни кредити на МФ	4424
по депозити	6635	от депозити на ТБ	6211
по валутни операции	876	от несвоевр. преведен мин. безлихвен резерв	2
по разплащателни сметки	612	лихви от валутни операции	657
по фонд ДФРР	256	2. Курсови разлики от валутни операции	99
2. Комисиони и такси	34	3. Приходи от операции с ценни книжа	24
в левове	0	в левове	23
във валута	34	във валута	0
3. Курсови разлики	4	4. Комисиони и такси	1
4. Други финансови разходи	8	в левове	0
II. Разходи за издръжка	513	във валута	1
1. Разходи за издръжка на паричното обращение	347	5. Други финансови приходи	28
2. Разходи за труд и осигуровки	53		
3. Разходи за материали, услуги и осн.ремонти	113		
Всичко разходи	9324	Всичко приходи	11446
Превишение на приходите над разходите	2122		

Източник: БНБ.

НЕИЗДЪЛЖЕНИ КРЕДИТИ КЪМ ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ КЪМ 30 МАЙ 1992 г.

(млн. лв.)

Раздел	Размер на неиздължения кредит	Сума на неиздължени погасителни вноски в срок										Сума на заделените резерви	
		Общо (4+6+8+10)	от 30 до 90 дни		от 90 дни до 1 г.		от 1 г. до 3 г.		над 3 г.				
			общо	в т.ч. кап. лихва	общо	в т.ч. кап. лихва	общо	в т.ч. кап. лихва	общо	в т.ч. кап. лихва			
											общо	в т.ч. за кап. лихва	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
А. левове	34742	11904	2528	661	3023	1278	5722	1788	631	322	1551	1145	
Б. левове	37793	9512	4580	662	4298	799	626	150	8	2	1096	652	
А. валута	34428	12665	913	232	3963	755	4475	1087	3314	1278	2731	1794	
Б. валута	4171	575	316	32	233	6	27	5	0	0	13	10	
Всичко	111134	34656	8337	1587	11517	2839	10850	3030	3952	1602	5391	3601	

Забележка:

А – отпуснати до 31 декември 1990 г. в левове и валута;

Б – отпуснати от 1 януари 1991 г. до 30 май 1992 г. в левове и валута.

Източник: БНБ.

По-важни решения на Управителния съвет на БНБ през 1992 г.

- 9 януари** Утвърждава се Наредба № 5 за емитиране, продажба и изкупуване на безналични краткосрочни държавни ценни книжа, издадена съвместно с Министерството на финансите.
- 13 януари** На основание чл. 46 от Закона за БНБ се предоставя временен кредит на Министерството на финансите в размер на 1.5 млрд. лв. и срок за погасяване 3 месеца.
- 16 януари** Възлага се на Комисията по валутния курс и покупко-продажбата на валута да определя ежедневно вътрешна цена в левове на благородните метали – купува и продава.
- 17 януари** Одобрява се проект на нова банкнота от 50 лв., емисия 1991 г.
- 23 януари** Дава се съгласие на Райфайзен Централбанк – Виена, да закупи акции на Банката за земеделски кредит в размер на 7 млн. лв., или 5% от капитала на тази банка, с което участието на Райфайзен Централбанк в Банката за земеделски кредит става 15%.
- 28 януари** В изпълнение на т. 2 от Решението на Народното събрание от 15 януари 1992 г. се предоставя кредит в размер на 480 млн. лв. за изплащане на всеки пенсионер на еднократна допълнителна парична сума в размер на 200 лв. към пенсията или към сбора от получаваните пенсии, изплащани за февруари 1992 г.

За получените от Министерството на финансите облигации по реда на Постановление № 244 на МС от 29 декември 1991 г. БНБ предоставя на банките заеми „рол-оувър“ срещу залог (ломбардни кредити) за 1992 г. до 90% от номиналната им стойност, а за следващите години – в по-нисък размер, определен от УС на БНБ. Заемът може да бъде отпуснат въз основа на сключени договори с Министерството на финансите преди отпечатването на облигациите.

Допълва се решението на Управителния съвет по т. 2 на Протокол № 47 от 2 ноември 1990 г., като при превишение от търговските банки на утвърдения норматив за намаление на кредитите за оборотни средства се отчислява минимален безлихвен резерв в размер на 10% от привлечените от тях средства, като размерът над норматива от 7% да не бъде по-голям от размера на фактическото превишение на таваните.

- 13 февруари** С цел да се ограничи необезпеченото финансиране на търговските банки, се отменя действието на решението по т. 1.2 на Протокол № 51 от 1991 г. на УС на БНБ и след изтичането на срока на договорите, сключени между БНБ и търговските банки (20 февруари 1992 г.), преустановява предоставянето на

преки депозити в размер на 10% от одобрените кредитни тавани на търговските банки.

С оглед подпомагане пазара на държавни ценни книжа се увеличава размерът на предоставения заем срещу залог на тримесечни съкровищни бонове от 70% на 80% от номинала. БНБ започва закупуване на открития паричен пазар съкровищни бонове от търговските банки.

17 февруари На основание чл. 55, ал. 1 от Закона за БНБ на Бобовдолската търговска банка – АД, е наложена глоба от 20 хил. лв. за нарушаване на кредитните тавани и неспазване на други регулатори.

20 февруари При спазване на установената процедура започва процесът на проектиране, изработване и пускане в обращение на нова емисия разменни монети с номинална стойност 10, 20 и 50 стотинки и 1, 2, 5 и 10 лева. Започва постепенно изтегляне от обращение на разменните монети от 1, 2 и 5 стотинки (емисия 1962, 1974, 1981, 1988, 1989 и 1990 г.). Монетите ще се намират в обращение и ще бъдат законно платежно средство до 31 декември 1995 г. След тази дата до 31 декември 1997 г. монетите от 1, 2 и 5 стотинки от посочените емисии ще се приемат на касите на БНБ за обмяна. Започва постепенно изтегляне от обращение на банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева (емисии 1962 г. и 1974 г.). Банкнотите ще се намират в обращение и ще бъдат законно платежно средство до 31 декември 1996 г. След тази дата до 31 декември 1998 г. банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева от посочените емисии ще се приемат на касите на БНБ за обмяна.

Намаляват се обявените предварителни тавани на кредитите за стопанска дейност, предоставени от търговските банки в края на първото тримесечие на 1992 г., от 110% на 107% спрямо уточнените тавани за края на 1991 г.

29 февруари Считано от 1 април 1992 г. се определят кредитни тавани на новосъздадените търговски банки на база усреднени актуализирани данни от дейността им през 1991 г. От 1 април 1992 г. се въвежда задължителна санкция за банките, надвишаващи индивидуалните си кредитни тавани, като се изисква те да заделят като задължителен безлихвен резерв сумата, с която е превишен кредитният таван, но не повече от 8 процентни пункта над действащия норматив за задължителни минимални резерви върху привлечените от тях средства. От 1 април 1992 г. се въвежда месечно отчитане на кредитните тавани.

12 март На основание чл. 6, ал. 4 от Наредба № 2 на БНБ от 28 март 1991 г. се отнемат разрешенията на 13 фирми за извършване на покупко-продажба на чуждестранна валута поради непредоставяне в БНБ на исканата информация за 1991 г. и на други 2 фирми – поради липса на помещения.

19 март Разрешава се на Райфайзен Централбанк – Виена, да закупи допълнително акции на Банката за земеделски кредит (БЗК) в размер на 22 млн. лв., или 16.3% от капитала на Банката за земеделски кредит, в съответствие с действащото законодателство, с което участието на Райфайзен Централбанк в БЗК възлиза на 31.5%.

31 март В съответствие с Наредба № 6 от 11 февруари 1992 г. за рефинансиране на банките срещу залог и ресконтиниране на търговски ценни книжа БНБ предоставя заеми срещу залог на злато, сребро и конвертируема валута на банките в размер до 85% от левовата равностойност на залога към датата на отпускане на заема.

Приема се тарифа за таксите, които БНБ събира във връзка с превоза на ценни пратки с парични наличности, за услуги по ремонта и профилактиката на

каси, хранилища и брави, за наемане на каси и касети от граждани и фирми, за съхраняване на ценности, за експертиза на банкноти и други платежни средства.

- 22 април** Взема се решение за отсичане през 1992 г. на четири монети на олимпийска, екологична и историческа тема.
- 4 май** Определят се кредитни тавани за най-голямо допустимо увеличение на общия дълг по кредитите в левове, отпуснати от търговските банки към 30 април 1992 г. в размер на 108.5%, към 30 май 1992 г. в размер на 110% и предварителен таван към 30 юни 1992 г. в размер на 112% спрямо коригирания таван към 31 декември 1991 г.
- 7 май** Определя се минимален размер на собствения капитал (внесен капитал и резерви) за търговските банки, както следва: за търговска банка, получила разрешение да извършва банкови сделки в страната и в чужбина – 500 млн. лв.; за търговска банка, получила разрешение да извършва банкови сделки само в страната – 200 млн. лв.
Задължават се банките, получили разрешение да извършват банкови сделки до влизане на това решение в сила, да приведат размера на собствения си капитал в съответствие с тези изисквания до 31 май 1993 г.
- 18 май** На основание чл. 46 от Закона за БНБ на Министерството на финансите се предоставя временен кредит (аванс) в размер на 600 млн. лв. за изплащане падежа на четвъртата емисия държавни съкровищни бонове. Кредитът да се издължи от Министерството на финансите в еднодневен срок, считано от 18 май 1992 г., и да се олихви с основния лихвен процент.
- 21 май** На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет БНБ предоставя дългосрочен заем на Министерството на финансите в размер на 800 млн. лв. с вальор 22 май 1992 г. Срокът за погасяването му е 10 години, съгласно § 7 на Преходните и заключителни разпоредби на Закона за държавния бюджет, и ще се издължава на равни погасителни вноски от 1 януари 1993 г.

БНБ заплаща сумата от 1 185 000 ЕКЮ, представляваща 50% от втората вноска за дялово участие на Република България в Европейската банка за възстановяване и развитие в частта ѝ, платима в ефективна валута.
- 28 май** Дава се съгласие на Първа частна банка – АД, София, да открие представителство в гр. Измир, Турция.
- 11 юни** На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет за 1992 г. БНБ отпуска заем в размер на 800 млн. лв. на Министерството на финансите с вальор 12 юни 1992 г. за финансиране на годишния бюджетен дефицит. Срокът за издължаване е 10 години, считано от 1 януари 1993 г. Заемът се олихвява по основния лихвен процент, действащ през съответния период.
- 24 юни** На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет за 1992 г. БНБ отпуска на Министерството на финансите заем в размер на 1300 млн. лв. с вальор 25 юни 1992 г. за финансиране на бюджетния дефицит. Срокът за издължаване на заема е 10 години, считано от 1 януари 1993 г. Заемът се олихвява по основния лихвен процент, действащ през съответния период.
- 30 юни** Определя се основен лихвен процент на БНБ по кредитите в левове за рефинансиране на търговските банки в размер на 49% годишно, считано от 6 юли 1992 г.

БНБ насрочва на 13 юли 1992 г. явен търг между търговските банки за закупуване на 50% от свободните кредитни тавани, отчетени от търговските банки към 31 май 1992 г. Продадените на търга кредитни тавани влизат постоянно и се отразяват в базата на кредитните тавани на търговските банки, които ги спечелят.

1 юли На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет за 1992 г. БНБ отпуска на Министерството на финансите заем в размер на 2500 млн. лв. с вальор 1 юли 1992 г. за финансиране на годишния бюджетен дефицит. Срокът за издължаване е 10 години, считано от 1 януари 1993 г. Заемът се олихвява по основния лихвен процент, действащ през съответния период.

7 юли На основание чл. 34, ал. 1, т. 4 от Закона за банките и кредитното дело търговските банки задължително обявяват на клиентите си предварително, поне веднъж в годината, при всяка промяна на условията, както и след завършване на всяка своя операция, ефективен лихвен процент, а именно фактически плащания размер на лихви, комисиони, такси и други евентуални договорени плащания, установен като прост годишен лихвен процент постнумерандо при база фактическата годишна средна хронологична остатъчна сума по операцията.

БНБ обявява като законно платежно средство възпоменателните монети от олимпийска, екологична и футболна програма, емисия 1989 – 1990 г. Монетите се пускат в обращение от 17 юли 1992 г.

Продажбата на монети, емисия на БНБ с нумизматична стойност, считано от 15 юли 1992 г. се извършва на комисионен принцип чрез специализирани фирми и търговски банки. Нумизматичните цени се определят въз основа на международните цени на първичния пазар в германски марки, цените на благородните метали и валутния курс на лева спрямо германската марка. Цените се променят винаги когато има промяна в цената на международните пазари повече от 5%, а преизчислението на курса на лева към германската марка става веднъж месечно.

10 юли Утвърждават се следните ръстове на кредитните тавани за левовите кредити за стопанска дейност: за юли 1992 г. – 115% спрямо базата (уточнените кредитни тавани за края на 1991 г.), за август 1992 г. – 118%, и за септември 1992 г. – 121%.

Във връзка с въвеждането на сетълмент в БНБ се дава право на търговските банки при извършване на плащания от разплащателните им сметки в БНБ да ползват овърдрафт до размер на внесените (вкл. в конвертируема валута) минимални задължителни безлихвени резерви. Олихвяването се извършва в съответствие с Временната тарифа за лихвите, които БНБ прилага по операциите си в страната.

УС на БНБ приема Наредба № 3 за плащанията заедно с приложените банкови унифицирани стандарти /БУС/:

БУС 1092, Печатна подготовка на формуляри за платежни документи;

БУС 2092, Съставяне на платежни документи;

БУС 3092, Структура на кодовете, идентифициращи банките и банковите клонове;

БУС 4092, Структура на номера на банковата сметка.

Приема се също и стандарт за плащане чрез сетълмент в БНБ (БУС 7092) и стандарт за плащане чрез незабавно инкасо (БУС 5392).

23 юли Размерът на заемите срещу залог на шестмесечни съкровищни бонове се определя на 70% от номиналната стойност.

- 27 юли** Издава се разрешение (лицензия) за извършване на банкова дейност в страната на Частна земеделска и инвестиционна банка – АД, София.
- 30 юли** На Министерството на финансите се отпуска временен заем в размер на 1500 млн. лв. с вальор 31 юли 1992 г. и срок за издължаване до три месеца. Заемът се олихвява по основния лихвен процент, действащ през съответния период.
- Определя се основен лихвен процент в размер на 45 на сто годишно, считано от 3 август 1992 г.
- 6 август** БНБ определя, че в случаите, когато търговска банка с държавно участие е отправила искане за увеличаване на основния капитал за сметка на печалбата си от предходната година след облагането ѝ с данък, са налице условията за издаване на разрешение от страна на БНБ. В останалите случаи, когато банките с държавно участие са поискали увеличение на основния капитал посредством емисията на нови акции, се счита, че до 31 декември 1993 г. това може да стане само след извършване преценка на активите на банката.
- 13 август** На основание чл.17, ал.2, т.4 от Закона за банките и кредитното дело се дава съгласие за учредяване на Обединена българска банка – АД, София, чрез сливане на 22 търговски банки при условие новоучреденото дружество да поеме активите и пасивите на всички свои учредители в пълен размер.
- 21 август** Считано от 1 януари 1992 г. несъбраните лихви няма да се отчитат в резултативните сметки и оттам във финансовия резултат на банките. Търговските банки няма да заделят фиктивни законови провизии, а образуванията на тази база до момента ще бъдат сторнирани. Несъбраните лихви ще се отчитат като очаквани приходи, а след реалното им събиране ще се отнасят във финансовия резултат и ще се облагат по общия ред.
- 28 август** На основание чл. 5 от Закона за БНБ централната банка кандидатства за редовен член и започва необходимите правни действия във връзка с приемането на БНБ за член на Асоциацията на националните номериращи агенции (ANNA).
- 4 септември** Издава се разрешение (лицензия) за извършване на банкова дейност в страната на Частна предприемаческа банка „Тексим“ – АД, София.
- Определя се размерът на заемите до 3 месеца, отпускани срещу залог на шестмесечни и деветмесечни съкровищни бонове в съответствие със срока в дни до падежа им, както следва: над 180 дни – до 65% от номиналната стойност; от 91 до 180 дни – до 70% от номиналната стойност; до 90 дни – до 80% от номиналната стойност.
- 10 септември** Определя се основен лихвен процент в размер на 41 на сто годишно, считано от 15 септември 1992 г.
- 17 септември** На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет БНБ отпуска дългосрочен заем на Министерството на финансите в размер на 850 млн. лв. с вальор 18 септември 1992. Срокът за издължаване е 10 години, считано от 1 януари 1993 г. Заемът се олихвява по основния лихвен процент, действащ през съответния период.
- 1 октомври** БНБ утвърждава ръст на кредитните тавани за левовите кредити за стопанска дейност към 31 декември 1992 г. в размер на 129% спрямо таваните към 31 декември 1991 г. По месеци нарастването е, както следва: за октомври 124%, за ноември – 127% и за декември – 129%. Месечните увеличения на кредитните тавани се дават на търговските банки по нов начин: на търгов-

ските банки, които от началото на годината постоянно отчитат излишък от кредитен таван (и на практика нямат особена заслуга за неговото формиране), се дава увеличение в размер на 1%. Остатъкът от свободния таван се разпределя равномерно от управление „Левови операции“ на останалите търговски банки, които поради обективни причини (главно в резултат на недостатъците в определянето на базата за формиране на кредитните тавани) постоянно имат недостиг на таван и са принудени да купуват ежемесечно от едни и същи банки таван при много висока цена, което оказва влияние върху тяхната рентабилност.

Разкриването на нови банкови клонове и издаването на нови шифрови номера става с разрешение на управление „Информационни технологии“. Банксервиз – АД, съвместно с новоизградения клон осигуряват технологичната възможност за пренасяне на данните от и към Банковата интегрирана система за електронни разплащания по електронен път. Пренасянето на данните от клона към БИСЕРА и обратно се извършва на регионален принцип към съответните бази на Банксервиз – АД. Управление „Информационни технологии“ издава нов банков код само при наличие на писмено уверение от Банксервиз – АД, деклариращо изпълнението на изискванията за технологична готовност и спазването на принципа за въвеждане на междубанковите разплащания във входните точки на БИСЕРА по региони.

14 октомври От 1 ноември 1992 г. се пускат в обращение банкноти с номинална стойност 20, 50 и 200 лева (емисия 1991 г. и 1992 г.). БНБ ще започне постепенно да изтегля от обращение банкнотите с номинална стойност 20 лева (емисия 1962 г. и 1974 г.) и 50 лева (емисия 1989 г.). Банкнотите ще се намират в обращение и ще бъдат законно платежно средство до 31 декември 1997 г. След тази дата до 31 декември 1999 г. банкнотите от 20 и 50 лева от посочените емисии ще се приемат на касите на БНБ за обмяна.

22 октомври Издава се разрешение (лицензия) на Селскостопанска кредитна централа – АД, с капитал 107 300 хил. лв. да извършва следните видове сделки: предоставяне на кредити на други лица в левове и чуждестранна валута (чл. 1, ал. 2, т. 2 от Закона за банките и кредитното дело); гаранционни сделки по чл. 1, ал. 2, т. 7 от Закона за банките и кредитното дело.

На основание чл. 1, ал. 4, т. 3.1 от Закона за държавния бюджет, изменен на 25 септември 1992 г. със Закон за изменение на Закона за държавния бюджет, БНБ отпуска на Министерството на финансите дългосрочен заем в размер на 1200 млн. лв. с вальор 23 октомври 1992 г. Заемът е със срок за издължаване 10 години, считано от 1 януари 1993 г. при действащия основен лихвен процент.

26 октомври БНБ възстановява на Стопанска банка събраните от 1 януари 1992 г. до момента лихви по кредитите, прехвърлени на банката през 1987 г. от БНБ. Възстановените лихви на Стопанска банка се капитализират в дълг към БНБ. Освободеният кредитен ресурс да се използва за погасяване задлъжнялостта на Стопанска банка към БНБ и други банки.

26 ноември Операциите на открития пазар, извършвани от БНБ, започват от 1 януари 1993 г. БНБ осъществява сделки на открития пазар с финансови институции, които са включени в съответните регистри за държавни ценни книжа, водени от управление „Държавни кредити“ при БНБ. Първоначално операции на открития пазар се извършват с тримесечни и шестмесечни съкровищни бонове.

18 декември БНБ отписва в загуба от резервния си фонд дълга по кредити за инвестиции, предоставени от БНБ на предприятията от системата на Комитета по енергетика и прехвърлен на Стопанска банка, в размер на 7043 млн. лв.

От 1 януари 1993 г. се въвежда нова система за определяне на кредитните тавани на търговските банки, както и на базисните показатели за изчисляването им. При изчисляване на кредитните портфейли на банките по реда на Постановление № 234 на Министерския съвет от 1992 г. преоформените в държавен дълг и отнесените за сметка на заделени провизии кредити се приспадат от кредитните тавани на съответните банки. Не се приспадат кредитите, покрити за сметка на общите резерви на банките.

24 декември Определя се основен лихвен процент в размер на 47 на сто годишно, считано от 1 януари 1993 г.

Определя се общ ръст на кредитните тавани в размер на 2% за януари 1993 г. в сравнение с базата от края на 1992 г.

30 декември На основание чл. 1, ал. 3 от Закона за уреждане на стари задължения по банкови кредити (ДВ, бр. 21 от 1991 г.) от 1 май 1993 г. се определя основен лихвен процент 25 на сто годишно за неиздължената част от кредитите, посочени в чл. 1, ал. 1, т. 1 от същия закон.

На основание чл. 46 от Закона за БНБ на Министерството на финансите се предоставя временен кредит със срок до три месеца в размер на 1.8 млрд. лв. с вальор 4 януари 1993 г. Заемът се олихвява с действащия за периода основен лихвен процент.

**Законодателна уредба
на правното положение и дейността
на Българската народна банка
1879 – 1992 г.**

Сложна и противоречива е историята на Българската народна банка, неотделима част от редуващите се периоди на възход и упадък на българската икономика и държавност. Еволюцията на банковото законодателство през изминалите 114 години от създаването на централната банка отразява в значителна степен този процес. Сред огромния масив от нормативни актове, отнасящи се до банковото дело, се открояват законите, регламентиращи правното положение и дейността на БНБ. Тези закони (съпроводени с неизбежните изменения и допълнения през годините на своето действие) са твърде различни по нормативно съдържание, продължителност на действие, правна техника и стил, но несъмнено всеки от тях бележи принципно отделен период в развитието на централното банково дело.

На първо място трябва да се изтъкне законът „За учредението на Българската народна банка“ от 1885 г. (ДВ, бр. 11 от 5 февруари 1885 г.). С този закон „БНБ се създава като едно държавно кредитно учреждение, което има седалището си в Столицата на Българското Княжество...“ (чл. 1). По този начин се изоставя акционерното начало, залегнало в отменения със закона Устав на банката от 1883 г. Характерна особеност на българското банково законодателство е, че то запазва и преутвърждава принципа „БНБ – държавно учреждение (институция)“ в развитието на нормативната уредба през XIX и XX в.

Основният капитал на БНБ възлиза на 10 млн. златни лева, внесени от държавата и съставляващи собственост на банката. Той е ненамалеем и при необходимост се допълва от държавното съкровище (чл. 2). БНБ формира и запасен капитал за сметка на част от печалбите си в размер на една трета от основния (чл. 3). Законът урежда изрично и традиционната за всяка централна банка „изключителна привилегия да издава банкноти, които ще се приемат за платежите в ковчежничествата на държавата и във всичките правителствени учреждения“. Една трета от издадените банкноти е покрита със злато. Банкнотите се обменят свободно в злато при предявяване (срв. чл. 4).

Операциите на БНБ, изброени изчерпателно в чл. 5, ал. 1, т. 1 – 14 на закона, я очертават като банка, съчетаваща емисионни функции, кредитиране на държавата, съхраняване на паричните средства, касово обслужване на държавния бюджет, от една страна, с извършването на типичните за търговска банка влогово-депозитни и кредитни сделки (срв. т. 1, 2, 4, 5, 7, 14). Този „синкретизъм“, съчетаване на дейност по прякото банково обслужване на националното стопанство и населението с дейност на централна банка е особеност, която се запазва в продължение на няколко десетилетия след създаването на БНБ.

Банката например отпуска заеми „под залог на недвижими имоти срещу записи, подписани от зложителите (соло-вексели) със срок не по-дълъг от година“ (т. 4). Срещу залог на „а) стоки; б) лихвоносни ефекти, ценни книги, коносаменти и товарителни; и в) скъпоценни метали, в кюлче или в пари, и др. скъпоценни вещи“ се предоставят заеми за срок, не по-дълъг от шест месеца (т. 5). На търговци и индустриалци се откриват текущи сметки „в размер не повече от 50 000 лева... само срещу запис с гаранция на поне два други подписа, принадлежащи на състоятелни търговци и промишленици“ (т. 7).

Сконтират се „полици, записи и др. срочни обезателства, снабдени най-малко с два подписа, и до платежа на които остават не повече от 3 месеца“ (т. 6).

Законът от 1885 г. предвижда създаването и функционирането на особени институции – сконтови комитети и оценителни комисии. Сконтови комитети се създават при централното управление на банката и при всеки неин клон. Те се оглавяват от управителя (в централното управление) или от директора на клона (по места) и се състоят от видни представители на търговското и промишленото съсловие, избирани от съответните градски и окръжни съвети (чл. 16). По околии се създават комисии за оценка на недвижимите имоти. Всяка комисия включва представител на банката, касиера на земеделската каса и други трима членове, избрани от местния градски съвет (чл. 17). Сконтовите комитети и оценителните комисии правят преценки и дават сведения на банката за кредитоспособността на частни лица (срв. чл. 17, ал. 2).

Българският законодател установява изрични нормативни ограничения за банковото кредитиране на държавата. БНБ сконтира държавни съкровищни бонове и дава заеми срещу такива бонове за сума, която не може да надхвърля една пета част от капитала ѝ (т. 8 във връзка с чл. 70 от Устава на БНБ от 1885 г.). Купуването на „български държавни фондове“ не може да надхвърля сумата на основния капитал на банката.

На БНБ категорично се забраняват операциите, които не са предвидени от закона и „игранието на борсата“. Забранено е даването на заеми срещу индустриални акции, както и прякото или косвеното участие в индустриални или търговски предприятия (срв. чл. 7).

Управлението на централната банка се осъществява от управител и управителен съвет. Управителят се назначава от княза. Управителят и още четирима началници на отдели в БНБ, също назначени от княза, формират управителния съвет на банката (чл. 13). Правомощията на управителния съвет са подробно очертани в Устава на БНБ. Според чл. 83, този орган „направлява и надзирава управлението на банката. Той определя, съгласно с устава, главните условия на нейните действия“, и по-конкретно – определя формата, времето и начина за издаване на банкноти, както и тяхното количество, лихвения и сконтовия процент, количеството на съкровищните бонове, които могат да се сконтират или залагат, произнася се по заеми срещу ипотека на недвижими имоти, съставя списък на стоките и лихвоносните ефекти, които могат да се приемат в залог, произнася се по откриването и закриването на банкови клонове и избирането на кореспонденти на БНБ, определя бюджета на разходите на банката и клоновете ѝ, дава мнение за лицата, които се назначават за чиновници в банката и за членове на сконтовите комитети и т. н.

Управителят на БНБ председателства управителния съвет, привежда в изпълнение неговите решения, ръководи банката, „надзирава да се изпълняват уставът и другите ѝ правилници, подписва съглашенията, преследва по делата и в името на Банката пред съдилищата според закона и представлява Банката в нейните сношения с правителството и с трети лица“ (срв. чл. 81 от Устава на БНБ).

Управителят и другите членове на управителния съвет не могат да бъдат уволнявани без предварителното разрешение на Народното събрание (чл. 13 от закона). Целта на законодателя е да осигури стабилност в правното положение на ръководителите на БНБ. Изискването за стабилност е последователно проведено и по отношение на други категории длъжностни лица в банката. Директорите на клоновете се назначават от княза по представяне от министъра на финансите и със съгласието на управителния съвет (чл. 14 от закона). Същата процедура се спазва и при назначаването на началници на отдели в банковите клонове (чл. 15).

Върху дейността на централната банка се упражнява надзор за законност от страна на правителството, което има право да спира незаконосъобразните ѝ операции (чл. 18).

Краткият преглед на основните нормативни разрешения, съдържащи се в Закона за учредението на БНБ, позволява да се направи изводът, че са положени здрави основи на модерно за времето си правно регулиране на банко-

вото дело, че българските законодатели са имали ясна представа за огромното значение на централната банка за общественно-икономическия живот на страната, която трябва да навакса вековното си изоставане от съвременната европейска цивилизация.

Усилията да се изгради ефикасно действаща банкова система намират израз и в Закона за БНБ от 1906 г. (ДВ, бр. 32 от 10 февруари 1906 г.). Вторият устройствен закон за централната банка преутвърждава голяма част от нормативните разрешения, съдържащи се в закона от 1885 г. Очевидно изминалите десетилетия – период на възходящо развитие за България, са доказали тяхната жизненост. Същевременно правната уредба се доразвива и конкретизира, отчитайки промените в социално-икономическите условия. В сравнение със закона от 1885 г. новият акт показва вече и едно по-високо равнище на юридическа техника. Нормативната материя е структурирана по глави. Глава първа съдържа норми относно „характера, капитала и привилегиите на банката“ (за пускане в обращение на банкноти като законно платежно средство). Глава втора е посветена на управлението на БНБ, а глава трета – на нейните операции. Специална глава (четвърта) регулира отношенията с държавата. Заклучителната пета глава съдържа норми относно бюджета и отчетността на банката, както и няколко преходни и заклучителни разпоредби. Законодателният език е значително по-точен, ясен и гъвкав.

Вторият банков закон запазва в общи линии уредбата, която законът от 1885 г. дава на правното положение, капитала и емисионната дейност на БНБ. Запазва се характерът на централната банка като държавно кредитно учреждение (чл. 1). Основният капитал е фиксиран отново на 10 млн. златни лева. Значително е увеличен обаче размерът на запасния капитал. Той възлиза вече също на 10 млн. лева, като изрично се посочва, че е под формата на държавни ценни книжа, одобрени от министъра на финансите (срв. чл. 3 – 5). Нов момент в този закон е и предвиденото обезпечение на банкнотите в обращение и със сребро – в размер на половината от стойността им (чл. 7, ал. 2). Предвидена е възможност министърът на финансите със съгласието на Министерския съвет да забрани пускането в обращение на банкноти, обезпечени със сребро, както и да поиска от банката да изтегли изцяло или отчасти вече пуснати в обращение такива банкноти (чл. 8).

Запазена е свободната обменимост на банкнотите в злато (чл. 9). Предвидено е и че при замяна на едни банкноти с други разликата от невърнатите в банката банкноти е печалба за държавата и се внася в приход на държавното съкровище.

Нови моменти съдържа и уредбата на органите за управление на БНБ. Запазен е моделът „управител – управителен съвет“. Променено е обаче съотношението между тях. За разлика от закона от 1885 г., който принципно възлага управлението на БНБ на нейния управител (чл. 13), актът от 1906 г. поверява „общото управление на Банката“ на управителния съвет като колективен и колегиален орган, състоящ се от управителя и четирима администратори (чл. 12). На управителя е възложено представителството на БНБ пред „всички учреждения и власти“ (чл. 15).

Нова фигура в БНБ е правителственият делегат. Той и юрисконсултът вземат участие със съвещателен глас в заседанията на управителния съвет. Тяхното участие обаче не освобождава управителния съвет от отговорност (срв. чл. 14).

Разширен е кръгът на длъжностните лица от БНБ, които се назначават с княжески указ. В този кръг вече влизат юрисконсултът, инспекторите, контрольорите, секретарите, касиерите, счетоводителите и адвокатите (чл. 25, ал. 3).

Конкретизирани са изискванията спрямо членовете на скontoвите комитети. Това са търговци и промишленици, които имат регистрирани фирми и плащат годишен данък занятие не по-малко от 100 лева (срв. чл. 17). В избора на членовете на тези комитети участват и съответните търговско-индустриални камари (пак там). Предвидено е задължение за скontoвите коми-

тети да ревизират в началото на годината размера на определените кредити (чл. 20).

Изрична забрана предвижда чл. 24 от закона относно предоставянето на лични заеми от страна на БНБ на нейни чиновници и служещи, както и отнoсно приемането им като поръчители.

По-строги стават изискванията на законодателя за операциите на БНБ. Запазват се всички забрани и ограничения на закона от 1885 г. (за участие в индустриални и търговски предприятия, за игра на борсата и т.н. – срв. чл. 47). Наред с това се въвеждат допълнителни условия за някои сделки. Така при сконтирането на търговски ефекти се изискват подписите вече на три „състоятелни лица“. БНБ отпуска тримесечни заеми „срещу двама солидни и солидарни поръчители за суми от 1000 – 50 000 лв. За повече се иска разрешение от Управителния съвет“ (срв. чл. 28). Не е предвидено (за разлика от закона от 1885 г.) кредитиране „под залог на недвижими имоти срещу записи, подписани от зложителите (соло-вексели) със срок, не по-дълъг от година“ (чл. 5, т.4 от закона от 1885 г.). За сметка на това обаче законът от 1906 г. предвижда, че до „изработването на особен закон за ипотечарния кредит Банката дава заеми срещу залог на недвижими имоти със срок до тридесет години с одобрението на Управителния съвет“ (чл. 42). Тези заеми се предоставят само при условие, че ипотеката е първа по ред и недвижимият имот е застрахован. Сумата на заема не може да превишава половината на ипотечирания имот, нито пък да бъде по-голяма от 100 хил. лева за отделен имот (чл. 43).

Нов момент в операциите на БНБ е предвидената в чл. 34 възможност за „отваряне на текущи сметки под залог на портфейлите на Земеделческата банка и клоновете ѝ, турени под контрола ѝ. Тия портфейли трябва да бъдат с падеж, не по-дълъг от 4 месеца, и с банково джиро (без право на повръщане от страна на депозанта).“ Това вече е типична сделка за взаимоотношенията „централна банка – търговски банки“ и обстоятелството, че законодателят я урежда изрично, показва, че регулативните функции спрямо дейността на другите банки придобиват значима тежест в дейността на БНБ.

Законът от 1906 г. също ограничава кредитирането на държавата. И тук купуването на „държавни фондове“ е ограничено до размера на основния капитал на банката (чл. 46). БНБ може да сконтира държавни съкровищни бонове, както и да поема „неоспорвани, признати и подлежащи на изплащане парични вземания от държавата“ (чл. 27). Отпаднало е обаче важно ограничение, съдържащо се в уредбата от 1885 г. – заемът срещу сконтиране или залог на съкровищни бонове да не надхвърля една пета част от банковия капитал. Вместо това законът от 1906 г. поставя пред БНБ една обща, бланкетна забрана кредитите на държавата да не „накърняват наличност, нужна за циркулацията ѝ“ (чл. 50). Участието в държавни заеми на БНБ става по разрешение на управителния съвет, одобрено от министъра на финансите (чл. 51).

Банката предоставя заеми и на местните власти – окръжия и общини – срещу залог на техните приходи (чл. 39).

Законът конкретизира уредбата за контрола над БНБ и отчетността ѝ. Банката се намира под „върховния надзор на министъра на финансите. Министърът на финансите, както и правителственият делегат следят за правилното прилагане на закона и на другите наредби на Банката. Министърът спира извършването на операциите, които намира противни на закона и правилниците.“ (чл. 48). Отчет за бюджета се предоставя на Върховната сметна палата за проверка, подкрепена с надлежните оправдателни документи (чл. 54). Наред с това БНБ изпраща седмичен баланс на министъра на финансите и го обнародва в „Държавен вестник“. А след изтичане на операционната година годишен отчет за операциите се предава за проверка на специална комисия, формирана от представители на Министерството на финансите и Върховната сметна палата (чл. 56 – 57).

Значими промени в режима на централната банка внася законът от

1926 г., изменен през 1928 г. съгласно препоръките, съдържащи се в протокола, подписан между България и Обществото на народите за покровителството на държавен стабилизационен заем (ДВ, бр. 189 от 20 ноември 1926 г., изм. ДВ, бр. 151 от 4 октомври 1928 г.).*

Общата насока на промените е, че БНБ се отдръпва от прякото банково обслужване на стопанството и населението и се превръща в типична централна банка с емисионно-регулативни функции. Това проличава още в разпоредбата на чл. 2. На БНБ се възлага като главна задача да поддържа с всички разполагаеми средства стабилността на златната стойност на издадените от нея банкноти. За целта тя трябва да регулира в рамките на закона паричното обращение в пределите на царството.

Централната банка е автономен кредитен институт и отделна юридическа личност (чл. 1). Очевидно е влиянието на нормативната традиция, установена с предходните банкови закони. Българският законодател запазва характера на БНБ като държавен кредитен институт. Отхвърлени са препоръките, съдържащи се в Приложение II на Женевския протокол за реорганизирането на БНБ на акционерен принцип.

Вместо свободната обменимост на банкнотите в злато законът от 1926 – 1928 г. установява, че всяко лице има правото да продаде или да купи „девизи, издадени в законна монета на чуждата (чуждите) страна (страни) със златен еталон, чиято монета, според закона и на практика, е заменяема на виждане в тая (тия) чужда (чужди) страна (страни) в злато, което може да бъде веднага изнесено и чийто списък (на страните) ще бъде публикуван в „Държавен вестник“ (чл. 3, ал. 1). Предлаганата за обмяна сума не може да бъде по-малка от 50 хил. лева и се обменя по курс, установен според подробните правила на чл. 3, ал. 2 и 3.

Подробна и детайлна е уредбата на капитала и резервите на БНБ и на разпределението на печалбата ѝ. Капиталът на БНБ обхваща основния капитал и резервните ѝ фондове. Основният капитал възлиза на 500 млн. лева. Резервните фондове включват обикновен резервен фонд и специални фондове, създадени по решение на управителния съвет на банката (чл. 4). Механизмът на формиране и използване на обикновения резервен фонд е традиционен и в общи линии съответства на режима, установен в предшестващото законодателство (срв. чл. 5 – 6).

Предвидено е създаването на пенсионен фонд за служителите на БНБ. За този фонд се отделят 5% от чистата печалба на банката. Фондът се създава като отделно юридическо лице и се управлява от управителния съвет с участието на банковите чиновници. Сумите на фонда могат да се влагат в държавни ценни книжа (чл. 7, 56 и 57).

Остатъкът от чистата печалба след заделянето на сумите на резервните и пенсионните фондове се внасят в приход на държавното съкровище (чл. 8, изр. 1). Това обаче става при условие, че дългът на държавата към БНБ е изплатен изцяло. Ако дългът не е погасен, „следуемата се на държавата част от печалбите на Банката се задържа и употребява за погасяване на същия дълг. Освен това за същата цел министърът на финансите предвижда ежегодно в държавния разходен бюджет една сума от 100 милиона лева, а също за тази цел ще се употребяват и всички печалби на държавата, произхождащи от насичането на разменни монети“ (срв. чл. 8). Очевидно е изключителното значение на посочените норми за трайното, а не само временното уреждане на взаимоотношенията между централната банка и държавата.

Законът от 1926 – 1928 г. урежда сполучливо и режима на златните и валутните резерви, обезпечаващи банкнотите в обращение (чл. 9 – 12). Резервите покриват 33.3 % от сумата на банкнотите в обращение.

Специални разпоредби защитават изключителното право на БНБ на банкнотната емисия, като забраняват на държавата да издава банкноти и дру-

* Протоколът е подписан на 10 март в Женева от българския министър на финансите и е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 32 от 12 май 1932 г.

ги платежни средства, с изключение на правото на правителството да издава разменни монети с номинална стойност, ненадвишаваща 100 лева по искане на банката (чл. 13 във вр. с чл. 73).

Разгърната и диференцирана е уредбата на управлението на централната банка. Управлението на БНБ е поверено на управителен съвет, състоящ се от управител, двама подуправители, четирима директори при централното управление на банката и още четирима изборни членове. Четиримата изборни членове на управителния съвет заедно с техните заместници осигуряват представителството на българските делови среди във висшия ръководен орган на БНБ. Те се избират от бюрата на търговските камари, от управителния съвет на фондовата борса в София и от председателите на окръжните съвети (срв. чл. 14, ал. 1 и 5).

Развит и усъвършенстван е принципът за стабилност в статуса на ръководните длъжностни лица в БНБ. Управителят и подуправителите се назначават с царски указ по предложение на министъра на финансите (управителят – за 7, а подуправителите – за 5 години), като мандатът им може да бъде подновяван. Управителят и подуправителите формират управителния комитет, който назначава членовете на управителния съвет измежду директорите в централното управление. Управител, подуправител, директор – член на управителния съвет, могат да бъдат уволнявани от служба само ако се провинят „в нарушение на нарежданията на настоящите статuti или злоупотреби със своето положение за лични и търговски цели“. Това става по решение на Народното събрание по представен от министъра на финансите мотивиран доклад, придружен с обяснителния доклад на обвиняваното лице (срв. чл. 14, ал. 2 – 4).

Управителният съвет „управлява делата на банката и определя общите насоки на политиката ѝ“. По-специално той определя лихвения и скontoвия процент; кои ценни книги и стоки могат да се приемат в залог; максималния размер на кредитите от всякакъв вид, които могат да се отпускат на банковите клиенти; подписките на кои публични емисии могат да стават при гишетата на банката; по какъв начин могат да се ползват в чужбина чуждестранните кредити и авоари на банката; решава при кои кореспонденти и при какви условия банката трябва да държи своите авоари в чужда валута; сключването на съдебни и извънсъдебни спогодби, както и минаването в загуба на съмнителни и несъбираеми вземания; определя условията и компетентността по отделните видове банкови операции, както и пласментните норми за отделните клонове и агентури; формата и стойността на банкнотите, количеството на отделните купюри, както и въпроса за тяхното емитиране, изтегляне от обращение и унищожаване; решава проблемите на назначаването и уволнението на банковите служители, откриването и закриването на банкови клонове и агентури, избирането и одобряването на членовете на скontoвите комитети, съставянето на годишния отчет и баланс на банката и др. (срв. чл. 18, ал. 2).

Управителят също има ръководни функции: контролира спазването на законите и правилниците, представлява БНБ пред властите и пред частни лица, свиква и председателства управителния съвет (чл. 19).

Оперативен орган е управителният комитет (включващ управителя и подуправителите), който има право да взема решения по всички въпроси от компетентността на управителния съвет, но със задължението да ги внесе на първото следващо заседание на управителния съвет за потвърждение. В спешни случаи (с участието на всички членове) може да изменя скontoвия процент (чл. 20).

Законът урежда най-общо и управлението на клоновете и агентурите на БНБ, устройството и дейността на скontoвите комитети. За разлика от предходните закони тук са предвидени строги изисквания, на които трябва да отговарят членовете на скontoвите комитети, задължението им да спазват професионална тайна; уредени са и процедурите по вземането на решения и преодоляването на възникналите спорове (срв. чл. 26 – 34).

Операциите на банката са изчерпателно изброени в чл. 35, т. 1 – 19. Анализът им показва, че БНБ вече се превръща в истинска централна „банка на банките“ с емисионно-регулативни функции. В дейността ѝ на преден план стоят характерните краткосрочни сделки по сконтовото и ломбардното кредитиране (срв. чл. 35, т. 6 – 10, 14). Разширен е кръгът на изрично забранените сделки и действия. Така например забранено е кредитирането на държавата, както и извършването на сделки за нейна сметка извън изчерпателно посочените в чл. 35 на закона случаи, отпускането на аванси на окръзи, общини и други организации от същия вид, извършването на търговия или въобще БНБ „да се интересува пряко в търговски или индустриални предприятия“, отпускането на заеми или аванси без гаранция, отпускането на аванси в брой срещу ипотека и изобщо дългосрочното кредитиране, откупуването на акции на банки и дружества, придобиването на недвижими имоти освен в случаите на принудително осъществяване на вземанията на БНБ за служебни нужди, плащането на лихва „по пласираните у нея суми на влог или текуща сметка“ с изключение влоговете и сметките на другите банки, при които годишната лихва е максимум 1%, тегленето или приемането на ефекти, които не са платими на виждане, подновяването на просрочени кредити, купени или сконтирани от БНБ, сконтирането на ефекти или приемането като гаранция от едно лице на ефекти, надхвърлящи 1/10 от внесенния капитал на банката (забраната не се отнася за кредитиране на държавата при условията на чл. 35 и в случаите на специални решения на управителния съвет, взети с квалифицирано мнозинство от 3/4 от гласовете).

Централната банка кредитира държавата само при изчерпателно посочените в закона условия. Сконтират се за временни нужди на държавата съкровищни бонове с падеж, не по-дълъг от 3 месеца до размер на 400 млн. лв., при условие че глобалната сума ще бъде изплатена не по-късно от края на тримесечието, следващо приключването на финансовото упражнение (чл. 35, т. 9). Принципно положение е, че се сконтират и се приемат в залог краткосрочни (тримесечни) съкровищни бонове и облигации на държавата (чл. 35, т. 7, 9, 10, 14, б. „в“). Изключението се отнася за държавни или гарантирани от държавата облигации, които могат и да не са краткосрочни, но трябва да се котира на Софийската фондова борса (срв. чл. 35, т. 14, б. „б“ и т. 17). Авансите срещу такива облигации не могат да надминават 80% от пазарния курс и в тях не могат да се инвестират суми, надхвърлящи 20% от внесенния капитал и резервите.

Законът от 1926 – 1928 г. засилва значително самостоятелността на БНБ. И това е неизбежна последица от възложените ѝ функции, от ролята ѝ на регулатор на паричното обращение. Към строго изчерпателното, лимитирано изброяване на формите, под които може да бъде кредитирана държавата, се прибавят забраните БНБ да гарантира съкровищни бонове или други задължения на държавата, на държавните предприятия или на публичните власти, както и да извършва за тяхна сметка плащания, за които няма разполагаеми суми. Банката не може да сключва и договори от свое име за държавна сметка (срв. чл. 65). Принципно е забранено на централната банка да плаща лихви по сметките на държавата (чл. 61).

Израз на засилването на самостоятелността на БНБ са и разпоредбите на закона, които уреждат държавния контрол върху дейността ѝ. Забележима е тенденцията този контрол да се плурализира, да не се възлага безразделно на правителството, съответно на министъра на финансите. Характерна черта на този контрол е и това, че той е контрол за законосъобразност по строго определени въпроси, без възможност за разширително тълкуване и прилагане на правомощията на органите, които го упражняват. Предвидени са и специални производства и органи, които решават споровете, възникнали в контролния процес.

Така бюджетните разходи на БНБ се проверяват от специална комисия в състав: един съветник от Върховната сметна палата, назначен от председателя на палатата, счетоводител, назначен от Софийската търговска камара

и един представител на Министерството на финансите. Комисията съставя специален доклад до Върховната сметна палата (чл. 50). Банката представя своите седмични ведомости и годишен баланс на министъра на финансите, като ги публикува и в „Държавен вестник“ (чл. 66). Заедно с годишния баланс БНБ представя на министъра на финансите и отчет за дейността си през изтеклата година. Всички въпроси, които не могат да бъдат изяснени съвместно между министъра на финансите и банката, се отнасят до Върховната сметна палата, която се произнася в срок от 6 месеца (срв. чл. 67). Контрол върху банковата дейност се упражнява и чрез правителствения делегат, който има право да присъства без право на глас на заседанията на управителния съвет и управителния комитет. Той има правомощието да протестира против незаконосъобразните решения на тези органи, като неговият протест има действие на преустановително вето. Спорният въпрос се разрешава от специална арбитражна комисия, състояща се от член, посочен от БНБ, член, посочен от правителството, и председател, избран съвместно от спорещите страни. При непостигане на съгласие председател на комисията по право е председателят на Върховния административен съд (срв. чл. 69 – 70).

БНБ „не подлежи на никакви наредби на правителството или на подведомствените му органи, освен доколкото те са предвидени в настоящите статuti“ (чл. 72, изр. 1), а вътрешните правилници на банката, приети от управителния съвет, се признават изрично за част от законодателството (изр. 2).

Законът от 1926 – 1928 г. е сериозно постижение на българския законодател. Той отчетливо разчленява централното от търговското банково дело, предоставя самостоятелност на БНБ, урежда по един модерен начин взаимоотношенията ѝ с държавата и в последна сметка изиграва значителна роля за приобщаване на България към страните с развити банкови системи.

Рязка промяна във възходящото развитие и усъвършенстване на българското банково дело и законодателство внася Законът за банките от 1947 г. (ДВ, бр. 302 от 27 декември 1947 г.). Този акт полага основите на преустройството на банковата система по образец, заимстван от СССР, съобразно изискванията на централизираната планова икономика. Установява се едно ново правно икономическо явление – държавният монопол върху банковото дело (срв. заглавието на Глава 1 от закона). Според чл. 1 банковото дело и сключването на всички банкови операции – влогови, кредитни, комисионни и търговски – са изключително (монополно) право на държавата (ал. 1). Това монополно право се провежда от Българската народна банка, а в областта на дългосрочното кредитиране – от Българската инвестиционна банка (ал. 2).

Държавният банков монопол променя принципно правното положение и дейността на БНБ. Най-значимите му последици са практическото ликвидиране на търговското банкерство и на пълнокръвното централно банково дело чрез преднамереното сливане в дейността на централната банка на емисионно-регулативни операции с прякото кредитно обслужване на стопанството (чл. 10, т. 1, 2 и 5). Банките се превръщат в част от държавния апарат, като на органите им се възлагат правомощия за осъществяването на административен контрол върху финансово-стопанската дейност на предприятията и валутните процеси (чл. 10, т. 3 и 5). Заварените от закона банки и институции, осъществяващи търговска дейност (акционерните български и чуждестранни банки, Българската земеделска и кооперативна банка, Столичната общинска банка, спестовно-строителните дружества), престават да съществуват самостоятелно, като активите и пасивите им преминават към Българската народна банка и Българската инвестиционна банка – БИБ (срв. чл. 2, 5, 7 и 8). Законът от 1947 г. запазва на първо време популярните банки, но ги подчинява изцяло на контрола на БНБ. Премахнат е Общият съюз на популярните банки. Забранено е членуването им в Централния кооперативен съюз. Директорите и счетоводителите на тези банки се утвърждават от БНБ и придобиват правата и задълженията на държавни служители (срв. чл. 28 – 34). Практическият смисъл на изтъкнатите разпоредби е одържавяване на популярните банки, въпреки че привидно те запазват кооперативната си форма.

Твърде добре характеризират държавния монопол и нормите на закона, отнасящи се до изключително важната материя по регулирането на капитала на централната банка и кредитирането на държавата. Според текста на чл. 11 капиталът на БНБ е неограничен. А кредитирането на държавата е уредено съвсем бегло, с една кратка разпоредба, според която банките (БНБ и БИБ) могат да отпускат заеми само по решение на управленията им при условия, срок и размер, определени от същите (чл. 41).

Моделът на банковата система, изграден върху държавния монопол, обслужва добре централизираната планова икономика, но е напълно непригоден в условията на пазарното стопанство. От 1987 г. започва процес на постепенно преодоляване на държавния банков монопол, на цялостно реформиране на банковата система. Изключително значение за банковата реформа и възстановяването на истинското банково дело в страната имат Законът за БНБ от 1991 г. и Законът за банките и кредитното дело от 1992 г. По силата на новия си устройствен закон Българската народна банка получи статуса и функциите на модерна централна банка със значителна степен на автономия и независимост. Двата банкови закона възстановиха нормативно (заедно с приетия през 1991 г. Търговски закон) пълноценното и пълноправно съществуване и функциониране на търговското банкерство и на централното банково дело като обособени сфери на банковата система. Като излиза от традициите на старата нормативна уредба за БНБ и се съобразява с постиженията на съвременното европейско банково законодателство, законът от 1991 г. урежда трайно правното положение на БНБ, финансовия ѝ режим, нейното управление, операциите и взаимоотношенията ѝ с другите банки и финансови институции, отношенията ѝ с държавата. По този начин е изградена добра законова основа на извършващата се икономическа реформа и в частност на развитието и усъвършенстването на банковото дело в България.

